

DE USYNLIGE FORTÆLLINGER

*fraværet af formidling
af religion på danske
kulturhistoriske
museer*

**01
10
24**

KANDIDATSPECIALE I KULTURARVSFORMIDLING

NIKLAS LOLHOLM MONHOF

V/ TORBEN KJÆRSGAARD NIELSEN

AALBORG UNIVERSITET

10. SEMESTER

AALBORG
UNIVERSITET

Abstract

This thesis sets out with the intent of examining how and to which degree religion is portrayed in Danish museums of cultural history. With a thorough discussion surrounding a definition of the term *cultural heritage* and the theories about the processes of culturalized religion, a number of museum exhibitions, mainly in Copenhagen, was visited and analysed through the themes, chronology and structure, objects and texts, culturalized religion and modernity. It was proved that the majority of museums failed in their portrayal of religion, both in terms of representing the religious diversity of the current Danish population and exhibiting religion as an independent subject stripped of its cultural connotations. The fault lay partly with the museum staff, who let their own interests and fear of dividing the population and creating controversy influence their work, but also with the ministry of culture and their absence of a clear definition of cultural heritage. Therefor the responsibility of the museums in this regard were open for interpretation, and because the Danish society is heavily influenced by the concept of culturalized religion, this also affected how minority religions were portrayed. To conclude, this thesis provides a solution on how museums can integrate religion more appropriately.

Dansk resumé

Denne afhandling viser hvordan formidlingen af religioner på de danske kulturhistoriske museer ikke er repræsentativ for den religiøse demografi, men også hvordan religionerne som selvstændige emner ikke bliver formidlet uden at træde i baggrunden til fordel for historisk kontekst og kulturelle konnotationer eksisterende i dag. Dette er fordi museerne arbejder ud fra en definition af begrebet kulturarv som er åben til fortolkning og fordi religion bliver betragtet som et kontroversielt emne, af både museumsansatte og besøgende. Årsagen er at samfundets religion er blevet kulturaliseret og derfor ses religion, og specielt fremmede religioner som en trussel for den sekulariserede nations sammenhængskraft.

Indhold

Indledning	3
Religion på museum?.....	3
Problemformulering	6
Redegørelse	7
Kulturarv – et definitionsmareridt.....	7
De 3 kulturarvskurser	9
Andre definitioner af kulturarv	11
Er religion kultur?	16
Kulturaliseret Religion.....	16
... som konstitueret kultur.....	17
... som pragmatisk kultur.....	17
... som identitet.....	19
Bellahs civilreligion	20
Danmark – et pragteksempel på kulturaliseret religion	22
Hvad udad tabes, skal indad (op)findes	27
Er religion kulturarv?	30
Hvad betyder musealisering?	33
Hvordan musealiseres religion på danske museer?.....	34
Analyse	37
Undersøgelse af religionsformidlingen i dag	37
Feltundersøgelse af religion på danske museer.....	40
Kronologi og struktur.....	41
Genstande og tekst	46
Kulturalisering af religion.....	53
Modernitet.....	57
Diskussion	63
Buddet på en løsning.....	70
Kulturaliseret religion som underholdning	73
Konklusion	75
Litteraturliste	77

Indledning

Religion på museum?

I Danmark er kristendommen den officielle statsreligion. Men hvad betyder det? Helt konkret betyder det at jf. grundlovens §4, så har den danske stat pligt til at understøtte den evangelisk-lutherske kirke økonomisk.¹ Mere omstændigt er det altså heller ikke. Det er ikke et krav at være kristen i Danmark. Men alligevel har kristendommen en ret central rolle i vores samfund, i vores værdier og ikke mindst vores historie. Den har været med os helt tilbage fra vikingetiden, da Harald Blåtand indførte den. Befolkningen har været kristen så længe at religionen i dag gennemsyrrer mange aspekter af samfundet. Lovgivning, højtider, helligdage, arkitektur, madvaner, sprog, kunst, litteratur og underholdning er alle sammen steder i vores kultur, hvor vi kan spore elementer fra den kristne tro. Den kristne kirke og de velkendte historier i biblen har formet, både vores fysiske nation men også vores tankemønstre og indre værdier om f.eks. godt og ondt, i århundreder. Man kan sige at kristendommen er blevet en slags dansk kulturarv. Det er så her de danske museer kommer ind i billedet, da kulturarv er deres ansvarsområde. I Danmark har vi en museumslov. Det er en ”lov” eller retningslinjer fastlagt af Kulturministeriet som danske museer skal overholde for at opnå statsanerkendelse og dermed økonomisk støtte. I museumslovens første paragraf står der at de kulturhistoriske museer har til ansvar at sikre dansk kulturarv.² Hvad betyder det så? Umiddelbart forestiller man sig billedet af en kompetent og ansvarlig museumsdirektør som putter et stykke kulturarv ind i en montre med teksten ”*Dansk kulturarv, rør ikke ved glasset*”. Men hvad denne proces helt nøjagtig indebærer er nok mere kompliceret end det. Hvis man godtager præmissen om at kristendommen er dansk kulturarv, så skal museerne jf. museumsloven, musealisere kristendommen for at leve op til kulturministeriets krav. Men hvordan musealiserer man en religion? Og skal museerne overhovedet fokusere på hele kristendommen, eller blot elementer af den som eks. de ritualer der kommer til udtryk i dagligdagen eller de genstande den producerer?

For at komplicere det hele lidt mere har vi i Danmark grundlovsberettiget religionsfrihed, så der findes faktisk andre religioner ude i vores lille land. I skrivende stund melder

¹ Folketinget, Grundlovens paragraf 4. Konsulteret 11-04-24 <https://www.ft.dk/da/dokumenter/bestil-publikationer/publikationer/mingrundlov/min-grundlov/kapitel-1/paragraf-4>

² Retsinformation, Museumsloven. Konsulteret 24-03-2024. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2014/358>

kirkeministeriet at der findes 191 anerkendte trossamfund i Danmark.³ Nogle af disse er selvfølgelig større, ældre og mere kendte end de fleste, men mangfoldigheden af Danmarks religiøse sammensætning kan åbne for nogle interessante spørgsmål i museumsregi.

Her skal det siges at denne afhandling i høj grad udspringer af en personlig undren. Ganske vist har jeg ikke besøgt samtlige museer i Danmark men alligevel har jeg de sidste par år gået mere og mere på museum. Her har jeg bemærket at jeg manglede noget når jeg så på bestemte udstillinger, deres genstande i montre og udstillingsteksterne. Yderligere hjulpet på vej af en groende interesse for religioner op gennem min studietid, manglede jeg simpelthen en fordybelse i de religiøse emner. Når der var tale om en genstand med et tydeligt religiøst ophav som f.eks. Gundestrupkaret eller guldhornene, var mit indtryk at formidlingen af de religiøse aspekter af genstandens tilblivelse, var mere beskrivende end den var forklarende. Men andre ord så følte jeg min appetit vækket med fik kun forretten. Jeg bemærkede, hvad jeg bedst selv ville tolke som, en diskret berøringsangst for en hengivenhed til de store religiøse forestillingsverdener og deres fortællinger. Ydermere følte jeg at repræsentationen af de forskellige religioner var lidt skæv. Der manglede simpelthen nogle religioner på museerne hvis det stod til mig. Som sagt så kan det jo godt være jeg ikke har besøgt de rigtige museer, men jeg vil alligevel bedømme mig selv som et godt stykke over gennemsnittet, når det gælder den gængse danskers færden på museer. Eksempelvis kan jeg ikke mindes at jeg har mødt religioner som Islam, buddhisme eller hinduisme andet end i måske en bisætning når det var mest nødvendigt. Og på trods af at islam i høj grad er repræsenteret i vores samfund fik det mig til at tænke på hvad der sker i samspillet mellem religioner og de danske kulturhistoriske museer. Som sagt vurderede jeg kun alt dette ud fra egne erfaringer så jeg vidste at jeg måtte undersøge det nærmere og konkretiserer nogle spørgsmål som jeg kunne besvare for at finde puslespilsbrikkerne til min undersøgelse.

Hvilke religioner i Danmark kan betragtes som kulturarv og burde derfor, jf. museumsloven, musealiseres? Hvilke personer, institutioner og faktorer bestemmer hvilke religioner der må være med i "kulturarvsklubben"? Er der et uudforsket potentiale gemt i de kulturhistoriske museer for i højere grad at oplyse danskerne om ikke blot den religiøse sammensætning i vores land, men også om andre religioners fortællinger, værdier og verdenssyn? Det er interessante men komplicerede spørgsmål, så for at komme frem til noget substantielt, må rammerne for

³ By-, land- og kirkeministeriet, liste over anerkendte trossamfund. Konsulteret 26-03-2024.
<https://www.blkm.dk/andre-trossamfund/trossamfundsregistret/liste-over-alerkendte-trossamfund-og-tilknyttede-menigheder>

undersøgelsen først etableres. Min overordnede hensigt med denne afhandling er at undersøge hvordan religioner musealiseres i Danmark? Hvilke forskelle og/eller ligheder er der i formidlingen af forskellige religioner? Hvilke faktorer spiller ind når religion skal på museum og hvorfor?

Formålet med min undersøgelse består af en forbedring af hvordan vi formidler religion på museerne. Det kræver selvfølgelig at jeg først skal undersøge om den er mangelfuld som er mit umiddelbare indtryk. Ideelt skal min undersøgelse bruges til at vise eventuelle museer som formidler religion, vinkler og aspekter af deres egen formidling som de måske ikke havde gjort sig overvejelser omkring. Det er min overbevisning at museer er et genialt redskab i vores samfund til at samle os og blive tættere med vores medmennesker i udforskningen og overvejelserne omkring vores fælles kulturarv, som vedkommer os alle sammen. I mit egen privatliv har jeg både venner som er muslimer og også i indre mission, og det er hos disse mennesker jeg har lært utrolig meget om både islam og kristendommen, men også om dem som personer. Man kan lære meget om andre kulturer igennem forskellige ting som musik, madlavning og håndværk, men når det gælder religion, er det som om man ofte rammer et dybere niveau. Min teori er at det er fordi religion er et sted hvor kulturen bliver blandet med et intimt og personligt identitetsdannende element. Når folk taler om deres religiøsitet er samtalen ofte præget af åbenhed, ærlighed og sårbarhed. Derfor mener jeg at vi burde snakke mere religion med hinanden, specielt med folk fra andre lande som kommer til vores del af verden. Desværre er det ikke alle mennesker i vores land som bliver eksponeret for fremmede kulturer og religioner i deres hverdag. Derfor er disse personer ofte afhængige af medierne når det handler om at høre om f.eks. islam. Det er i den forbindelse ingen hemmelighed at retorikken fra specielt de højreorienterede politikere råber højt når det f.eks. handler om indvandrerdebatten. Ydermere har medierne også i høj grad gjort deres indtog på sociale medier som Facebook og Instagram og deres egne digitale aviser. Her er tendensen desværre blevet at for at opnå læsertal og ”clicks”, så bliver nyhederne ofte formidlet i form af skandaler, konflikter og kontroversielle kulturmøder mellem det danske samfund og de fremmede kulturer. Dette gøres for at skabe debatter i kommentarfelter og hvad jeg vil kalde unødvendigt hysteri. Dermed får mange danskere deres informationer om andre kulturer i disse ekkokamre som er designet til at skabe negative følelser som engagerer læseren mere end positive følelser. Det er derfor min opfattelse at der er en unødvendig mistro og skepsis og nogle gange et had, til fremmede kulturer, hvor der måske kunne være et potentiale for at samle vores efterhånden relativt multikulturelle samfund. Her mener jeg at de danske museer kan være et gavnligt

værktøj for at hjælpe en demokratisering på vej. Det er selvfølgelig en kendsgerning at langt fra alle danskere jævnligt går på museum og nogle slet ikke, men de få der gør kunne man måske hjælpe med at nuancere deres billede og opfattelse af nogle af de nye kulturer som kommer til vores land. Her mener jeg at det er fordelagtigt at tage fat i religion. For det første fordi religion og kultur ofte er to sider af samme mønt, også nogle gange meget mere end hvordan vi ser det i Danmark. Og for det andet fordi det ofte er de nytilkomne borgers religion som bliver slået ned på i de negative skildringer i medierne, som værende ikke kompatibel med det danske samfund. Hvis min undersøgelse bærer frugt, er det altså min hensigt at prøve at komme den fremmedhad som desværre er tiltagende i samfundet til livs, ved at gøre museerne opmærksom på hvordan religion formidles og måske kunne forbedres, og dermed nuancere danskernes syn på andre religioner og kulturer. Det er min overbevisning at museerne kan bruges som redskab til at demokratisere og oplyse befolkningen, for dermed at vende hvad jeg ser som en tiltagende kløft mellem de forskellige kulturer i vores land. Forhåbentlig kan min afhandling afføde nogle perspektiver og redskaber som kan hjælpe både museumsansatte med at sætte fokus på denne problematik, men også yderligere forskning om emnet.

Problemformulering

Hvordan musealiseres religioner på danske kulturhistoriske museer? Hvad betragtes som religiøs kulturarv og hvorfor? Er der forskel på hvordan forskellige religioner formidles?

Redegørelse

Kulturarv – et definitionsmareridt

Kulturarv er på mange måder nøglen som låser op for hele den nærliggende undersøgelse. Derfor er det selvfølgelig hensigtsmæssigt først og fremmest at tage hul på den uundgåelige og til tider kontroversielle redegørelse, hvad er kulturarv?

Kulturarv er et finurligt begreb. De fleste ved hvad kulturarv er når de står over for et eksempel, men de færreste kan definere begrebet hvis adspurgt. Kulturarv bliver brugt i flæng af høj som lav, lige fra lokalpolitikere, museer, forskere og ministerier til verdensomspændende organisationer. Hvis man smager lidt på ordet, fornemmer man at det handler om noget kultur som går i arv, dvs. noget som bør beholdes, bevares eller beskyttes. At noget skal bevares, er klart en af de få ting der er konsensus omkring, når man skal begrebsdefinere ordet kulturarv. Men hvad der skal bevares, er straks en mere kompliceret snak.

Hvad mange danskere nok vil betegne som klassiske eksempler på dansk kulturarv, som er nemme at forholde sig til, er ting som Jellingestenen, Kronborg Slot, Grundtvigs salmer og Olsenbanden. Men hvad med de mere uhåndgribelige og immaterielle ting som den danske hygge, Janteloven, Det nye nordiske køkken og NemID? Mange vil nok argumentere både for og imod alle disse eksempler, alt efter hvem man spørger. Denne relativitet er nemlig en af de klare karakteristika ved kulturarvsbegrebet, ifølge forfatter og professor i humanistisk videnskab, erindring og fortidsbrug, Bernard Eric Jensen.

Jensen påpeger i sin bog *"Kulturarv – et identitetspolitisk konfliktfelt"*, først og fremmest at vi har at gøre med en kulturarvsdiskurs. Men hvad er en diskurs helt nøjagtig? En diskurs er den måde hvorpå vi omtaler ting og emner, og dermed giver dem mening. Diskurser er et eksempel på at vores sprog i høj grad er magtfuldt som socialkonstruktivistisk værktøj, når vi skal give ting mening, egenskaber og funktioner. Et eksempel fra historien er diskursen omkring jøderne. Gennem det meste af historien har jøderne været forfulgt og mødt med mistillid, skepsis og had. Her var diskursen negativt stillet mod jøderne. Denne diskurs ændrede sig så drastisk efter Anden Verdenskrig, da grusomhederne omkring Holocaust så dagens lys. Diskursen var nu positivt stillet og jøderne så en opblomstring af deres image, primært i den vestlige verden. Med staten Israels grundlæggelse og dennes krige og konflikter med nabolande gennem de sidste 70 år har diskursen igen flyttet sig i en anden retning. Med optrapningen af konflikten

sidste år til en regulær krig, er diskursen nu så kompliceret og kontroversiel at den har delt sig i forskellige diskurser omkring jøderne som folk. Diskurser er på en måde modsætningen til definitioner fordi diskurser er relative, kan skifte over tid og et givent emne kan have mange forskellige diskurser som hver giver det forskellige meninger, alt efter hvem som bruger dem.

Dette er ifølge Jensen tilfældet med kulturarv. Jensen mener at diskurserne omkring kulturarv skal betragtes i lyset af den debat der har hersket i danskernes samfund siden 90'erne. Debatten om hvorvidt Danmark skal være et multikulturelt samfund. Bekymringen for hvad den stigende indvandring i løbet af de sidste 30 år, af andre etniciteter, kulturer og religioner, kommer til at have af konsekvenser for vores enormt homogene befolkning og kultur(arv). Denne bekymring og resulterende årtier-lange debat, har ifølge Jensen gjort kulturarvsbegrebet til et identitetspolitisk konfliktfelt.⁴ Jensen bruger danskernes brug af ordet kulturarv, som argument for sit udsagn. Ved at søge i digitale artikler, aviser, bøger, osv. hvor "Kulturarv" indgår i titlen, registrerer han at brugen af ordet er eksploderet i nyere tid. I 2004 viser søgningen at ordet bliver brugt omkring 50.000 gange. I 2008 er tallet steget til næsten 500.000.⁵ Jensen påpeger her at det også er i denne periode der for alvor fra politisk hold begynder at komme fokus på indvandringens konsekvenser for sammenhængskraften i samfundet, noget som ifølge Jensen traditionelt ikke har været et spørgsmål i dansk sammenhæng førhen. Jensen lægger specielt mærke til at efter folketingsvalget i 2001 bliver spørgsmålet omkring hvorvidt Danmark skal være et flerkulturelt samfund et stridsspørgsmål i den danske politiske retorik. Jensens argument for at kulturarvsdiskursen tager fart som resultat af indvandringsdebatten er altså at de tidsmæssigt falder sammen. Dette er selvfølgelig ikke et stensikkert argument at fordi to ting sker samtidig så er de sammenhængende, men i mangel af bedre er det i hvert fald en spændende observation som måske delvist kan være en forklaring. Ifølge Jensen er der langt fra enighed om hvad kulturarv er for en størrelse. Tværtimod synes brugere af begrebet at anvende betegnelsen på forskellig vis. Derfor deler han begrebet op i 3 forskellige diskurser. Disse diskurser hævder Jensen at være til dels overlappende men også konkurrerende i deres identitetspolitiske retninger.⁶

⁴ Bernard Eric Jensen *Kulturarv – et identitetspolitisk konfliktfelt* (Gads Forlag, 2008), s. 12

⁵ Ibid. s. 7

⁶ Ibid. s. 13

De 3 kulturarvsdiskurser

Først har vi den *samfundsteoretiske diskurs*. Denne diskurs bærer præg af en relativistisk samfundskonstruktivisme som har præget hele vestens human- og samfundsvidenskab de sidste par årtier.⁷ Den er et led i hvad den britiske kulturforsker Stuart Hall kalder den ”kulturelle vending” hvor menneskers brug af sprog former dem selv og deres omverden.⁸ Grundideen er at kultur ikke bare er noget som mennesker lever i, men i højere grad noget de selv er en del af og selv bliver præget af og er dermed en mere flydende del af samfundet.⁹ I denne diskurs definerer Jensen kulturarv som den betegnelse for menneskers forhold til den kultur de lever i. Fordi vi mennesker, ifølge den ”kulturelle vending” bliver påvirket af den kultur vi lever i, kan man sige at vi arver dele af den. Da kultur i denne diskurs ses som menneskers meningsdannende praksisser, ”arver” vi altså fra den kultur der gennemstrømmer al menneske- og samfundsliv.¹⁰ Her bruges kulturarv som noget deskriptivt og inkluderende.¹¹ I den samfundsteoretiske diskurs bliver kulturarven med andre ord ikke lagt på en vægt og vurderet, men betragtes ligeligt med alle andre. ”Ligesom ingen mennesker i praksis er historieløse, vil heller ingen være kulturløse”.¹²

Den næste af Jensens diskurser er den *professionsbaserede diskurs*. I denne diskurs er kulturarv blevet en smule mere konkretiseret i forhold til den ovenstående. Som ordet indikerer, så hæfter begrebet sig her på de forskellige professioner som beskæftiger sig med kulturarven. Begrebet manifesterer sig på en måde af den abstrakte tåge af relativisme, ud af nødvendighed for de forskellige institutioner, forskergrupper- og skoler som arbejder professionelt med kulturarven. Her er begrebet i direkte forlængelse af museumslovens sprogbrug og meningsdannende rammer for kulturarv.¹³ Det er i høj grad også denne forståelse af kulturarv vi som historikere opererer ud fra, bevidst eller underbevidst. Jensen påpeger dog her at der forekommer en antagelse af at det kun er museernes ansvar at ”sikre Danmarks kulturarv”. Her er kulturarven altså ikke allemandseje som de var i den tidligere og er ikke længere deskriptiv og inklusiv. I kulturarvsfaget og dets institutioners jagt på et konkret arbejdsfelt er kulturarven blevet en

⁷ Jensen *Kulturarv*, s. 13

⁸ Stuart Hall *The Centrality of Culture*. I K. Thompson (red.), *Media and the Cultural Regulation*, Milton Keynes, (1997). s. 220

⁹ Jensen *Kulturarv*, s. 13-14

¹⁰ Ibid. s. 15

¹¹ Ibid. s. 14

¹² Ibid. s. 14

¹³ Ibid. s. 15

særlig definerbar del af samfundet.¹⁴ Men dermed er der som resultat også noget som ekskluderes og kulturarven er derfor i denne diskurs blevet normativ. Ydermere går begrebet her ofte i samspil med et bestemt erindringsfællesskab ifølge Jensen. ”Danmarks kulturarv” og ”den danske kulturarv” optræder hyppigt i sprogbruget og tilføjer identitetspolitiske aspekter i form af et nationalistisk element.¹⁵ Her bliver begrebet dermed endnu mere ekskluderende. Disse formuleringer skabte også en debat i 90’erne om en bekymring for hvorvidt museerne skulle bruges som led i et nyt nationsbyggende projekt, da begrebet kulturarv mentes at have et indbygget potentiale for ”følelsesmæssig manipulation”. Det var arkæolog, forfatter og museumsmanden Torben Witt som udtrykte denne bekymring i *Kulturarv – hvad taler vi om?* trykt i Nordisk Museologi i 1998. Som modsvar skrev Beate Knuth Federspiel fra Kunstakademiets Konservatorskole i det næste nummer af Nordisk Museologi at kulturarv var et velegnet begreb da det stemte overens med internationale termer og modsat Witt mente hun at begrebet kunne styrke kulturel pluralisme og diversitet.¹⁶

Den sidste af Jensens diskurser er den *partipolitiske diskurs*. Som navnet indikerer, er det her der går politik i den. Her bruges kulturarven som ammunition i de kampe som vores politikere kæmper når det gælder hvilke værdier vores samfund skal bygges op omkring, når det f.eks. handler om erhvervs-, kultur- og uddannelsespolitik.¹⁷ Her har vi igen at gøre med en meget normativ brug af begrebet. Det var denne tilgang til kulturarven som fik tidligere undervisningsminister, Bertel Haarder, til at indføre en historiekanon i folkeskolen, om hvilken han i 2005 selv udtalte, ”Derfor skal faget historie også omfatte (...) de historiske begivenheder, som har været med til at definere os som folk. (...) Al menneskehed har en national udformning.”¹⁸ Ligeledes udtalte konservatives Brian Mikkelsen således for sine partifæller samme år, da han skulle argumentere for sin kulturkanon:

”Der er stadig mange slag, der skal slås. Et af de vigtigste handler om den konfrontation, vi oplever når, indvandrere fra muslimske lande nægter at anerkende dansk kultur og europæiske normer. Midt i vores eget land er der ved at udvikle sig parallelsamfund, hvor minoriteter praktiserer deres middelalderlige normer og udemokratisk tankegang.”¹⁹

¹⁴ Jensen *Kulturarv*, s. 15

¹⁵ Ibid. s. 16

¹⁶ Ibid. s. 16

¹⁷ Ibid. s. 16

¹⁸ Aagaard, L.H. (2005). Overlæreren, Berlinske Tidende 20.02.2005

¹⁹ Brian Mikkelsen, Tale ved De Konservatives landsmøde 2005 – 25.09.2005 – www.kum.dk

Det er tydeligt at det er i denne diskurs at kulturarvsbegrebet for alvor bliver brugt som et værktøj i den identitetspolitiske konflikt som Jensen italesætter i sin bog. Her er vi langt fra den inkluderende og relativistiske første diskurs. Det er denne diskurs som klart arbejder imod at Danmark skal være et flerkulturelt samfund.²⁰

Andre definitioner af kulturarv

Får at forstå de 3 diskurser lidt bedre, er det her fordelagtigt at introducere det dobbelte kulturbegreb. Det er en forståelse af kultur hvor man opererer med to forskellige kultursyn, det universalistiske og relativistiske, nogle gange kaldt det smalle og det snævre. Det universalistiske kultursyn ønsker at ophøje en såkaldt ”finkultur”, som f.eks. kunst, arkitektur, klassisk musik, teater osv. Det kan også være en nationalkultur som bliver ophøjet over andre kulturer i en hierarkisk rangorden hvor der er noget kultur som er bedre end andet. Kultur er i den universalistiske tankegang, noget man kan besidde i grader eller nogen slet ikke, alt afhængig af erfaringer, oplevelser, dannelse og viden.²¹ Det er i høj grad i Jensens partipolitiske diskurs vi finder dette universalistiske syn på kulturarven, hvor de korrekte nationsbekræftende værdier sættes på en piedestal over andre kulturer i samfundet.

Den anden type kultursyn er det relativistiske. Denne type anerkender alle kulturer som ligeværdige og som noget alle mennesker og samfund besidder, om de vil det eller ej. Her har alt levende liv en kultur som skal betragtes på sine egne præmisser og ikke sammenlignes med andre kulturer.²² Denne forståelse af kultur er uden tvivl den som præger den samfundsteoretiske diskurs hvor inklusion er det vigtige.

Ifølge Jensen kan det nogle gange være svært at definere nøjagtig hvilken diskurs man opererer indenfor når man arbejder med kulturarv, og som sagt så overlapper de ofte. F.eks. opstår der en synergi mellem den professionsbaserede og den partipolitiske diskurs da det jo er partierne som sidder i regering som i høj grad sætter dagsordenen for kulturministeriet.²³ Dette er derfor yderst relevant når man snakker om den kulturarv som de kulturhistoriske museer arbejder

²⁰ Jensen *Kulturarv*, s. 18

²¹ Johan Fjord Jensen *Det dobbelte kulturbegreb – den dobbelte bevidsthed i Kulturformidling. Grundbog i kulturens former og institutioner*, Hans Reitzels Forlag, 2013, s. 33

²² Ibid. s. 33

²³ Jensen *Kulturarv*, s. 18

med, da den dermed kan være påvirket af begge disse diskurser. Men når det så er sagt, hvad siger Slots- og kulturstyrelsen så egentlig selv om kulturarv?

Når man efter en relativ kringlet vej får navigeret sig igennem følgende rute på styrelsens hjemmeside; *Kulturarv* → *Bevaringsværdige bygninger og miljøer* → *Lokalplaner og kulturarv – en guide* → 2. *hvad er kulturarv?*, finder man endelig noget der ligner en definition af begrebet. Siden er sidst opdateret i maj 2023, så man må formode at definitionen i hvert fald ikke bryder radikalt med den nuværende regering eller kulturminister Jakob Engel-Schmidts overbevisninger. Der bliver på siden lagt fra land med noget der kunne minde om en ”one-liner” ifm. at definere begrebet. ”*Kulturarven knytter sig til sporene efter menneskets virksomhed i byerne og ude i det åbne land fra den ældste tid og til i dag.*”²⁴ Umiddelbart virker det til at der arbejdes ud fra en meget konkret og håndgribelig kulturarv, som man kan se og røre ved. Mere håndgribeligt bliver det også længere nede på siden når kulturarven deles ind i 3 overordnede kategorier.

- *Den flytbare kulturarv* – genstande, der kan indsamles og flyttes
- *Den faste kulturarv* – bygninger og kulturmiljøer
- *Den immaterielle kulturarv* – tradition, udtryk og vaner²⁵

Her bliver vi introduceret for et nyt begreb, *immateriel kulturarv*. Det ligger lidt i ordet hvad det indebærer, men så alligevel ikke. Styrelsen nævner selv eksemplerne tradition, udtryk og vaner, men giver ikke nogen videre konkrete eksempler eller definition. Denne opdeling af kulturarven som materiel og immateriel, skriver Jensen også noget om. Han skriver at den er opstået som resultat af at f.eks. kulturministeriet har sat sig på den fysiske kulturarv i bestemt form. Ideen er at hvis kulturarven skal være reserveret til et ministerielt ressortområde skal den været til at tage og føle på.²⁶ I form af arkivloven, biblioteksloven, museumsloven, pligtafleveringsloven, filmloven og radio- og tv-loven sikrer ministeriet altså nogle behændige fysiske rammer for sit egen ansvarsområde.²⁷ Her har vi altså et af de ypperste eksempler på brugen af den professionsbaserede diskurs, som resulterer i at en helt ny kategori, den immaterielle, skabes. Jensen bemærker at hvis man hopper fra den professionsbaserede diskurs og over i den samfundsteoretiske kan man argumentere for at uddannelsessystemet er en meget

²⁴ Slots- og kulturstyrelsen. 2. Hvad er kulturarv. Konsulteret 30-03-2024

<https://slks.dk/omraader/kulturarv/bevaringsvaerdige-bygninger-og-miljoer/lokalplaner-og-kulturarv-en-guide/2-hvad-er-kulturarv>

²⁵ Ibid.

²⁶ Jensen *Kulturarv*, s. 44

²⁷ Ibid. s. 44

bedre kandidat til at formidle kulturarven ud fra en inklusiv, deskriptiv og relativistisk kulturforståelse.²⁸ Ganske vist er regeringen også delvist inde over hvad der bliver lært i skolerne, men den generelle natur- og kulturkyndighed er rimelig sat i sten. Her er der ikke tale om en dansk kulturarv i bestemt form men snarere en række kropslige og mentale aktiviteter som at læse, skrive, regne, fortælle historier og udøve gymnastik.²⁹ Jensen nævner hvordan denne opdeling af kulturarven som direkte resultat af den professionsbaserede diskurs, endda har haft konsekvenser for en organisation som UNESCO. I 2003 måtte organisationen skrive en ny konvention som også tog hensyn til den immaterielle kulturarv, som resultat af kritik af den skærvridning diskursen skabte.³⁰

Tilbage på kulturstyrelsens side om kulturarv, fortælles der vidt og bredt om de forskellige typer *fast* kulturarv. Sten- og jorddiger, fredede bygninger og kulturmiljøer bliver forklaret i detaljer, men hvem der har bestemt at disse ting er kulturarv og hvorfor, bliver man ikke klogere på. Så på trods af overskriften "*Hvad er kulturarv?*", så handler det mest om hvad der konkret er udvalgt som kulturarv, og ikke hvad begrebet betyder. Denne definition, hvis man kan kalde den det, stemmer ret godt overens med afsenderen ud fra Jensens diskurstypologier. Vi har at gøre med en styrelse som i høj grad er nødt til at specificere arbejdsområdet for alle de instanser som ligger under dem, og skal have tingene i hænderne i deres arbejde. Det er derfor ikke uventet at Slots- og kulturstyrelsen benytter den professionsbaserede diskurs når kulturarven skal omtales.

Men så må vi se os nødsaget til at bevæge os op i hierarkiet og se hvad kulturministeriet siger om kulturarven. På ministeriets noget større hjemmeside er tendensen lidt den samme. Der er masser af gode eksempler på kulturarv men begrebet bliver hovedsageligt brug som et paraplybegreb som kan udfoldes i alle dens lavpraktiske aspekter.³¹ Igen mangler der en egentlig definition, og det kan man jo mene er problematisk når der her er tale om den øverste instans indenfor kultur. Når man på retsinformation.dk søger på ordet "kulturarv" inden under "*al lovgivning for kulturministeriets område*"³², så får man 58 resultater af diverse lovgivninger, bekendtgørelser, fremsættelser etc., som gør brug af ordet.³³ Man kunne argumentere for at uden en klar definition af begrebet, fremlagt af f.eks. Kulturministeriet, så

²⁸ Jensen *Kulturarv*, s. 45

²⁹ Ibid. s. 45

³⁰ Ibid. s. 47

³¹ Kulturministeriet. Kulturarv. Konsulteret 31-03-2024 <https://kum.dk/ministeriet/lovgivning/kulturarv>

³² Ibid.

³³ Retsinformation. søgning: kulturministeriet, kulturarv. Konsulteret 31-3-2024 <https://www.retsinformation.dk/documents?o=40&ps=100&r=11&t=kulturarv>

er det op til de nedre instanser selv at definere det indbyrdes, hvilket i høj grad virker til at være tilfældet. Ydermere risikerer man som Jensen beskrev i den partipolitiske diskurs, at begrebet netop bliver misbrugt til følelsesmanipulation, fordi begrebet uden en klar definition dermed ikke forpligter. Med andre ord så bruges kulturarv til højre og venstre og betydningen er meget relativ, alt afhængig af modtageren, afsenderen og omstændighederne.

Hvis man så prøver at finde en større autoritet som kan hjælpe med en definition, ender man nok i sidste ende ved UNESCO. Når man tager udgangspunkt i UNESCO skal det siges at vi bevæger os ud af et nationalt perspektiv og ind i et internationalt, dermed organisationens navn, *UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. Organisationen blev født i 1946, i kølvandet på de to verdenskrige og de rædsler som fulgte med. Ideen med UNESCO var at økonomiske og politiske aftaler mellem nationerne simpelthen ikke var nok til at afværge krige, men at der skulle noget mere til. Resultatet blev at gøre jordens befolkning opmærksom på og bevidst om alle de ting vi havde til fælles i vores kulturelt diverse globale befolkning. Målet var at skabe fred gennem et internationalt fællesskab baseret på uddannelse, forskning og kultur.³⁴ UNESCO arbejder med begrebet *World Heritage*, eller verdensarv. De beskriver verdensarv som ”bestemte steder på jorden med enestående universel værdi som skal være en bestanddel af menneskehedens fælles arv”.³⁵ Yderligere skriver de at stederne er uerstattelige kilder af liv og inspiration fra fortiden, i nutiden, til fremtiden. De sætter vægt på at konceptet verdensarv er exceptionelt da det er universelt anvendeligt og når et sted er udnævnt som verdensarv, tilhører det hele klodens befolkning uanset landegrænser.³⁶ Det er store ord som bliver brugt og mest af alt lyder det måske hen ad et urealistisk idealistisk verdenssyn. Selvfølgelig hvis man har global verdensfred og et transnationalt fællesskabsbånd som mål, er ambitionerne også nødt til at være store. Dog kan man frygte at netop denne enorme universelle anvendelighed er samme årsag til at en mere konkret beskrivelse af verdensarv og dens kendetegn er en mangelvare på hjemmesiden. Hvis man derimod dykker ned i UNESCO-konventionen om beskyttelse af natur-og kulturel verdensarv fra 1972 så er den første paragraf yderst interessant. Den hedder nemlig, ”§1. *Definition of the Cultural and Natural Heritage*”. I samme paragrafs stk. 1, står der at for konventionens formål, skal følgende betragtes som ”kulturarv”.

³⁴ Unesco.org – *History of UNESCO*, konsulteret 21-05-2024 <https://www.unesco.org/en/history>

³⁵ Unesco.org – *World Heritage*, konsulteret 21-05-2024 <https://www.unesco.org/en/world-heritage?hub=365>

³⁶ Ibid.

Her følger så 3 punkter med videre beskrivelser dertil.

- *Monuments*
- *Groups of buildings*
- *Sites*

I beskrivelserne bliver der skrevet meget om ting som arkitektur, arkæologiske strukturer, historisk signifikans, landskaber, konstruktioner, etc. Altså ser vi her igen den samme tilgang som også gjorde sig gældende ved Slots- og Kulturstyrelsen, med den meget konkrete og jordnære definition som mest af alt blot lyder som en beskrivelse af eksisterende UNESCO verdensarv. Igen er dette altså en heftig brug af den professionsbaserede kulturarvsdiskurs hvor der er et klart behov for et konkret ansvarsområde for dermed at kunne arbejde med det. Om UNESCO's håndtering af kulturarven i konventionen fra 1972, bemærker Jensen ligeledes at den klart udelukkende beskæftiger sig med den materielle kulturarv. Han ser det som et problem at man forgæves leder efter en definition på denne kulturarv med "enestående universel værdi", og kalder det en traditionel vestlig normativ tilgang til kulturarven. Man kan argumentere for at konventionen arbejder ud fra et universalistisk kultursyn fordi når man udnævner noget som havende værdi så fravælger man også noget andet. Konventionen har også af samme grund mødt kritik fra ikke-vestlige medlemsstater.³⁷ Som tidligere nævnt påpeger Jensen også denne problematik, som altså resulterede i en ny supplerende konvention i 2003 hvor *intangible cultural heritage* (immateriel kulturarv) kom med. Denne konvention fokuserer meget mere på kulturel diversitet og et relativistisk kultursyn. Ifølge Jensen er dette et problem fordi UNESCO både promoverer et normativt og et deskriptivt kultursyn. Her er problemet nemlig at disse to forskellige tilgange til kulturarven ikke giver mening når UNESCO ikke kommer med en klar definition af hvad kulturarv så er.³⁸

Man kan diskutere hvorvidt en klar og tydelig definition af begrebet kulturarv er fundet her. Men måske er spørgsmålet i virkeligheden om en sådan definition findes. Hvis begrebet bruges på forskellige måder af forskellige aktører, er en definition måske misvisende at arbejde ud fra. Man kan i hvert fald argumentere for at Bernard Eric Jensens 3 diskurser er rigtig gode værktøjer at tage med videre, ligeledes det dobbelte kulturbegreb. Men hvis der er så stor usikkerhed omkring hvad kulturarv er, så er det næste naturlige spørgsmål vel, om religion overhovedet kan kategoriseres som kulturarv?

³⁷ Jensen *Kulturarv*, s. 78

³⁸ Ibid. s. 79

Er religion kultur?

Før det kan diskuteres hvorvidt religion er kulturarv, må det først etableres om religion overhovedet kan anses som værende kultur. Det kan det ifølge sociologerne Avi Astor og Damon Mayrl. Astor og Mayrl skriver om kulturaliseret religion i deres artikel "*Culturalized Religion: A Synthetic Review and Agenda for Research*" i "*Journal for Scientific Study of Religion*" fra 2020. De skriver at det er svært at adskille religion og kultur, og at det slet ikke giver mening i praksis men udelukkende i en forskningssammenhæng. Dog skriver de at kultur er større og mere diffus end religion og dermed ikke er ligeværdige på "abstraktions-stigen". Ifølge dem er al religion altså kultur men ikke al kultur er religiøs.

Kulturaliseret Religion

Astor og Mayrl argumenterer for at religion har gennemgået en kulturaliseringsproces i kraft af samfundets tiltagende sekularisering op gennem det tyvende århundrede. Deres begreb "*culturalized religion*" indebærer at religion bliver portrætteret som kultur på trods af eksisterende bånd til traditionelle religiøse rammer.³⁹ Altså en religiøs diskurs, identitet og udtryk som primært er af kulturel karakter og er fjernet fra troen på religiøs dogme og deltagelse i religiøse ritualer.⁴⁰ De beskriver også kulturaliseret religion som et led i hvad de kalder en "*folklorization*" af religion, hvor religion i sin overgang ind i kulturen gennemgår en transformering til overtro. I denne proces beskrives det som at religionen afkobles fra troen og indgår i kulturen. Ifølge dem sker dette ofte i lande som historisk set har haft stort religiøs hegemoni som f.eks. det er tilfældet med Danmark. De skriver yderligere at kulturaliseringen af religion indebærer at de religiøse identiteter, symboler, ritualer, diskurser og institutioner bliver ved med at påvirke kulturen selvom religionen i sig selv, gradvist bliver udvandet i kraft af sekulariseringen. Ifølge dem giver det mest mening at snakke om kulturaliseret religion i den vestlige verden fordi det mest er her, religion er blevet objektiviseret og isoleret fra kultur som helhed og andre sociale sfærer.⁴¹ Astor og Mayrl deler kulturaliseret religion op i 3 forskellige typer.

³⁹ Avi Astor og Damon Mayrl, "Culturalized Religion: A Synthetic Review and Agenda for Research," *Journal for Scientific Study of Religion* 59 (2020) s. 210. Downloaded 30-04-2024

⁴⁰ Ibid. s. 209

⁴¹ Ibid. s. 212

... som konstitueret kultur

Den første type er kulturaliseret religion som *konstitueret kultur*.⁴² Med denne type er der tale om den måde religion sætter dybe permanente spor i de politiske, kulturelle, etiske og symbolske strukturer som udgør vores samfund. Denne type opstår når den personlige religiøsitet forgår og kulturaliseres mens religionen bevares som ”depoter af tro”. Disse depoter får lov at overleve i samfundet, både i institutionel og individuel form. Den institutionelle form er den måde som blev nævnt i introduktionen af denne afhandling, hvor religionen kan spores i alle elementer af samfundets byggesten. Astor og Mayrl bruger de europæiske nationers forskellige bud på en velfærdsstat som eksempel, og hvordan disses forskellige udformninger har direkte bånd til samme nationers historie med eks. lutheranismen, katolicismen og reformeret protestantisme.⁴³ Her skal det siges at det nok ikke udelukkende er nationernes religiøse fortid som bestemmer typen af velfærdsstat, men også andre sociopolitiske forhold. F.eks. har miljø og ressourceknaphed haft stor indflydelse på den skandinaviske model og er nok ikke bygget udelukkende af kristen næstekærlighed. I individuel form finder man den *konstituerede* kulturaliserede religion når individer deltager i religiøs praksis, og den efterfølgende opståen af ”religiøs habitus”. Denne habitus som Pierre Bourdieu beskriver den, er ”... *a generative structuring principle for action*.”, som danner specifikke måder at tænke, opfatte og handle på og skaber opfattelser af hvad der er korrekt og naturligt. Når man udøver religiøs praksis, så reorganiseres ens forhold til den sociale verden og bestemte mentaliteter implementeres, fra hvilke vi vurderer hvad der f.eks. er rigtigt og forkert. Resultatet bliver at disse mentaliteter eller tankemønstre bærer religiøse træk, selv blandt ikke-religiøse. Hvis samfundet så gennemgår en sekularisering, så bliver den *konstituerede* kulturaliserede religion altså tilbage selvom den legitimerende religion, fra hvilken den havde sit ophav, ikke gør. Her gives eksempler som Valentins dag eller Halloween, som begge repræsenterer hvad der er tilbage fra noget som oprindeligt havde sin oprindelse i en religiøs højtid.⁴⁴

... som pragmatisk kultur

Den anden type er kulturaliseret religion som *pragmatisk kultur*. Her bliver religionen forklædt som kultur for målrettet at bruge det som et værktøj i f.eks. politik, nationsdannelse og lovgivning. F.eks. har domstole verden over kulturaliseret majoritetsreligionens symboler for at retfærdiggøre sine afgørelser i sekulære anliggender. Et eksempel var da den europæiske

⁴² Astor og Mayrl ”Cultirialized Religion”, s. 214

⁴³ Ibid. s. 214

⁴⁴ Ibid. s. 214

menneskerettighedsdomstol i 2011 tillod krucifikser i italienske klasseværelser fordi de var ”passive” symboler for italiensk tradition. Her er der altså nogle stærke paralleller til Jensens partipolitiske kulturarvsdiskurs, hvor kulturarven, eller i dette tilfælde religionen, bliver brugt af aktører med et motiv eller en dagsorden. Det er en type som i moderne tid i stigende grad har udvisket grænserne for hvilke praksisser og symboler der betragtes som religiøse eller kulturelle. Det er altså en proces hvor religionen, som bliver brugt af politikere, institutioner, organisationer etc. forklædt som kultur eller tradition, får lov at få en fod inden for døren og påvirke eks. lovgivning, nationsdannelse og nationalistisk mobilisering, på trods af en liberal og demokratisk selvforståelse om at holde stat og kirke adskilt. Et eksempel er amerikanske domstole som læner sig op ad kristne værdier når det gælder emner som køn, seksualitet, abort og evolutionslære, og hævder at deres rationale stammer fra amerikansk historisk tradition fremfor religion.⁴⁵

I denne pragmatiske kulturaliserede religion, kobles religion ifølge Astor og Mayrl meget tæt sammen med begreberne nationen og arv (heritage). Eksempelvis bruger Donald Trump og det Republikanske parti ofte ”*America’s christian heritage*” for at styrke båndet til et religiøst vælgersegment. Her bliver kulturaliseringen af religion dermed brugt som politisk værktøj i en nationalistisk sammenhæng, til at cementere religionens, og dermed kulturens, rammer. Det fremhæves at dette ofte sker i mødet med andre fremmede kulturer og religioner, som det har vist sig i europæiske højrefløjs-diskurser. Astor og Mayrl påpeger et paradoks i og med at alt tyder på at en øget sekularisering i samfundet forstærker den *pragmatiske* kulturaliseringen af religionen. De mener nemlig at processen sker netop fordi religiøs doktrin og ritualer udhules af sekulariseringen, og derfor kan den efterladte tomme skal effektivt bruges som kulturel og national identitet, hvor den fyldes med nye dominerende værdier der har lidt eller ingenting med religionen at gøre.⁴⁶ Som tidligere nævnt er det denne type kulturaliseret religion som i høj grad gør sig gældende i lande med historisk religiøs hegemoni. Simpelthen fordi religionens uanfægtede kontinuitet automatisk kobles til nationens historie og dermed kultur. Af samme årsag får processen ofte momentum, når samfundets religioner pludselig diversificeres, eks. gennem immigration. Processen kan altså ifølge Astor og Mayrl være en modreaktion som har til formål at genopfinde religionen som kultur eller arv. Dermed kan der

⁴⁵ Astor og Mayrl ”Culturalized Religion”, s. 216

⁴⁶ Ibid. s. 216

reetableres kulturel og traditionsmæssig dominans og udøves symbolsk vold mod minoriteters religiøse traditioner.⁴⁷

Denne type af kulturaliseret religion lyder på Astor og Mayrl som at være i mindre grad en naturlig proces i samfundet, som den tidligere type gjorde, og mere en proces som klart er styret af aktører i samfundet som aktivt bruger diskurser om religion, politik og værdier, til egne fordele. Selv skriver de, ”...such *moves* to ”culturalize” religion can be an effective political tactic...”, og bekræfter dermed at det er bevidste gerninger fra relativt manipulative individer som er den egentlige kraft bag denne type kulturalisering. Men kan argumentere for at denne pragmatiske kulturalisering ikke står så skarpt som de andre, da den virker mere som en forklaring på mere specifikke og ”enkeltstående” tilfælde primært i politik. Den virker måske ikke så godt til at bruge som værktøj til at undersøge religion og kultur i et større samfundsmæssigt perspektiv. Selvfølgelig findes der eksempler på denne type som Astor og Mayrl beskriver, både international og i Danmark, men det er måske mere i form af nogle få ”brodne kar” som kommer og går, men ikke er en gennemgående udvikling som er konsekvent på tværs af landegrænser. Dermed passer navnet pragmatisk meget godt. Men hvad er det så for nogle aktører som står bag denne proces? Det kan den sidste type måske hjælpe med at svare på.

... som identitet

Den sidste type kulturaliseret religion Astor og Mayrl beskriver er som *identitet*. Dette er typen hvor kulturaliseringen af religionen går ind og påvirker den personlige tro hos individet. Det er effekten hvor man ser en høj identificering med det religiøse, sideløbende med en stødt faldende deltagelse i dens praksis. Astor og Mayrl kalder det ”belonging without believing”.⁴⁸ Her kommer kulturaliseringen til udtryk som en ”rest af en tro” hos individet, hvor effekten er et tilhørsforhold til et fællesskab, uden at religiøs praksis og tilslutning til dogmer nødvendigvis tages alvorligt. Astor og Mayrl definerer det som en identificering med religiøse traditioner. Det slås igen fast at dette ofte sker i vestlige samfund. Her er årsagen ifølge dem at der opstår en trang hos individet til at bevare en fællesskabsfølelse som opfattes som værende i fare i velfærdsstatens materielle og moralske ensartethed. Dette lyder måske lidt som en halv forklaring, da man godt kan forestille sig at der opstår et behov for et fællesskab uden at det er

⁴⁷ Astor og Mayrl ”Culturalized Religion”, s. 216

⁴⁸ Ibid. s. 217

fordi man vurderer det som værende i fare. Det er i hvert fald tvivlsomt at velfærdsstatens ”materielle og moralske ensartethed” altid betragtes som en negativ ting.

De skriver videre at symboler med ophav i det religiøse, som efterhånden overtager en ny rolle som katalysator for en kollektiv identitet, forbliver vigtige for den enkelte borger som ønsker ”belonging without believing”. På samme måde som eks. flag har denne evne til at være et etnokulturelt samlingspunkt for en befolkning, så kan kulturaliserede religiøse symboler også overtage samme funktion i et moderne samfund. Denne type kulturaliserede religion, skal altså ifølge Astor og Mayrl forstås som en slags personlig selvopfattelse som er koblet til en kollektiv identitet, der kan forklare specifikke former for social og politisk adfærd.⁴⁹ Det pointeres at denne kulturelle religiøse identitet gør sig gældende i store sekulariserede samfund, men også i religiøse minoritetsgrupper. Årsagen er at faktorer som fremskynder processen kan være etnoreligiøse konflikter, længerevarende undertrykkelse eller eksklusion. Eksempler på dette kan være de hasidiske jøder i New York, eller de religiøse rivaliseringer i Nordirland, hvor eksklusion og konflikt har øget den kulturelle identificering med religionen i form af fællesskab.⁵⁰

Hvis det står til Astor og Mayrl så er religion og kultur to sider af samme mønt. De mener som tidligere nævnt at de to slet ikke kan skilles af i praksis, men kun teoretisk for at arbejde med begreberne i forskningsregi. Det tror jeg langt hen ad vejen de har ret i. For på trods af religioners ofte universalistiske kultursyn så er religioner i høj grad meningsgivende, identitetsskabende og fællesskabsdannende, gennem adfærd, ritualer og symboler, nøjagtig ligesom kultur er. Det væsentlige ved Astor og Mayrls teorier, er at religionen, primært gennem sekularisering og kulturmøder, bliver kulturaliseret på 3 forskellige måder, hvor de bliver en del af kulturen.

Bellahs civilreligion

En anden tilgang til religionens samspil med kulturen er sociologen, Robert Bellahs teori om den amerikanske *civilreligion*. Denne teori bruger meget af den samme logik som Astor og Mayrl men i Bellahs civilreligion er det det omvendte der sker i samfundet. Bellah mener nemlig at den amerikanske kultur omkring forståelsen af staten er blevet til en religion i sig selv. Han baserer denne effekt på nationens historiske tilblivelse. Ifølge Bellah har Amerikas tidlige opdeling af kirke og stat gjort at på trods af tilstedeværelsen af mange forskellige

⁴⁹ Astor og Mayrl ”Culturalized Religion”, s. 217

⁵⁰ Ibid. s. 219

religioner i kraft af den høje diversitet af befolkningen, så har kulturen og den politiske verden fået en religiøs dimension. Der er ifølge Bellah altså ikke nogen religion som kunne opnå kulturelt monopol i samfundet, men de religiøse værdier som allerede eskisterede i befolkningen blev derimod overført til forskellige historiske individer, hændelser, institutioner og symboler.⁵¹ George Washington bliver til Moses som ledte det udvalgte folk over vandet til det nye land, "the founding fathers" bliver til profeterne fra det gamle testamente, uafhængighedserklæringen og forfatningen bliver de hellige skrifter, Abraham Lincoln bliver messias som ofrer sig selv for at nationen kan genfødes, borgerkrigen bliver til et offer hvor amerikanerne som folk bløder for at nationen gennemgår en genfødsel, Memorial Day, Fourth of July, og Thanksgiving bliver "religiøse" højtider og indvielsen af en ny præsident og nationalsangen bliver til religiøse ritualer. Ifølge Bellah bliver den amerikanske selvforståelse altså voldsomt påvirket af generelle religiøse træk hvor store politiske beslutninger og f.eks. krige kan retfærdiggøres. Han nævner eksempelvis jødernes bosættelse i "the promised land" og undertrykkelsen af de lokale stammer som en retfærdiggørelse af amerikanernes behandling af de indfødte amerikanere under *Manifest Destiny*. Samtidig skriver han at i den civile religion er der en indbygget forpligtelse til at være lyset for alle andre nationer og at udføre guds vilje på jorden, noget som ifølge ham kan forklare indblandingen i Vietnam i hans egen samtid i 1960'erne.⁵² Den amerikanske civile religion er ifølge Bellah ikke en tilbedelse af den amerikanske nation, men en selvforståelse af det amerikanske liv.⁵³ Han ser den civile religion som noget der vækker national solidaritet hos individet og skaber en dyb personlig motivation for opnåelsen af nationale mål.⁵⁴

Hvis man skal betragte Bellahs civile religion i forbindelse med Astor og Mayrils kulturaliserede religion, kan man argumentere for at det som sker i begyndelsen af det amerikanske samfund, er det ultimative eksempel på alle 3 typer af de religiøse kulturaliseringsprocesser. Den konstituerede religion kommer den til udtryk fordi den sætter dybe permanente spor i samfundet i form af tradition, symboler, højtider og individer, som er afkoblet religiøst dogme og ritualer. Den pragmatiske religion er at finde i den civile religions store påvirkning af lovgivning i form af de "hellige skrifter", forfatningen og uafhængighedserklæringen, i lovgivning om statens indblanding i individets frihed i form af den frie ejendomsret, våbenlov etc. Den kulturaliserede religion som identitet er også i høj grad

⁵¹ Robert N. Bellah *Civil religion in America*, 1967 Daedalus.96. s. 42

⁵² Ibid. s. 43

⁵³ Ibid. s. 54

⁵⁴ Ibid. s. 50

til stede i og med at hele befolkningen er under betegnelsen ”det udvalgte folk”, og det at være amerikansk bliver noget mere en bare en nationalitet, men i højere grad et brud med en gammel verden i en ny sammensætning hvor det også er individets ansvar at opretholde de demokratiske, republikanske, liberale og revolutionistiske værdier.⁵⁵ Hvis man godtager Astor og Mayrils teorier så kan man måske betragte Bellahs civile religion som et muligt resultat hvis de 3 kulturaliseringsprocesser får frit lejde og ikke bliver anfægtet af en naturlig sekularisering, fordi det ikke er en religion i klassisk forstand der gøres op med, i det amerikanske eksempel. Dermed overtager de religiøse elementer så stor en del af kulturen, at kulturen i sig selv bliver til en til en form for ny religion som Bellah fremhæver det i hans eksempel.

Danmark – et pragteksempel på kulturaliseret religion

Astor og Mayrils beskrivelse af kulturaliseret religion lyder altså på mange måder som en måde hvorpå religion som koncept, overlever den vestlige verdens sekularisering. Ved simpelthen at gemme sig i kulturen uden at være til gene, og ændre rolle og funktion alt efter hvilket behov der efterspørges af andre sociokulturelle årsager og aktører. En ting jeg personligt lagde mærke til, og som de fleste danskere nok også ville tænke, var da jeg læste om Astor og Mayrils kulturalisering af religion, var at det faktisk føltes som en lang beskrivelse af Danmark. Jeg kunne simpelthen genkende rigtig mange af de forskellige processer som netop er blevet redegjort for, direkte i vores danske samfund, med eksempler som sprang frem overalt i baghovedet. Et eksempel på den pragmatiske kulturalisering fra mit eget liv, har jeg fra min kærestes barndom. Da hun gik i en kommunal folkeskole i en lillebitte landsby i det mørke Nordjylland, skulle børnene bede fadervor hver eneste morgen, alene fordi forstanderen selv var indremissionsk. Min egen mor hævder også at hun er kristen, men tror ikke rigtig på gud eller Jesus, men derimod på månens magiske kræfter, ånder og væsener i naturen og hævder i øvrigt at hun har levet som en prinsesse i middelalderen i et tidligere liv. Altså et godt eksempel på kulturaliseret religion som identitet.

Mange af de transformationer af religion som bliver nævnt, kan altså nemt findes i det danske samfund blot ved at kradse i overfladen. Men det er nok heller ikke så sært når Danmark ved første øjekast opfylder mange af de kriterier som blev beskrevet, var til stede under kulturaliseringsprocesserne. Danmark er et vestligt land hvor sekulariseringen i høj grad har

⁵⁵ Bellah, *Civil religion in America*. s. 50

gjort sit indtog, Danmark er historisk et land med stor religiøs homogenitet, med kristendommen som havende et egentligt monopol, og så har Danmark i nyere tid oplevet en religiøs diversificering i kraft af immigration, som har fået højrefløjen til at adoptere delvist kristne værdier som rettesnor for samfundet. Også ifm. den personlige religiøse identitet, synes jeg med det samme jeg kunne genkende en generel dansk religiøsitet. Et begreb som vi alle nok har hørt om og måske endda betegner os selv som er betegnelsen *kulturkristen*. Det er noget vi danskere ofte siger når vi bliver konfronteret med spørgsmålet om hvorvidt vi er kristne? ”naaarh... ikke helt kristen, jeg er måske sådan, kulturkristen”. Men hvad betyder kulturkristen egentlig? Meget kunne tyde på at en kulturkristen er det danske eksempel på kulturaliseringen af religion som *identitet*. Men en undersøgelse kan selvfølgelig ikke baseres på mine personlige observationer og antagelser af mit egen samfund. Derfor må vi se på noget statistik.

I 2019 foretog Kristelig Dagblad, en undersøgelse af danskernes forhold til kristendommen. 1515 danskere på tværs af alder, geografi, politisk ståsted og uddannelse deltog i undersøgelsen som blev foretaget i samarbejde med analyseinstituttet YouGov. Denne undersøgelse kom med nogle meget interessante og til tider finurlige observationer omkring danskernes religiøsitet. 74,4 % af deltagerne angav at de var medlemmer af den danske folkekirke. Ifølge Kirkeministeriet var dette tal i høj grad repræsentativt for den øvrige befolkning, hvis medlemstal lå på 74,7% under undersøgelsen i 2019.⁵⁶ Samtidig svarer kun 12% af de udspurgte at de betragter sig selv som ateister. Så ved første øjekast virker det jo til at danskerne er helt igennem gode kristne. Men undersøgelsen kommer med nogle ret modstridende tal ift. dette, som stemmer mere overens med hvad vi ved om kulturaliseringen af religionen fra Astor og Mayrl. Det udsagn som flest af deltagerne var enige i, med hele 91%, er at julen er en vigtig del af dansk kultur. Ligeledes mener 79% at påsken også er en vigtig del af kulturen, og 70% kommer kun i kirke ved dåb, konfirmation og jul.⁵⁷ Men på trods af disse tal er det kun 9% af de adspurgte som enige i udsagnet: ”Der findes kun én sand religion”. Det vil altså sige at selvom 74% af deltagerne er medlem af folkekirken, så er det kun 9% som overholder det absolut vigtigste af de ti kristne bud og en af de vigtigste præmisser i den kristne tro. Nemlig

⁵⁶ Danmarks Statistik. folkekirkemedlemstal 2019K1. Konsulteret 10-05-2024

<https://www.statistikbanken.dk/km1>

⁵⁷ Kristeligt Dagblad. Danskernes tro i 2019. Konsulteret 10-05-2024 <https://www.kristeligt-dagblad.dk/danskernes-tro-anno-2019-spoergsmaal-og-svar>

at der kun findes en sand gud og man ikke må tilbede andre end ham. Ligeledes er det også kun 37% af de adspurgte som overhovedet svarer at de tror på gud.⁵⁸

Så hvad betyder disse modstridende tal om danskernes forhold til deres egen religiøsitet? Den britiske antropolog Richard Jenkins har undersøgt danskerne i bogen *"Being Danish – Paradoxes of Identity in Everyday Life"* fra 2011. Hans undersøgelser bekræfter i høj grad undersøgelsen fra kristeligt dagblad og kan sætte nogle forklarende ord på statistikken. Han lagde mærke til at medlemskab i den danske folkekirke havde mest at gøre med et følelsesmæssigt tilhørsforhold til traditioner som konfirmation, bryllup og jul, og han brugte endda samme udtryk om danskerne som Astor og Mayrl nævner, "belonging without believing".⁵⁹ Jenkins argumenterer for at i kraft af folkekirkens rolle fra fødsel til døden i borgernes liv, har den en stor påvirkning på den nationale identitet og det at være dansk. Jenkins kalder den danske folkekirke for en slags "Nordic civil religion". Han definerer dette som "a civil society institution occupying a mediating position between the nation and its citizens".⁶⁰ Han beskriver samtidig folkekirken som værende ikke umiddelbar synlig i hverdagslivet men mere en underliggende identitetsskabende kraft i samfundet, som i høj grad ligner den kulturaliserede religion som konstitueret kultur og også som identitet. Jenkins lægger også mærke til at Grundtvigs ideer er en stor del af den danske kristendom og kirke og at udsagnet *"Menneske først og så kristen"* ræsonnerer tæt med danskerne og også de danske præster.⁶¹ Dette er i høj grad også noget jeg synes man kan genkende hos danskerne. Vi accepterer kristendommen når nu den alligevel kommer i form af dåb, automatisk medlem af folkekirken, konfirmation osv, men hvis religionen på nogen måde kommer i konflikt med vores dagligdag eller værdier, så afskriver vi os den ved første lejlighed. Man kan sige at der måske ikke hersker en stor loyalitet til kristendommen, men at den bliver valgt til når den udfører den rolle den skal som kulturelt samlingskraft og fællesskabsgiver, og som Jenkins siger det, bliver bindeleddet mellem nationen og borgeren.

Jenkins beskriver folkekirken som tolerant, inklusiv og mest af alt rummelig for en pluralistisk tilgang til alle de *"currents that aren't so clear anymore, but the church hold them all together in one house, and the walls still stand"*. Her ser vi altså elementer af den kulturaliserede religion som identitet hvor man lidt selv vælger hvad man tror på af kristendommens lære og værdier.

⁵⁸ Kristeligt Dagblad "Danskernes tro i 2019"

⁵⁹ Richard Jenkins *Being Danish – Paradoxes of Identity in Everyday Life*, 2012, Museum Tusculanum Press. s. 235

⁶⁰ Ibid. s. 236

⁶¹ Ibid. s. 247

I Kristelig Dagblads undersøgelse er der nemlig også spørgsmål om forholdet til alternative religioner og meditation etc. så det er klart et element som gør sig gældende. Jenkins bemærker også en modstand hos danskerne til at melde sig ud af folkekirken og undgå kirkeskatten på trods af en tæt på ikke eksisterende deltagelse i kirkelige henseender. Han begrundet dette til en modvillighed til at afvise et forhold til folkekirken som rækker tilbage til barndommen og udgør en forståelse af hvem man er. Her ser vi altså at der er et kulturelt tilhørsforhold til kirken og et ønske om at bevare et betydningsfuldt bånd. Måske fordi det betragtes som noget vigtigt for hvad det vil sige at være dansk, som f.eks. kulturarv? Jenkins konkluderer klart at folkekirken er en af den mest signifikante identitetsgivende institutioner i Danmark og er definitivt sammenhængende med ”danskhed”.

I forbindelse med deltagerne i undersøgelsens holdning til at julen og påsken er vigtige dele af den danske kultur så stemmer det godt overens med Astor og Mayrls kulturalisering af religion som konstitueret kultur. Julen og påsken er i høj grad højtider som har deres oprindelse i noget kristent, hvor julen markerer Jesus fødsel og påsken, som originalt er en jødisk højtide, i dag markerer Jesus død. På grund af det danske samfunds sekularisering er religionen altså blevet kulturaliseret og i dag eksisterer disse højtider som disse ”depoter af tro” som Astor og Mayrl beskriver. Ligeledes har vi også fastelavn og sankthansaften som gode eksempler på dette. Det er de færreste danskere der tænker på at putte en rigtig kat i tønden til fastelavn for at banke djævelen ud af dyret, og på samme måde tænker de færreste nok dybere over at sankthans ritualer jo egentlig er en hekseafbrænding fra middelalderen. Men alligevel får disse depoter af tro altså lov til at overleve som permanente spor i de kulturelle strukturer som udgør vores samfund.

Kulturaliseret religion som pragmatisk kultur kan også spores i undersøgelsen. F.eks. mente 82% af deltagerne i undersøgelsen at, ”*det skal fortsat være statens opgave at bevare historiske kirker som kulturarv for eftertiden*”.⁶² Her ser man altså et direkte ønske om at stat og kirke ikke skal adskilles på trods af samfundets høje sekularisering. Kirkerne som bygninger har altså en særlig betydning som værende kulturarv men ikke nødvendigvis som et sted hvor religiøs praksis udøves, som det kan ses på tallene over hvor ofte kirkerne bruges. Vi kender også alle sammen den gode historie om hvordan Danmark fik sit flag sendt fra den kristne gud under et slag i Estland i 1219. Denne dannebrogsmåte er blevet flittigt brugt i politisk propaganda ifm. dannelsen af en nationalidentitet op gennem det 19. og 20. århundrede. Sigende er det også at dannebrog er præget med et tydeligt kristent kors men Dannebrogens betydning er i dag meget

⁶² Kristeligt Dagblad ”Danskernes tro i 2019”

mere alsidig og fleksibel end blot et kristent symbol. Dette er igen karakteristisk for den pragmatiske kultur, som udvisker grænsen mellem religiøse og kulturelle symboler. En anden typisk dansk værdi er vores velfærdsstat med sit store sociale sikkerhedsnet som også ofte bliver koblet på traditionelle næstekærlige værdier fra kristendommen. Her ser vi den kulturaliserede religion som pragmatisk kultur komme til udtryk hvor de kristne symboler udhules for sine oprindelige religiøse værdier og genbruges i en forståelse af historien og en nationsdannelse hvor kulturens rammer defineres.

Til sidst har vi den kulturaliserede religion som identitet, og her passer begrebet kulturkristen også perfekt ind. Undersøgelsen fra Kristeligt Dagblad viser tydeligt hvordan der er en stor støtte til den danske folkekirke, de religiøse højtider som jul og påske og de religiøse ritualer som dåb konfirmation og bryllup. Men på trods af det så er tilslutningen til grundlæggende kristne regelsæt og dogme knap så populært. Som sagt var det kun 9% som mente at der kun findes en sand gud, og kun 25% troede på et liv efter døden, som også er en meget gennemgående ting i kristendommen. På den anden side var der 84% som mente at så længe man opførte sig ordentligt kan man tro hvad man vil og 74% mente at det grundlæggende ved religion er at man skal være gode ved hinanden. Så der tegner sig altså et billede at en slags individuel og personlig sortering af de religiøse værdier efter forgodtbefindende, på trods af den officielle kristne lære. Og det er nok i høj grad det som ligger i begrebet kulturkristen, at man godtager de værdier som passer ind i det samfund og den kultur man er i og fravælger dem som er i konflikt med det moderne sekulariserede verdenssyn. Det stemmer overens med kulturaliseringen som identitet hvor man indgår i et fællesskab hvor man er enige om spillereglerne som f.eks. at "behandle hinanden ordentligt". Dette bekræftes yderligere af Jenkins observationer hvor den danske religiøsitet er mere et spørgsmål om kulturel identitet og tradition, hvor kristendommen kommer i anden række ifm. "menneske først, så kristen".⁶³ Så når man betegner sig selv som kulturkristen er det måske mere en personlig selvopfattelse af at være koblet til en kollektiv identitet hvor det i højere grad er et kulturelt fællesskab med religiøse kulturaliserede traditioner, end det er et kristent fællesskab. Så måske har kulturkristendommen mere med kulturen at gøre end kristendommen?

⁶³ Richard Jenkins *Being Danish*. s. 247

Hvad udad tabes, skal indad (op)findes

Den tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussen udtalte i DR2 Deadline i 2006 at han betegner sig selv som kulturkristen. Ifølge Fogh var det danskernes kulturkristne udgangspunkt man skulle takke for sammenhængskraften i vores samfund. Han siger yderligere, *"Det har på en eller anden måde holdt og holder stadig det danske samfund sammen"*.⁶⁴ Her mener jeg nemlig han siger noget spændende. Når den siddende statsminister siger at det kulturkristne udgangspunkt holder sammen på samfundet, så siger han jo implicit at uden den ville samfundet falde fra hinanden. Her kan man dermed genkende en af kendetegnene ved Astor og Mayrles kulturaliserede religion som identitet. Altså ønsket om at bevare en fællesskabsfølelse som betragtes at være i fare i det moderne materielle og amoralske samfund. Hvis man bevæger blikket lidt udad, så udtaler Fogh sig om kulturkristendommen midt i kulturarvsbrugens guldalder, nemlig under den sagnomspundne VK-regering med ham selv i fronten. Denne regering bestående af Venstre og Konservative fik for alvor sat kulturarven på danmarkskortet i sine 10 år ved magten fra 2001-2011. I 2002 oprettedes Kulturarvsstyrelsen som en afgren af Kulturministeriet. I 2003 kom Kulturarvens Forskerskole som var et samarbejde mellem 8 af landets største kulturinstitutioner hvis formål var at skabe en tværvidenskabelig forskeruddannelse for at forbedre danske kulturinstitutioners arbejde med kulturarven. Den konservative kulturminister i VK-regeringen, Brian Mikkelsen, indførte i 2004 Historiens dag den 3. juni hvor den danske kulturarv skulle fejres. Sidst men ikke mindst kom den berømte *Kulturkanon* i 2006. Denne kulturkanon var et værk med 96 stykker dansk kulturarv inden for ting som arkitektur, billedkunst og litteratur. Denne kulturkanons formål var at give danskerne en mulighed for at stifte bekendtskab med dansk kulturarv og bl.a. *"styrke fællesskabet fordi den viser centrale dele af vores fælles historiske bagage"*.⁶⁵ Denne kulturkanon er et skælsættende produkt på VK-regeringens relativt aggressive kulturpolitik. Den fungerer som en slags kulturarvs-bibel og portrætterer altså kulturarven i et normativt perspektiv hvor der er nogle specifikke ting som bliver udnævnt til at være noget specielt værdigt til at være kulturarv. Når man bladrer igennem kulturkanonen, får man hurtigt et indtryk af at det primært er hvad man kan kalde finkultur som er repræsenteret. Der er en stor repræsentation af ballet, opera, klassisk musik, malerier af dansk natur, kirker og kristen billedkunst og statuer i antik stil, altså en rigtig "gud, konge og fædreland"-stemning. Kulturkanonen formidler dermed i høj grad et

⁶⁴ Religion.dk, *Hvad er en kulturkristen?* Konsulteret 21-05-2024 <https://www.religion.dk/viden/hvad-er-en-kulturkristen>

⁶⁵ Kulturministeriet *Kulturkanon*, 2006. s. 5

universalistisk kultursyn hvor kulturen hører til i overklassen og skal øge befolkningens dannelse. I kanonens indledning er retorikken heller ikke til at tage fejl af i denne henseende. Adjektiver som bedste, rigtigste, fineste, største, rettesnor, forbillede og kompas er nogle af de ord som puttes på værket og de stykker kulturarv det indeholder. Kulturkanonen er også et godt eksempel på den partipolitiske kulturarv diskurs da vi i høj grad har at gøre med politiske kræfter som definerer kulturarven i lyset af hvad de vil bruge den til som politisk projekt, i dette tilfælde at samle og oplyse danskerne. Samme år som kulturkanonen, kom Undervisningsministeriet også med en Historiekanon som skulle bruges i skolernes historieundervisning, da det var regeringens opfattelse at danske børn ikke havde tilstrækkeligt kendskab til den danske historie.⁶⁶

Det er ud fra alle disse tiltag nemt at få øje på at VK-regeringen havde fart på når det gjaldt kulturpolitik op gennem 00'erne, og det er da heller ikke svært at gennemskue at kulturkanonen er et billede af kulturarv som mange nok ville kalde entydigt med lige nøjagtig Konservative Folkepartis syn på kultur. Mange vil nok mene at det kan være problematisk at der fra politisk side fokuseres så heftigt på at definere den "rigtige" danske kulturarv. En af dem er professor i kulturformidling og -politik, Casper Hvenegaard Rasmussen. Hvenegaard kalder kulturkanonen for et klart nationalistisk projekt og en del af daværende kulturminister, Brian Mikkelsens kulturkamp mod minoriteternes "parallelsamfund".⁶⁷ Hvenegaard påpeger også en mandsdomineret tendens, elitær, populær, anakronistisk og endda ligegyldigt værk som yderligere kritikpunkter som kanonen har været udsat for gennem tiden. VK-regeringens kulturpolitik havde til formål at demokratisere kulturen, kunsten og historien ud til alle dele af landet og befolkningen. Dog kan man opfatte det som pudsigt at det var ekspertgrupper som udvalgte indholdet i kulturkanonen og ikke befolkningen gennem eks. spørgeskemaer, når nu målet var en demokratisering.

Det er altså i dette lys man vi skal se Anders Fogh Rasmussens udtalelse i Deadline. Det er højst sandsynlig ikke bare et tilfældigt svar han sad og fandt på i situationen, men mere et udtryk for en årelang kulturkamp mod de "farlige" parallelsamfund i samfundet. Så når Fogh siger at kulturkristendommen holder det danske samfund sammen er det måske et ønske lige så meget som det er en realitet.

⁶⁶ Jensen *Kulturarv*, s. 9

⁶⁷ Casper Hvenegaard Rasmussen *Formidlingsstrategier – En grundbog om kulturinstitutionernes formidling*, Samfundslitteratur, 2020. s. 80

Man kan selvfølgelig kun gætte på hvordan det danske samfund ville se ud uden kristendommen eller rettere ”kulturkristendommen”. Det ville nok ikke falde helt fra hinanden men jeg vil vove at påstå at tanken ikke er en behagelig en for mange danskere. Spørgsmålet er om det muligvis er nogle af de samme følelser som ville vækkes hvis man fjernede dele af den danske kulturarv?

Det passer yderligere med at det som ifølge Astor og Mayrl kan fremskynde denne proces. Nemlig en tilstrømning af andre religioner og kulturer som vi i høj grad har set i Danmark de sidste årtier. Det kan dermed danne behovet for at definere rammerne for sin egen kulturelle identitet, hvor det traditionelle religiøse hegemoni i historien dermed bruges som inspirationskilde. Denne bekymring for samfundets sammenhængskraft som man kan mistænke VK-regeringen for at besidde under kulturkampen, tilføjer også det nationalistiske aspekt, fordi samfundet eller nationen pludselig er afhængig af at den kulturaliserede religion ikke anfægtes af andre udefrakommende religioner. Måske kan man her få en snært at Robert Bellahs civile religion. Selvfølgelig ikke i så voldsom grad som i Amerika, men måske nogle træk går igen i denne diskussion om det kulturkristne udgangspunkt og dets nødvendighed for samfundets sammenhængskraft. Vi er ikke helt ude i at danskerne ser sig selv som guds udvalgte folk, men hvis man fra både politisk hold og fra den almene dansker ser en tendens hvor nationen og det religiøse kobles så tæt sammen, så har vi måske en ny type ”nordisk civilreligion”, som Jenkins mener.

Med hjælp fra Astor og Mayrls teorier om kulturaliseret religion, Richard Jenkins observationer i Danmark og spørgeundersøgelsen fra Kristeligt Dagblad, kan man altså argumentere for at kristendommen er en vigtig og gennemgående del af den danske kultur. Dog med det forbehold at religionen har gennemgået en heftig kulturaliseringsproces, så den er blevet ”spiselig” for danskerne og kan tolereres i samfundet i og med at det ikke er i konflikt med ”danskheden”. Der er en stærk lighed mellem Astor og Mayrls religion som konstituerede kultur og den kulturkamp som blev ”udkæmpet” fra regeringens side i 00’erne, blot at det her var kulturen og kulturarven som var ”ammunitionen”. Dermed kan det altså konkluderes at kristendommen er dansk kultur, men spørgsmålet er så nu om den er en del af den danske kulturarv?

Er religion kulturarv?

For at svare på dette spørgsmål kan man starte hos Center for Samtidsreligion. Centret, som har forkortelsen CSR, er et samarbejde mellem de religionsvidenskabelige og teologiske forskningsmiljøer på Institut for Kultur og Samfund på Aarhus Universitet.⁶⁸ CSR forsker i religion i Danmark og indsamler løbende data til deres database over anerkendte trossamfund i landet. Fra 2019-22 afviklede CSR et forskningsprojekt, *Religion – levende kulturarv*, hvilket affødte en masse spændende delprojekter, forskningsartikler, en Ph.d.-afhandling og initiativer på bl.a. Roskilde Museum, Den Gamle By i Aarhus og Immigrantmuseet.⁶⁹ En af resultaterne af projektet var bogen, *Religion & Museer – Dansk kulturhistorie med nye øjne*,⁷⁰ hvor resultater, erfaringer og forskningen fra de forskellige delprojekter er samlet.

Bogen beskæftiger sig meget med *levet religion* som beskrives som en opfattelse af religion som del af det levede liv, både historisk og nutidig, som f.eks. afholdelsen af den danske jul. Det handler altså i høj grad om det rituelle og religiøst praktiske aspekt af hverdagen. I indledningen som er skrevet af Marie Vejrup Nielsen, daværende leder af CSR og forskningsprojektet, og Laura Maria Schütze, museumsdirektør på Roskilde Museum, skriver de at kultur hele tiden er under forandring hvilket i nyere tid har resulteret i en større kulturel og ikke mindst religiøs mangfoldighed. Af den grund argumenterer de for at museerne også skal indsamle, bevare, registrere, forske i og formidle den nutidige religiøse mangfoldighed, da den er en del af kulturen.⁷¹ Formålet med bogen er, ligesom det var med hele forskningsprojektet at udforske hvordan museerne kan blive bedre til at arbejde med religion i deres forskning og formidling.⁷² Da projektet står med en stor del praktiske erfaringer og samarbejde med museumsansatte i ryggen, konkluderer den følgende omkring religion som kulturarv. Forskningsprojektet har i flere sammenhænge observeret at der er en bred forståelse af at religion er en stor del af kulturhistorien, en pointe som også her er blevet grundigt afdækket og konkluderet her. Dette begrundes med at den danske kulturhistorie er fyldt med religiøse konnotationer og referencer og derfor burde være et centralt emne på de kulturhistoriske museer.⁷³ Dog blev det vurderet nødvendigt at skabe et større fokus, gennem

⁶⁸ Center for SamtidsReligion. Konsulteret 03-04-2024 <https://samtidsreligion.au.dk/>

⁶⁹ Religion – Levende kulturarv. Konsulteret 03-04-2024 <https://samtidsreligion.au.dk/religion-levende-kulturarv>

⁷⁰ Marie Vejrup Nielsen og Laura Marie Schütze (red.), Indledning i *Religion & Museer – Dansk kulturhistorie med nye øjne*, Center for SamtidsReligion, 2022.

⁷¹ Ibid. s. 9

⁷² Ibid. s. 10

⁷³ Nielsen og Schütze, *konklusion*. s. 131

refleksion og dialog, på hvornår der er tale om direkte religion i formidlingen, og hvornår det mere indgår som supplement til andre aspekter i f.eks. udstillinger.⁷⁴ Dette aspekt af en problematik med at differentiere mellem den konkrete religion og dens kulturelle udtryk, er et gennemgående karaktertræk i religionsformidlingen på de danske kulturhistoriske museer, Schütze og Nielsen skriver, ”... *det største trossamfund, folkekirken, synes i høj grad at indgå som en del af kultur og samfund, som man ikke nødvendigvis tænker på som religion.*”⁷⁵ Dette stemmer overens med den kulturalisering af religion i det danske samfund som netop er påvist i det tidligere afsnit. Hvis kristendommen er så tæt associeret med kulturen, kan det være svært at skille de to ad når kristendommen f.eks. skal formidles i en museumssammenhæng. Med andre ord har dette forskningsprojekt altså forsøgt sig med at isolere de egentlige religiøse træk som står tilbage efter kulturaliseringen har påvirket religionen gennem århundreder, for dermed at musealisere dem.

Marie Vejrup Nielsen skriver i artiklen om udstillingen ”*Aarhus fortæller om religion*”, og hvordan de faktisk arbejdede ud fra en tese om at religion på danske kulturhistoriske museer primært formidles som noget der er på afstand af museumsgæsten. Enten på afstand i tid, hvor det hører til i historien, eller på afstand i rum hvor det foregår langt væk fra Danmark.⁷⁶ Noget tyder altså på at religionen nogle gange kan være svær, om ikke andet at få øje på, så i hvert fald at definere. Denne tese stemmer godt overens med Jenkins observationer omkring ”danskhedens” tilgang til at dedikere sig til religiøse ritualer og praksisser. Nielsen nævner tendensen i Danmark hvor religion og specielt kristendommen, betragtes som sidestående med alle de andre aspekter af vores samfund, såsom kunst, sport, politik, musik og videnskab.

Det er en pointe som bliver bekræftet af Sanne Andersen Hansen i hendes Ph.d.-afhandling som hun skriver i forbindelse med forskningsprojektet *Religion – levende kulturarv*. Hun konkluderer nemlig i en af hendes undersøgelser at specielt i formidlingen på museer, finder man Astor og Mayrils kulturaliseringsprocesser af religionen. En proces hvor den konkrete religion konverteres og indlejres i historie, traditioner og kultur.⁷⁷ Men hvis man accepterer premisen om at religion er så integreret en del af kulturen, som det virker til er tilfældet i praksis ude på museerne, så kan man jo argumentere for at det er relativt simpelt at vurdere hvorvidt

⁷⁴ Nielsen og Schütze, *konklusion*. s. 132

⁷⁵ Nielsen og Schütze, *indledning*. s. 14

⁷⁶ Marie Vejrup Nielsen, ”At få religion på landkortet – religion som lokal kulturhistorie”, i Marie Vejrup Nielsen og Laura Marie Schütze (red.), *Religion & Museer – Dansk kulturhistorie med nye øjne*, Center for SamtidsReligion, 2022. s. 46

⁷⁷ Sanne Andersen Hansen, *Ideally, religion is part of the cultural heritage – Perceptions of religion as heritage in cultural history museums in Denmark*, Aarhus University. 2022. s. 180

religion er kulturarv. Hvis man ser på den samfundsteoretiske kulturarv diskurs med sit relativistiske kultursyn, så er religion om noget, kulturarv, da religion i høj grad er lig med meningsdannende praksisser for mange mennesker.

Taget i betragtning hvad vi har fundet ud af indtil nu, så er kristendommen en klar del af den danske kultur i kraft af dens unægtelige sammenhæng med mange forskellige aspekter af vores traditioner og specielt identitet. Kristendommen har historisk set været en gennemgående kraft i samfundet som har formet os og gennem en kulturalisering er blevet så integreret at den på mange måder ikke anses som at være en klassisk religion mere, men noget større som hænger sammen med hvad det vil sige at være dansk. Derfor kan man med god samvittighed konkludere at kristendommen, på trods af en manglende definitiv definition af begrebet, er en del af den danske kulturarv.

Så er vi altså tilbage til udgangspunktet, kristendommen skal i kraft af Museumsloven musealiseres på danske kulturhistoriske museer. Så kommer spørgsmålet så, hvordan? Og ikke mindst er kristendommen den eneste religion der skal musealiseres? For der er som sagt også andre religioner til stede i vores samfund. En del af argumentationen for kristendommens plads som kulturarv hænger uløseligt sammen med dens lange historie i det danske samfund, så hvad med religioner som er kommet til i nyere tid? Er der en minimumsalder på kulturarv, og burde der i så fald være det? Der findes flere ting i vores samfund som mange danskere klart ville kalde dansk kulturarv, som er meget unge. Serien Matador, EM i 1992, Storebæltsbroen, fristaden Christiania og begrebet hygge, er alle ting som man kan argumentere for, er dansk kulturarv selvom de ikke har så mange år på bagen som kristendommen. Så måske er det tiden til at diversificere synet på hvilke religioner der også påvirker vores kultur og dermed har en plads på museerne.

Det konkluderes altså at religion bør musealiseres og derfor vil jeg i min analyse undersøge hvordan det står til ude på de danske museer. Før jeg går i gang med at undersøge dette må det defineres hvad musealisering helt nøjagtigt betyder.

Hvad betyder musealisering?

Den danske ordbog definerer at musealisere, som det at betragte genstande eller fænomener med historisk distance, f.eks. som udstillingsobjekt på et museum.⁷⁸ Det lyder umiddelbart meget konkret. Der er både noget materielt og immaterielt når der skrives genstande eller fænomener, dog bliver den historiske distance ikke specificeret og lægger måske op til en tolkning af hvor stor den distance må være. Der findes i hvert fald mange samtidshistoriske udstillinger rundt omkring på museerne, f.eks. ”2014 lejligheden” i Den Gamle By og ”Den Fjerne Krig” om de danske soldater i Afghanistan på Krigsmuseet. Ydermere kan man bide mærke i brugen af ordet *betragte*. Her kan man måske misforstå udsagnet fordi det kan tolkes som om noget først er fuldendt musealiseret når det bliver betragtet og i så fald af hvem? Af museumsbesøgere eller af de museumsansvarlige der står for musealiseringen?

Denne definition kommer heller ikke nærmere hvad processen helt konkret består af. Her kan man igen se på Museumsloven. I lovens første paragraf står der at museerne skal sikre kultur- og naturarv i Danmark, gennem de indbyrdes forbundne opgaver indsamling, registrering, bevaring, forskning og formidling.⁷⁹ Her udspecificeres de konkrete opgaver meget godt fra højeste instans, Kulturministeriet. Mette Thobo-Carlsen som er cand.mag. i litteraturvidenskab og Ph.d. i kulturstudier skriver en artikel om museologi som akademisk disciplin. Her definerer hun museologi som museumsfeltets akademiske teori og sætter det overfor museografi som er betegnelsen for det praktiske museumsarbejde.⁸⁰ Hun definerer mindre konkret musealisering som det at gøre noget musealt.

Professor i religionsvidenskab Brent Plate skriver om hvordan genstande gennemgår en proces når de kommer på museum hvor deres status og individuelle rolle ændres i en ny kontekst. Denne proces kalder han ”museumification”. I denne proces bliver flere genstande altså samlet af museernes udstillingsansvarlige og udgør noget større end genstandenes samlede sum, i en ny udstillingskontekst⁸¹ I Plates proces er der altså mere fokus hvad der sker når genstande eller et emne formidles i en udstilling, end hvad der sker før, i f.eks. indsamlingen.

⁷⁸ Den Danske Ordbog – *musealisere*. Konsuleret 22-05-2024

<https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=musealisere>

⁷⁹ Museumsloven

⁸⁰ Den Store Danske – *museologi*. Konsuleret 22-05-2024 <https://denstoredanske.lex.dk/museologi>

⁸¹ Brent Plate *Religion in Museums – Global and Multidisciplinary Perspectives*, Bloomsbury, 2017. s. 41

Fremadrettet i analysen vil musealisering blive brugt som udførslen af de 5 museale ansvarsområder indsamling, registrering, bevaring, forskning og formidling af materiel og immateriel kulturarv på de danske kulturhistoriske museer.

Hvordan musealiseres religion på danske museer?

Som jeg nævnte i begyndelsen, så udsprang emnet for denne afhandling fra mine egne erfaringer og observationer i min gang på museer. Jeg var kort fortalt ikke tilfreds med formidlingen af religion i de udstillinger jeg så. Grundlæggende var der tre forskellige aspekter jeg dømte mangelfuld. For det første synes jeg ikke der var nok formidling af religion, for det andet syntes jeg at den eksisterende formidling ikke portrætterede religion dybt nok og for det tredje syntes jeg at repræsentationen af flere forskellige religioner manglede. Men som sagt så er mit egent perspektiv selvfølgelig ikke repræsentativ. Derfor vil jeg inden den analyserende del, undersøge hvad andre forskere har gjort af observationer mht. disse punkter.

Laura Maria Schütze omtaler den manglende religionsformidling i sin Ph.d.-afhandling fra 2014. Hun nævner nemlig hvordan museal praksis er et populært genstandsfelt inden for religionssociologien, netop fordi fraværet af religion er så iøjnefaldende på museer at de er pragteksemplarer for at undersøge sekulariseringen i den vestlige verden. Ifølge Schütze er årsagen til dette at muserne er en sekulær institution hvis funktion er at producere, legitimere og give autoritet til den sekulære stat. Dermed bliver denne musealisering af staten en afspejling af statens sekulære aspekt hvor religion i høj grad er noget privat og følelsesorienteret.⁸² I sin afhandling undersøger Schütze hvordan migration og religion bliver formidlet på henholdsvis Immigrantmuseet og Københavns Museum. Hun konkluderer at specielt på Københavns Museum var udgangspunktet at undgå at fremstille Københavns historiske diversitet i relation til religion, fordi emnet grundlæggende blev opfattet som ”problematiske og stereotypiserende”. Hun bemærker dog at udstillingen havde en tendens til at dyrke et protestantisk-sekulært lighedsideal og problematiserer at i sin afstandtagen fra det religiøse, reproducerede udstilling faktisk det kulturpolitiske lighedsideal som havde været udstillingens formål at nuancere og distancere sig fra.⁸³ Schütze bemærker yderligere i sin afhandling at der faktisk er forskel på hvordan forskellige religioner bliver formidlet, i hvert

⁸² Laura Maria Schütze *En Fornemmelse for Migration – Sted, materialitet og religion i udstillinger på Immigrantmuseet og Københavns Museum*, Københavns Universitet, 2014. s. 9

⁸³ Ibid. s. 250

fald i hendes to cases. Hun skriver hvordan jøder blev et slags bindeled mellem ”os” og ”dem”, hvor de var mindre fremmede end muslimer, men mere fremmede end de forskellige protestantiske minoritetsgrupper. På Immigrantmuseet kunne jøderne ”bære” at blive kontekstualiseret som en dansk religiøs minoritet, i modsætning til eks. muslimerne som blev sekulariseret til en kulturel minoritet. Generelt fyldte jøderne meget mere ift. de andre minoriteter i begge udstillinger og dette var ikke tilfældigt. Årsagen var nemlig ifølge Schütze baseret på Dansk Jødisk Museums store samling af genstande. Hun mener altså at repræsentationen af minoriteter på museum er delvis afhængig af indsamlingen af deres materielle kultur.⁸⁴ Hendes argument er altså at danske jøder er blevet mindre fremmede i det danske samfund delvist grundet indsamlingen. Dog skal det her siges at hun ikke nævner hvad der kommer først. Om den store indsamling af jødiske genstande kommer af at jøderne bliver set som mindre fremmede end andre minoriteter, eller at de er blevet mindre fremmede fordi deres materialitet er talstærk indsamlet og udstillet.

Hvis man ser på Den Gamle By skriver museumsinspektør Anneken Appel Laursen, ifm. forskningsprojektet *Kulturarv*, at der heller ikke er meget at komme efter når det gælder religion hos dem. I Den Gamle By er det hovedsageligt bygninger, rum og genstande der udgør formidlingen, men der er ikke nogen interiørudstillinger der umiddelbart formidler religion. Laursen nævner at julen på museet nok er det tætteste det kommer på religionsformidling, men også her siger hun at det mest er traditioner og ikke religion der er i fokus. Dog påpeger hun at ud af museets mange aktører som udgør den levendegørende del, så er der en præst til stede men han bruges dog mest til at fortælle om undervisningen af skolebørn. Laursen skriver at det simpelthen bare ikke er en del af museets strategi at få religionsperspektivet formidlet. Ingen af de ansatte på museet har nogen form for religionsfaglig baggrund og Laursen bemærker at der mangler et generelt religionsfagligt sprog hos de museumsansatte.⁸⁵ Her kan man undre sig over hvordan i alverden et frilandsmuseums hvis formål er at formidle byens dagligdag fra år 1500 og frem, ikke formidler religion? En ting jeg personligt lagde mærke til ved mit sidste besøg i Den Gamle By sidste sommer var at der manglede en meget central bygning når man forestiller sig en gammeldags dansk by, nemlig en kirke. Ifølge overinspektør på museet Martin Brandt Djupdræt er årsagen at museet helst gerne vil have rigtige bygninger, og dermed skulle grundlæggelsen af en kirke ske i forbindelse med at en kirke skulle rives ned et sted i landet.

⁸⁴ Schütze *En fornemmelse for migration*, s. 251

⁸⁵ Anneken Appel Laursen ”Nye øjne på religion i udstillinger”, i Marie Vejrup Nielsen og Laura Marie Schütze (red.), *Religion & Museer – Dansk kulturhistorie med nye øjne*, Center for SamtidsReligion, 2022. s. 61-62

Dette har altså ikke kunne lade sig gøre endnu fordi der sjældent bliver revet kirker ned i Danmark. Djupdræt fortæller at der engang var en tom plads på torvet i Den Gamle By som var tiltænkt en kirke, men pladsen er siden blevet brugt til noget andet fordi udsigten til en kirke blev mere og mere urealistisk. Djupdræt fortæller at kirken på Samsø engang var en kandidat fordi den ikke blev brugt mere, men da øboerne fik den besked, mødte beslutningen modstand fra de lokale.⁸⁶ Her får vi igen bekræftet danskernes tætte forhold til kirken som kulturel bygning på trods af en negligering af den religiøse praksis kirken tilbyder. Ønsket om kun at ville give nyt liv til autentiske bygninger er selvfølgelig normen på de fleste frilandsmuseer men lige i dette tilfælde må man sige at den kristne landsbykirke glimter ved sit fravær. Det ville svare lidt til at bygge en skyskraber uden elevator, den er sammenhængskraften i bygningen og alle bruger den uanset hvor højt oppe du bor.

Som tidligere nævnt vurderer leder af forskningsprojektet Marie Vejrup Nielsen at religionsformidlingen på danske museer har brug for en forbedring, som ovenstående eksempler også tyder på. Ifølge hende er der behov for at skelne mere klart mellem direkte religion i sig selv og religiøse elementer i den danske kultur som ikke bliver kontekstualiseret. I et interview om forskningsprojektet i Kristeligt Dagblad udtaler Vejrup at danskerne ofte forbinder religion med de problemer i samfundet som har religion som omdrejningspunkt. Hun mener derfor at museerne måske har en slags berøringsangst for at formidle religion. Hun nævner hvordan museerne har et meget rationalistisk syn på sine genstande og historien, og dette giver ikke plads til religiøse tolkninger.⁸⁷ Her tror jeg at Vejrup har ret når hun snakker om danskernes fordomme og associationer til religion. Når kristendommen er blevet så kulturaliseret i Danmark som den er, så giver det mening at danskerne ikke identificere sig med religion som koncept. En afstandtagen til religion og eventuel bekymring for dens påvirkning af samfundet kan være et udtryk for en manglende historiebevidsthed, men er samtidig forståelig, taget danskernes forhold til deres egen religion i betragtning. Lektor og forsker i kirkehistorie Carsten Bach-Nielsen kritiserer også i samme interview, distancen mellem religiøse genstande og det levende samfund. Han mener at kristendommen ikke bliver formidlet som den levende virkelighed den er for danskerne, men derimod noget der var i gamle dage og nu er taget ud af brug. Han mener derfor at man skal være påpasselig med at lægge

⁸⁶ Kristeligt Dagblad *Den Gamle By har en "hjemløs" præst og en underjordisk kirke: "Herinde taler folk om tro"*. Konsulteret 26-05-2024 <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/vi-har-da-en-kirke-den-er-bare-under-jorden>

⁸⁷ Kristeligt Dagblad *Kritik: Museer fejler i formidling af religion*. Konsulteret 26-05-2024 <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/kritik-museer-fejler-i-deres-formidling-af-religion>

kristendommen i montre på museer, for at undgå denne distancering. Der tegner sig altså et billede af at danskerne skal have formidlet religion på en bestemt måde som tager hensyn til hvordan vi betragter vores egen religiøsitet. Dette kan man også se en tendens af når man ser på hvad der kom ud af forskningsprojektet *Religion – levende kulturarv*.

Resultatet af hele forskningsprojektet var klart en forbedring af fokuset på religion hos de deltagende museer men dog skal det siges at resultaterne var af mere praktisk natur. De bestod meget af initiativer fra museets side som f.eks. skoletjenester, byvandring, workshops, samtaler om religion med udvalgte grupper af gæster, udvikling af modeller til museer for hvordan gæster kan stimuleres til at snakke om religion. Der blev altså ikke fokuseret direkte på den eksisterende formidling eller klassiske udstillinger, men mere på interaktive elementer og komplimenterende initiativer udenom det etablerede museum. Forskningsprojektet blev afsluttet for to år siden i 2022 men hvordan er det så gået siden? For at få svar på dette tog jeg selv ud i det danske museumslandskab for at gøre status.

Analyse

Undersøgelse af religionsformidlingen i dag

For at finde svar på mine indledende spørgsmål omkring hvordan religion formidles på danske museer, blev det hurtigt klart for mig at det var nødvendigt at tage sagen i egen hånd og besøge nogle museer. Men før jeg gjorde dette, skulle jeg først undersøge hvilke museer der overhovedet formidlede religion, og det skulle vise sig at være en udfordrende opgave. Jeg vidste tidligt i processen at en bred repræsentation af religioner var vigtigt, netop for at undersøge om man kunne se forskelle og ligheder fra religion til religion. Ønsket var derfor oprindeligt at finde eksempler på formidling af kristendommen, islam, nordisk mytologi/førkristen hedensk religion og jødedommen. Jeg ville undersøge kristendommen fordi det er landets statsreligion og jeg havde en antagelse om at undersøgelsen af kristendommen ville lære mig meget ifm. at undersøge de andre religioner som en slags modsætning eller afvigelse fra den store etablerede statsreligion. Jeg ville undersøge islam for det første fordi jeg helt lavpraktisk synes det er en enormt spændende, overset og ikke mindst misforstået religion i Danmark. Så ville jeg også undersøge den fordi det suverænt er den

religion som har skabt mest kontrovers i den offentlige debat om religion og kulturer i samfundet. Det er ikke nogen hemmelighed for nogen at islam er hovedpersonen i den hadefulde retorik jeg omtalte i begyndelsen, hvor islam ofte bliver betegnet som en religion som ikke er kompatibel med det danske samfund. Så valgte jeg også islam fordi det er den andenstørste religion i landet med omkring 300.000 registrerede medlemmer, men på trods af dette kendte jeg ikke til et eneste eksempel på formidling af islam på museer. Så ville jeg også gerne undersøge den nordiske mytologi fordi det var mit indtryk at netop denne religion er utrolig populær hos danskerne. Jeg arbejder selv som formidler og guide på Vikingemuseet Fyrkat og der formidler vi den nordiske mytologi til stor glæde og fascination hos både danskere og specielt udlændinge. Dette har nok meget at gøre med at den nordiske mytologi i høj grad er blevet adopteret af populærkulturen. Det har den været længe herhjemme i film, medier, tegneserier, kunst og musik, med f.eks. tegneserien Valhalla med guderne Thor og Loke, DR's julekalender *Jul i Valhal* fra 2005 og den efterfølgende film *Guldhornene* fra 2007. Internationalt har den nordiske mytologi også fået opmærksomhed i det seneste årti specielt i Hollywood. Filmene om tordenguden Thor i Marvels superhelteunivers, den enormt populære HBO-serie *Vikings* og et efterfølgende væld af spillefilm om vikingerne har gjort de nordiske guder verdenskendte og populære. Så populære at på Fyrkat får vi jævnligt store grupper af amerikanere på besøg som kommer med krydstogtskibe og bliver transporteret rundt til alle de store vikingeseværdigheder i hele Skandinavien som led i deres *Viking-cruise*. Den nordiske mytologi og vikingerne er altså uden tvivl blevet et kendetegn for Danmark og Skandinavien ude i den store verden. Det kan man i høj grad også mærke i Museumsverdenen. Det nye Moesgaard Museum som beskæftiger sig meget med vikingerne og oldtidens arkæologi stod færdigt i 2014, oplevelsescentret Kongernes Jelling gennemgik en stor udbygning og modernisering i 2015, Nationalmuseet har de sidste 10 år haft skiftende "state-of-the-art" særudstillinger om vikinger med endnu en i år om vølver og i september sidste år blev de fem danske ringborge fra vikingetiden anerkendt som UNESCO verdensarv. Den nordiske mytologi er altså en religion som bliver flittigt formidlet på danske museer men det finurlige er at det er en religion som praktisk talt uddøde for 1000 år siden. Derfor bedømte jeg det interessant at undersøge denne religion fordi der tydeligvis er andre kulturelle kræfter i samfundet som gør den relevant, end en stor repræsentation i den religiøse demografi. Så valgte jeg også jødedommen, primært fordi vi har et museum i København som er direkte dedikeret til at formidle jødernes historie. Men også fordi jødedommen lidt føles som en joker i denne sammenhæng. Det er ikke en religion som har skabt nogen stor debat eller kontrovers i den offentlige debat. Jøderne og deres religiøse praksisser er heller ikke nogen der som sådan er

synlige i det offentlige rum på samme måde som f.eks. muslimerne. Der har dog været nogle hændelser i nyere tid med terrorangrebet mod synagogen i Krystalgade i København i 2015 og demonstrationer i år mod Israels håndtering af krigen mod Hamas i Palæstina. Men dette er mere enkeltstående tilfælde og er ikke en gennemgående kulturel modstand som den man ser mod islam. Til sidst valgte jeg at jeg også ville se Moesgaard Museums nyeste særudstilling ”*Egypten – Besat af livet*” fordi jeg tænkte det ville være interessant at se hvordan en religion som er 100% afkoblet fra Danmark både i tid og sted bliver formidlet af et af Danmarks bedste museer som Moesgaard nu engang er.

Jeg bestemte mig hurtigt for at jeg ville tage til København fordi det var der jeg kunne finde den bedste repræsentation af disse religioner på museer. Jeg bestemte mig derfor at tage en uge til hovedstaden og besøge følgende museer. Dansk Jødisk Museum for at undersøge hvordan jødedommens religion blev formidlet. Nationalmuseet for at se deres volveudstilling og også lede efter kristendommen i deres middelalderudstilling og førkristne elementer som solvognen og guldhornene. Davids samling som er et museums som udstiller en stor mængde muslimske kunstskatte. Roskilde Museum fordi jeg havde læst at museet havde indsamlet inventar og genstande fra en muslimsk moske og også lede efter kristen formidling. Derefter ville jeg på hjemvejen besøge Moesgaard Museum og se udstillingen om egyptisk religion, Den Gamle by og Vikingemuseet inde i Aarhus for at se på formidling af den nordiske mytologi.

Man siger at de bedste planer aldrig overlever slagmarken og det var også tilfældet her. Jeg havde hørt fra mine kollegaer at vølven som blev udgravet ved Fyrkat, lå på Nationalmuseet ifm. den nye særudstilling. Men da jeg havde købt min billet og gik op til rummet hvor jeg vidste den ville være, blev jeg mødt af en lukket dør med et skilt hvor der stod at udstillingen først åbnede i juni. Heldigvis fik jeg en masse ud at museets andre udstillinger. Ydermere da jeg besøgte Roskilde Museum kunne jeg heller ikke finde noget om den indsamlede moske som jeg havde læst om. Da jeg spurgte museumsværten i entreen ind til hvorvidt moskeen var udstillet, kunne hun fortælle at genstandene stadig ligger på magasin fordi ”der har ikke været interesse endnu for at lave udstillingen”, på trods af at indsamlingen fandt sted i 2015. Den udstillede moske ville have været et godt eksempel i min analyse men i stedet fandt jeg også her andet godt formidling jeg kunne bruge.

Feltundersøgelse af religion på danske museer

I min analyse af de udstillinger jeg endte med at fokusere på, valgte jeg ikke at gennemgå dem alle slavisk i en klassisk udstillingsanalyse, men hellere analysere dem ud fra nogle udvalgte tematikker med mit emne som omdrejningspunkt, og så indimellem tilføje udstillingsanalytiske pointer når det gav mening. De temaer jeg valgte at analysere ud fra, er følgende:

1. Kronologi og struktur

Med dette punkt ville jeg undersøge om formidlingen følger et historisk forløb og om religionens historiske ophav bliver behandlet. Lærer man om religionens udvikling gennem tiden, eller bliver den blot portrætteret som en konstant i det samfund den optræder i? Hvis det ikke er kronologien som dominerer, hvilken struktur er så brugt og hvilken effekt har dette?

2. Genstande og tekst

Her ville jeg se på hvordan forholdet er mellem genstandene og den tilhørende tekst i formidlingen er. Komplimenterer de hinanden eller har genstandene og teksterne ulige roller i udstillingen? Hvilke typer tekster bruges? Er der et gennemgående narrativ i formidlingen eller står genstandene f.eks. alene med isolerede genstandstekster?

3. Kulturalisering af religionen

Her ville jeg se om man kunne få øje på nogle af de kulturaliseringsprocesser som tidligere blev redegjort for. Får man oplyst religionen som selvstændigt element, eller bliver den koblet på ting i kulturen som vi kan genkende?

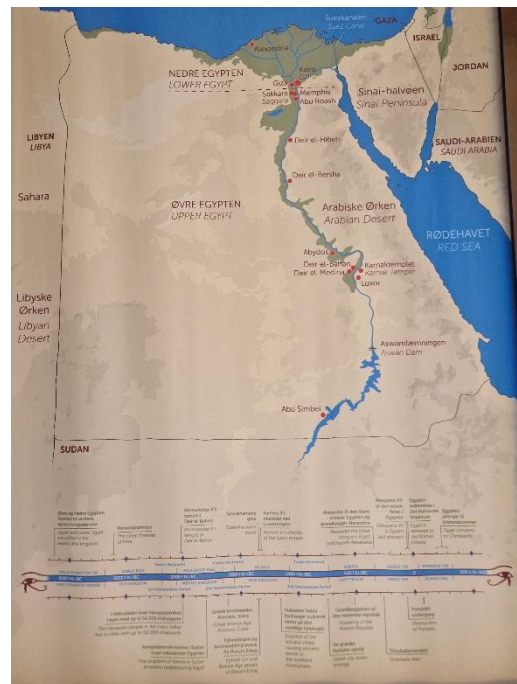
4. Modernitet

Med dette sidste punkt ville jeg se på i hvilken stand selve udstillingerne er i. Hvor gamle er de og hvor moderne er de formidlingsteknikker- og greb som bliver brugt. Med dette vil jeg undersøge om man kan se forskellige prioriteringer omkring udstillingens relevans fra museets side.

Kronologi og struktur

Når det handler om kronologi og struktur i udstillinger er der oftest én af to veje man kan gå. Enten lader man et kronologisk historisk tidsforløb styre formidlingen eller så er emner og temaer de styrende faktorer. Hvad der bestemmer denne retning kan variere fra udstilling til udstilling. Hvor særudstillinger oftere er styret af et emne, er standartudstillinger ligeledes oftest kronologiske. Udstillingernes retning er også mange gange lagt baseret på grundfortællingen af det enkelte museums.⁸⁸ F.eks. vil man måske finde flere udstillinger som er styret af temaer på Krigsmuseet, hvor man på et lokalhistorisk museum nok mere ser en kronologisk struktur.

Et eksempel på dette var den egyptiske særudstilling på Moesgaard som uden tvivl lå i den ene ende af kronologi-spektret, for der var nemlig absolut ingen. Udstilling var udelukkende båret af et tema, nemlig hvad de gamle egyptere mente om livet efter døden. Hele vejen gennem udstillingen lærte man alt om døden, mumificering, begravelsesritualer, rejsen gennem dødsriget, gravgaver og sarkofager. Man kan næsten kalde det for en koncept-udstilling fordi man fulgte den afdøde helt fra mumificeringen til gravlæggelsen og så over i det metafysiske hvor man som publikum kommer med på sjælens rejse gennem dødsriget. På den måde er der en form for "lille kronologi" hvor man også fysisk bevæger sig fra A-B-C-D osv., men måske kunne udstillingen have nydt godt at en større konkret historisk kronologi. For en sådan skal man lede længe efter, da udstillingen er så godt som rippet for alt hvad der minder om historisk kontekst. Beskrivelser som "de gamle egyptere", "faraernes tid" og "dengang" bliver brugt i flæng men mere konkret bliver det ikke. Der er dog et sted nær begyndelsen af udstillingen hvor der hænger en lille tavle, relativt afsides, med en tidslinje og et kort. Dog strækker den sig over 2500 år, og bliver ikke sat i sammenhæng med resten af udstillingen så mere specifikt bliver det altså ikke. Her var vi altså et eksempel på det som Vejrup nævnte, omkring at de religiøse genstande og emner ikke bliver kontekstualiseret.

⁸⁸ Ole Strandgaard "Museumsbogen – Praktisk museologi" (Forlaget Hikuin, 2010) s. 251

Men hvad har dette så af effekt hos modtageren og ikke mindst formidlingen af en religion? Udstillingen er uden tvivl et pragteksempel på hvad der sker når man i en formidlingssammenhæng, hopper med begge ben ned i en fremmed kulturs forestillingsverden. Men heri lå også problemet, for der var nemlig ikke noget anker til den virkelige verden. Det var enormt svært at skelne mellem virkelighed og overtro, hovedsageligt fordi det var et bevidst valg fra museets side at blande de to. Med sætninger som *"her sænkes den afdøde ned i gravkammeret..."* og *"nu kan den afdødes sjæl flyve frit mellem verdenerne..."*, på samme planche så er der ingen tvivl om at vi leger og lader som om, indenfor en ramme af indlevelse og fantasi. Og for langt de fleste som oplever udstillingen er dette helt klart appellerende. Men for min egen oplevelse var dette problematisk fordi der manglede noget modvægt til illusionen, en slags jævnlig opvågning ved noget historisk kontekst og sociokulturelle forklaringer på netop hvorfor den egyptiske religion var som den var. Så på trods af at Marie Vejrup som tidligere nævnt, mener at der skal skelnes mere mellem religion og kultur i formidlingen heraf, så tror jeg dog at det skal være op til et vist punkt. Udstillingen viste mig i hvert fald at den metafysiske forestillingsverden ikke kan stå alene hvis en religion skal formidles. Den skal komplimenteres af den historiske kontekst og kultur den er opstået i ellers så ser man kun den ene side af mønten.

Hvis man skal se på strukturen af den egyptiske udstilling, er den klart den type som Peter van Mensch kalder den fortællende udstilling.⁸⁹ Det er typen hvor modtageren oplever et blive fortalt en historie og hvor ruten er lineær, begge faktorer som var gældende i udstillingen. Dette er også typen som Ole Strandgaard kalder den narrative type hvis formål er at styre modtageren hen mod en oplevelse. Denne type ønsker at give overblik og viser den sammenhæng genstandene indgår i, og er altså på et højere abstraktionsniveau.⁹⁰

Hvis man skal se på et eksempel med en anden type struktur, er etnografisk samling på nationalmuseet et godt eksempel. Dette er en klassisk genstandsorienteret udstilling, hvor genstandene udgør de centrale elementer uden en fortælling.⁹¹ Udstillingen hedder "Jordens folk" og er den klassiske type samling som består af eksotiske genstande fra fremmede civilisationer som er indsamlet fra både private samlinger og diverse ekspeditioner til fjerne egne op gennem 1700 og 1800-tallet. Det er den type som Strandgaard kalder for den accidentale udstilling som er karakteriseret af tilfældighed og hvis eneste formål er at vise

⁸⁹ Peter van Mensch, "Characteristics of exhibitions", Museum Aktuell 2003 (92): 3980-3985. (2003) s. 4

⁹⁰ Strandgaard "Museumsbogen – Praktisk museologi", s. 302

⁹¹ Van Mensch, "Characteristics of exhibitions", s. 3

genstandene frem. Denne type udstilling har sit ophav i 1700-tallets kunstkamre.⁹² I denne udstilling er der heller ingen overordnet kronologi at finde og Strandgaard beskylder udstillingen for at besidde en slags ”fiktiv etnografisk tid”, hvor forestillingen er at hos de fremmede folkeslag spiller et par hundrede år fra eller til ingen rolle.⁹³ Dette er klart noget som gik ud over formidlingen af de religioner som var til stede. I udstillingen oplevede man både genstande fra buddhismen, hinduismen inuitternes naturreligion og aztekernes religion. Men igen bestod formidlingen af brudstykker omhandlende religiøs praksis eller myter som kun var hæftet på de genstande som var til stede. Få steder var der en lille planche som kort fortalte om religionens regelsæt eller demografi i nutiden. Altså var der igen denne mangel af historisk kontekst og sammenhæng med det samfund og kultur som religionerne opstod i, men mere fokus på de genstande man havde indsamlet. Denne genstandsorienterede tilgang var en tendens som generelt var gennemgående på resten af nationalmuseets standartudstillinger lige fra den etnografiske samling til dansk oldtid og til dansk middelalder. Nogle steder kunne man næsten glemme at man var på et museum og ikke i et lager for arkæologiske fund. Dog i afdelingen om Danmarks oldtid var der en mindre udstilling som hed ”En svunden religion”. Her var der elementer af den fortællende/narrative udstilling hvor ideen var at vise religionen i bronzealderen. Dog var den stadig båret meget af de genstande som blev fremvist og skabte et rimeligt fragmenteret narrativ. Personligt synes jeg ikke selv at den lykkedes med at formidle en religion, men mere brugte det som bindeled mellem genstandene som klart var mest i fokus. Dette kan selvfølgelig været fordi vores viden om religionen før den nordiske mytologi er meget fragmenteret og begrænset.

Hvis man ser på Dansk Jødisk Museum var der lidt mere at komme efter når det handlede om kronologi. På trods af at det jo er et meget lille museum, så opererede de faktisk med hele 3 forskellige kronologier. Først møder man en lille udstilling om de danske jøders flygt til Sverige under jødeforfølgelsen i Anden Verdenskrig, derefter en udstilling om jødernes liv i Danmark i 1700-tallet kaldet ”Porten til Danmark”. Til sidst en lidt længere udstilling som var en slags lidelsesfortælling om jødernes tragedier helt fra nazisterne op til angrebet på synagogen i Krystalgade i 2015. Det er 3 fine små udstillinger som alle har et narrativ eller en fortælling. Dog skal det nævnes at i den sidste om jødernes tragedier så får man et indtryk af at udstillingen er båret af forskellige genstande de lige havde liggende på magasin da den til dels også er lidt fragmenteret. Men man er i hvert fald ikke i tvivl om årstal eller historisk kontekst i nogle af

⁹² Strandgaard ”*Museumsbogen – Praktisk museologi*”, s. 299

⁹³ Ibid. s. 253

udstillingerne. Dette gør udstillingerne nemme at overskue og afgrænsede indenfor en klar ramme. Det er dog kun i udstillingen om 1700-tallet at man ser religiøse elementer, men mere om det senere. Heller ikke her var jødedommen som religion i særlig fokus men her skal det også nævnes at vi har at gøre med en kontroversiel størrelse. For hvad er en jøde egentlig? Er det en nationalitet, en etnicitet, et folk, en religion eller en blanding af det hele? Og er det dermed overhovedet museets ansvarsområde at formidle religionen? På museets egen hjemmeside skriver de selv at deres ansvarsområde dækker dansk jødisk kulturhistorie fra 1600 og frem til i dag.⁹⁴ Det er altså ikke direkte deres forpligtelse at formidle den jødiske religion men man kan dog argumentere for at der kan være mere direkte religiøse formidling end hvad der er i udstillingen. Der bliver jo netop også formidlet jøder uden for Danmarks grænser i deres fortælling om både jødeforfølgelsen i hele Europa og oprettelsen af Israel, så mere bundne er de altså heller ikke. Men her har vi altså et eksempel på den historiske kontekst er overprioriteret og ikke giver plads til en grundig religiøs redegørelse.

I Den Gamle By i Aarhus ser man nok det bedste eksempel på kronologi i en udstilling. I udstillingen "Aarhus fortæller" består udstillingen nemlig af en lang skildring af byens historie helt fra vikingetiden om til i dag. Dette stemmer overens med at det er et lokalhistorisk bymuseum hvor det ikke er temaer som skildres men ofte et lokalområdes historiske udvikling. Her er altså et eksempel på at kronologi ofte hænger sammen med typen af museum som nævnt først i afsnittet. Her er det dermed også kun kort at noget religiøst bliver nævnt, nemlig når kronologien rammer middelalderen. Og også her handler det mest om hvordan katolicismen fysisk påvirkede byen med f.eks. kirker og klostre.

Davidssamlingen i København som er et museum med en enorm samling af muslimske kunstschatte, er så stor at den kan være svær at navigere i. Heldigvis gør den noget som ingen af de andre museer gjorde. Den præsenterede nemlig udførligt i begyndelsen hvordan strukturen i museets udstillinger var bygget op så man som modtager forstod helheden inden man begav sig ind i museet. På en stor introducerende planche beskrives hvordan samlingen består af tyve kronologiske sektioner som er opdelt ud fra et geografisk afgrænset område. Hvor kunstværkerne præsenteres i deres historiske sammenhæng. De forskellige rum med genstande var altså opdelt alt efter hvor de kom fra og hvilken kultur de var udsprunget fra og hvorfor. Der var f.eks. rum dedikeret til Abbasiderne i Irak, Magreb i Nordafrika og

⁹⁴ Jewmus.dk, om museet. Konsulteret 04-08-2024, <https://www.jewmus.dk/om-museet>

Mamlukkerne i Egypten og Syrien. Også her var der en kronologi da hver gren af islamisk samfund fysisk lå i den rækkefølge de opstod når man gik rundt i rummene.

På museets får man altså flere steder et stærkt indtryk af at der er tænkt over strukturen. Allerede i det først rum man kommer ind i starter man med at fastlægge islams begyndelse med profeten Muhammeds fødsel omkring år 570 i Mekka. Der fortælles om islams religiøse og ikke mindst politiske udbredelse og om Muhammeds død, de efterfølgende fire kaliffers magtstridigheder og deraf de mange regionelle variationer af islam. Her starter man altså med at få forklaret årsagen til at mange forskellige grene af religion, politik og kunsten man derefter skal videre og se i disse tyve isolerede lommer af kronologi. Denne første fortælling fungerede altså som et vigtigt springbræt for at forstå resten af udstillingens struktur og personligt erfarede jeg at den gav mening til resten af udstillingerne og gjorde dem mere spiselige. Den overordnede røde tråd i hele museet var tydeligvis kunst, men alligevel formåede museet at koble kunst, politik og religion i en tæt på perfekt symbiose hvor man klart har den gennemtænkte struktur at takke. I midten af museet var der en lille udstilling som brød med den etablerede struktur, som de kaldte ”formidlingsafdelingen”. Her blev fjorten kulturhistoriske emner behandlet på tværs af tid og rum ud fra et islamisk synspunkt. Også her var der en planche som forklarede meningen med rummet, nemlig for at give modtageren mere kontekst til de genstande man så og dermed etablere en kulturel sammenhæng og baggrund. Det var f.eks. emner som lægevidenskab, skønlitteratur, astronomi og handel, men også mere nærliggende religiøse emner som de fem søjler, Kabaen, det religiøse billedforbud og forskellen mellem Sunni og Shia. Davids samling var altså et pragteksempel på at struktur og kronologi er altafgørende når man har en udstilling der i høj grad er genstandsorienteret.

Det sidste eksempel som er værd at nævne ifm. struktur og kronologi er Roskilde Museum. Der var nemlig en gennemgående kronologi på tværs af hele 3 udstillinger med forskellige tidsperioder, hvor Roskilde by var omdrejningspunkt. Den første hed ”Oldtid – Ormens tid” og handlede om Danmark og Roskilde i oldtiden fra den sidste istid til omkring begyndelsen af jernalderen. I udstillingen var der et stort fokus på religion og temaet var klart forestillingsverdener med guder og myter, rituelle genstande og begravelsesritualer. Man blev ofte gjort opmærksom på årstal, både på de forskellige genstande men også mere generelt på plancher som løbende gav historisk kontekst. Kronologien var dermed veletableret og strukturen var igen af den fortællende/narrative type.

Den næste udstilling hed "Fra Odin og Thor til Kristus" og handlede om den religiøse brydningsperiode mellem den nordiske mytologi og kristendommen. Udstillingen bestod af genstande og placher med billeder som understøttede eksempler på to religioners sameksistens. Den tredje udstilling var den største og handlede om dansk middelalder og her var temaet forholdet mellem kirken og kongemagten. Dette var en virkelig imponerende og spændende udstilling hvor der var et klart narrativ gennem det hele. En stor mængde information blev formidlet ud fra konflikterne og allianceerne mellem en lang række danske konger og forskellige biskopper og biskopper. Det gennemgående tema gennem alle 3 udstillinger var religion og udgjorde altså sammen både en klar struktur og en historisk kronologi. Der var klare elementer af den fortællende/narrative udstillingstype men også af Strandgaards leksikale type da alle genstandene også fik lov at stå selv og fortælle mindre små fortællinger inde i det store narrativ om f.eks. økonomi, handel, krig og byhistorie.⁹⁵ På Roskilde Museum var der altså også en fin mængde religionsformidling, men mest klar stod den i den første udstilling om oldtiden. Da den bevægede sig op i tid til middelalderen, var kristendommen mere en ramme som kultur og historie blev fortalt ud fra og religionen kom altså i anden række.

Når det handler om kronologi og struktur har vi altså her lært at der skal være balance hvis formidlingen af religion skal komme til sin ret. Hvis der er for meget kronologi som i Den Gamle By og Dansk Jødisk Museum, så drukner religionen i historisk kontekst og bliver kun brugt som indgangsvinkel til andre primære temaer. Men hvis der ingen kronologi er som var tilfældet på Moesgaard så får man ikke selve religionens historiske udvikling med. Man misser dermed et større abstraktionsniveau og en forståelse for hvorfor religionen ser ud som den gør når de sociokulturelle faktorer ikke bliver formidlet sideløbende. Ifm. struktur har det også vist sig fordelagtigt at bruge den fortællende/narrative udstillingstype fordi religioner i høj grad er historier om forestillingsverdener og en religion kan altså ikke kun formidles ud fra blot religiøse genstande som var tilfældet på i Nationalmuseets etnografiske samling.

Genstande og tekst

Genstande og tekster er nok de to vigtigste elementer i enhver udstilling på et museum, men kombinationen og samspillet mellem disse to er uendelige og dermed også effekten. Tekstene er bindeleddet mellem museumsgæsten og genstandene. De giver modtageren

⁹⁵ Strandgaard "Museumsbogen – Praktisk museologi", s. 302

viden om det der ses, de skaber sammenhænge og de kan vise vej både fysisk i rummet men også i fortællingen.⁹⁶ Men tekster er også et ømt punkt for museerne ifølge Strandgaard. Han påpeger problematikken omkring at fordi museumsfolk primært er akademikere som er vant til at læse og udtrykke sig på skrift, så er museumstekster ofte både for lange og for avancerede. Det resulterer enten i at gæsterne ikke læser dem og dermed ikke får budskabet med, eller at de læser det og bliver ”museums-trætte” tidligt i besøget og går derfra med en dårlig oplevelse.⁹⁷ Det er altså altafgørende at teksterne er knivskarpe, specielt når de skal danne sammenhæng og struktur når noget så avanceret som religion skal formidles. For at komme dette problem til livs besidder museumstekster ifølge Strandgaard et hierarki. Tekster skal nemlig enten bringe modtageren i den rette stemning og bringe denne på sporet af en fortælling, ellers så skal tekster formidle faktuelle oplysninger. Her kan den mindre interesserede modtager altså nøjes med at læse den første type og den mere interesserede kan også læse den anden type. Dermed besidder teksterne altså et hierarki hvor de vigtigste sikrer at man får den overordnede fortælling med fra en udstilling.⁹⁸ Ida Bennicke kalder disse to typer for fugleperspektiv eller frøperspektiv hvor hun tager udgangspunkt fra teksternes afstand fra genstandene.⁹⁹ Bennicke kommer med 4 typer tekster med hver deres formål.

- **Introtekster**

Teksten som fortæller gæsten hvad udstillingen handler om. Her slås stemningen og tonen an og der er oftest kun én introtekst pr. udstilling.

- **Tematekster**

Tekster som behandler forskellige temaer i samme udstilling og ikke er knyttet til specifikke genstande men binder udstillingen overordnede narrativ sammen.

- **Gruppetekster**

Teksten som modsat temateksten knytter sig til genstande. Teksten bruges til at fortælle noget overordnet om flere genstande med relation til hinanden.

- **Genstandstekster**

Teksten beskæftiger sig med den enkelte genstand hvor man får svar på basale fakta også kaldet proveniens, som hvad, fra hvor og hvornår.¹⁰⁰

⁹⁶ Ida Bennicke, (2017). *Ordene om tingene. I: Å forstå, skabe og vurdere natur- og kulturhistoriske utstillinger.* (red. Huseby, H.B & Pia Cederholm). Museumsforlaget. Trondheim. s.190

⁹⁷ Strandgaard ”*Museumsbogen – Praktisk museologi*”, s. 316

⁹⁸ Ibid. s. 316

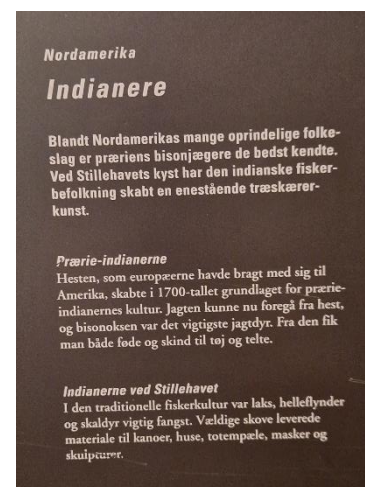
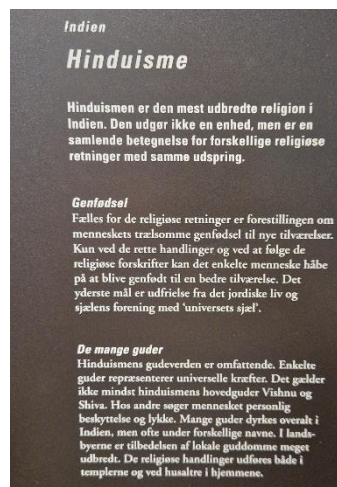
⁹⁹ Bennicke, ”*Ordene om tingene*”, s. 195

¹⁰⁰ Ibid. s. 196-98

Lad os starte med at se på teksterne på Nationalmuseets etnografiske samling. Denne udstilling har alle teksttyper bortset fra introteksten og det er måske den type tekst som netop en etnografisk udstilling har mest brug for. Etnografiske udstillinger er trods alt en gammel udstillingstype og der bliver ikke rigtig lavet nye af slagsen. Derfor er der måske ikke mange museumsgæster som ved hvad en etnografisk samling overhovedet er. Her kunne en introtekst være ideel til at forklare traditionen omkring etnografiske samlinger også specielt fordi hver specifik samling ofte har en utrolig spændende oprindelseshistorie med ekspeditioner og private passionerede samlere. Med andre ord bliver man altså kastet ind i denne udstilling uden nogen forståelse for dens rammer og det kan være problematisk når den er så fragmenteret og divers som den er.

Udstillingen havde også tematekster men her synes jeg personligt at man kan argumentere for at de ikke helt formår at yde den funktion der er tiltænkt. For de er nemlig meget genkendelige rent grafisk så man ikke er i tvivl om at de er samme type, men hvad de formidler følger ikke et standardiseret mønster. Nogle af dem var nemlig navngivet efter religioner som *Buddhisme* og *Hinduisme*, og nogle efter folkeslag som *Indianere* og *Aztekere*.

Det var altså ikke umiddelbart gennemskueligt om temateksternes formål var at skabe et sammenhængende narrativ om forskellige religioner eller folkeslag, eller endda noget helt tredje da der også var en tematekst som hed *Teater og religiøs kunst*. En forklaring på dette hænger nok højt

sandsynligt sammen med at genstandene kom først, forstået på den måde at teksterne er skabt lang tid efter samlingen er skabt, og dermed indsamlet uden nogen form for indsamlingsstrategi.

Der var også en anden type tekster som ikke var umiddelbart definerbare, for de mindede nemlig mere om en kombination af tematekster og gruppetekster. Tekster om f.eks. en specifik munkeorden inden for buddhismen som hænger lige ved siden af en montre med mange forskellige afbildninger af nævnte munke, dog uden at teksten specifikt henviser til genstandene. Dette forekom flere steder hvor man tydeligvis har haft mange forskellige

variationer af samme slags genstand, og dermed nok har ment at nogle grupperinger fortjente mere end blot genstandstekster. Men selvom disse hybrid-tekster ikke nævner nogle af genstandene specifikt, så vil jeg alligevel sige de minder mest om gruppetekster fordi de nemlig ikke binder noget overordnet narrativ sammen, som er tematekstens primære ansvar. Til sidst er der selvfølgelig suverænt flest genstandstekster fordi det er en samling hvor genstandene udgør det meste af formidlingen. Samlet set så er etnografisk samling nok den udstilling af de undersøgte, hvor der er mindst narativitet hvis man ser på Strandgaards model over forholdet mellem narativitet og leksikalitet.¹⁰¹ Leksikaliteten er høj da der er rigeligt at læse, men det er meget faktuelle oplysninger som formidles i en indsnævret og relativt isoleret form. Udstillingen er altså desværre ikke præget af en sammenhængende fortælling og det er egentlig ærgerligt da den har et stort potentiale til at formidle fremmede civilisationers religion. Årsagen til dette er højst sandsynligt som tidligere nævnt, udstillingens ophav i og med at genstandene kom først og så har man forsøgt sidenhen at skabe sammenhæng.

En udstilling som næsten er modsat, er den egyptiske udstilling på Moesgaard. Her er det meget tydeligt at hver genstand er nøje udvalgt og spiller en specifik rolle. Der er slet heller ikke så mange genstande som i den etnografiske. Allerede når man kommer ind i udstillingen er der kun én enkelt genstand i hele det først rum fordi introtekster, stemning, grafik og andre formidlingsteknikker er prioriteret højere for at skabe en stemning med det samme når folk kommer ind. Udstillingen indeholder i høj grad alle typer tekster. I begyndelsen får man en introtekst som fortæller om egypternes forhold til liv, død, den livgivende flod Nilen og al levende livs cyklus. Den gør hvad den skal og sætter en klar

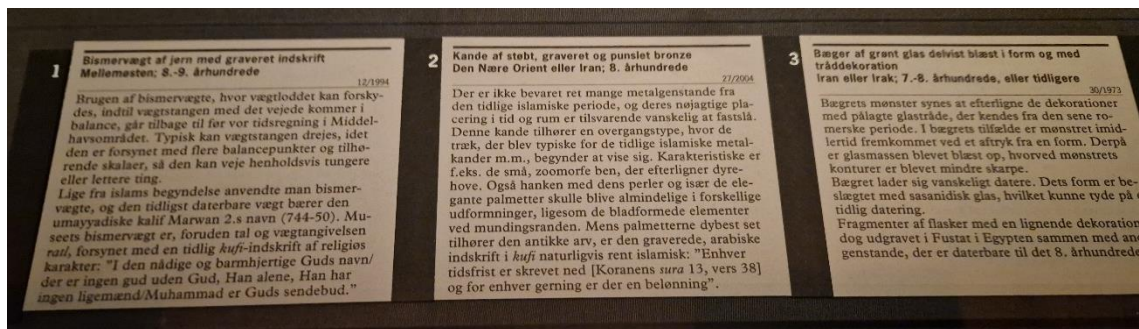

¹⁰¹ Strandgaard "Museumsbogen – Praktisk museologi", s. 303

stemning af indlevelse hvor modtageren for første gang møder denne udviskning af grænsen mellem fakta og fiktion som tidligere nævnt. Det er en tendens som næsten alle teksterne bærer præg af i udstillingen, endda helt ned til genstandsteksten. Om det er et egentlig genrebrud, vil jeg lade være en vurderingssag. Sprogbruget er meget sanseligt, emotionel, poetisk og lyder flere steder som direkte skønlitteratur. Her har vi klart at gøre med det som Ida Bennicke kalder opgøret mellem kunst og akademia i moderne museumstekster. Hun mener nemlig at museumstekster alt for længe har været af fagfolk til ligesindede akademiske fagfæller. Bennicke mener at for at favne bredt til hele befolkningen er det ikke nødvendigt at skrive ultrakorte tekster med lavt lixtal, som hun mener ofte er overbevisningen hos førnævnte akademikere. Ifølge hende skal man bare skrive i et fængende nok sprog hvor man inddrager drama, fantasi og indlevelse. Bennicke mener at museumstekst genren skal udvikles hen til et sted hvor teksterne fanger gæsterne, ikke blot med fakta og viden, men ved at forsøge at berøre gæsterne med sanselige, legende og maleriske scenarier.¹⁰² Det var klart min indtryk at dette sprogbrug gjorde noget godt for formidlingen af den egyptiske mytologi. Historierne om Osiris, Anubis, Seth og Ra gjorde klart større indtryk fordi sproget var levende. Problemet med denne tilgang kom dog til udtryk jo længere man kom i udstillingen. For hvis alle typer tekster skal besidde et levende sprog så bliver de naturligt længere. Dette resulterede i at der bare var rigtig, RIGTIG meget tekst i udstillingen. Problematikken med dette siger sig selv. Hvis udstillingen skal have en plads i Strandgaards model over narativitet/leksikalitet, så vil den nok ligge i øverste højre hjørne, med både høj narativitet og leksikalitet. I dette felt finder man typen totaludstillingen som Strandgaard beskriver som den type udstilling hvor samtlige tilgængelige formidlingsmedier bliver brugt: genstande, billeder, tekster, lys, farve, lyd, duft, bevægelse, miljø, dioramaer, fotografier, malede baggrunde og film bruges alle i totaludstillingen for at skabe en kommunikativ helhedsoplevelse. Man må i høj grad anerkende den egyptiske udstilling for at være af denne type. Aldrig har jeg set en udstilling gøre brug af så mange forskellige formidlingsgreb på én gang, selv dufte havde de gjort brug af som ellers er utrolig sjældent. I Strandgaards model er det også i samme felt han placerer ”den ideelle udstilling”, men her tillader jeg mig at være delvist uenig. Det er ikke nødvendigvis et givet at fordi man skruer alle elementer af formidling op på max så har man en perfekt udstilling. En af de store problemer jeg synes udstillingen havde var nemlig, at selv den mest videbegærlige gæst blev udmattet at de 10 forskellige sanseindtryk der var for hver skridt man tog derinde, og her var de mange tekster en af de større bidragydere.

¹⁰² Bennicke, ”Ordene om tingene”, S. 203-6

På trods af alle de ting de gjorde rigtigt, var dette også et problem Davids Samling stod overfor. Museet kunne tilbyde tyve afdelinger med mindst 50 genstande fra hver muslimsk region, en formidlingsafdeling med 14 emner og dertilhørende genstande, 3 særsamlinger med henholdsvis malerier, kalligrafi og tekstiler, og til sidst et åbent magasin (alt dette var blot 2 af museets etager). I alt dette kunne man dermed også finde utrolig mange og lange tematekster, næsten ingen gruppetekster hvilket der måske kunne været behov for, fordi dermed var der tusinder og atter tusinder af genstandstekster. Og genstandsteksterne på Davids Samling er måske de længste genstandstekster jeg personligt nogensinde har set. Eksemplet herunder viser standartlængden på samtlige genstandstekster på museet.

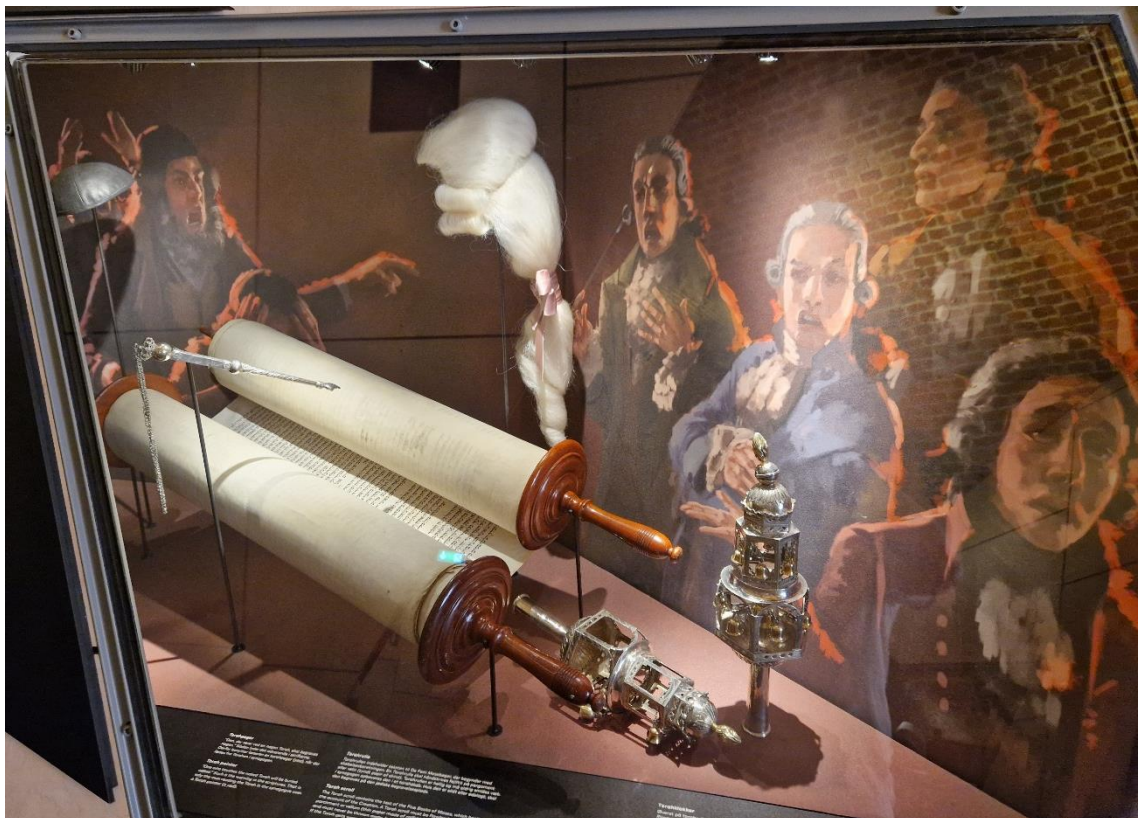
Med så meget tekst er det fuldstændig umuligt at læse alt og det var faktisk synd i dette tilfælde fordi museet virkelig formåede at formidle en religion på en god måde. Og her er vi så igen tilbage til problemet som etnografisk samling havde, nemlig at det er en "samling". Genstandene er ikke samlet ind med en indsamlingsstrategi og teksterne må derfor tilpasse sig det enorme antal genstande. I dette tilfælde må man yderligere gå ud fra at teksterne er skrevet af en kompromisløs akademiker fordi teksterne er så lange som de er og er mildest talt skrevet i et meget avanceret og akademisk sprog. Igen ærgerligt for den religionsinteresserede da denne stil ikke klæder formidlingen af abstrakte narrativer som religion. Fortællingen om islam er at finde i teksterne, men man bliver desværre udmattet inden man finder slutningen.

Det sidste eksempel ifm. tekst og genstande som er værd at undersøge, er Dansk Jødisk Museum. Her var der nemlig et rigtig godt eksempel på at religion blev formidlet i en god balance mellem tekster, genstande, grafik, lyd og narativitet. Eksemplerne er fra 1700-tals delen af museet hvor man finder mange religiøse genstande. De befinder sig i 3-4 montre med et par genstande i hver som kobler sig til forskellige jødiske traditioner som *Chanukkah*, sabbatten, Bar Mitzvah og bøn. Alle monterne har hver sin tematekst som bruger samme sprogbrug som Bennicke omtalte tidligere, som er præget af sanselig levendegørelse, fantasi

og drama. Alle temateksterne er nemlig skrevet i nutid, tredjepersonsfortæller som fortæller i en skønlitterær stil om en bestemt persons oplevelser og følelser ifm. med det ritual det handler om. Eksempelvis:

Han har haft vimplen siden han var spæd. Den er hans og har ligget i synagogen helt frem til denne vigtige dag. Lidt nervøs er han, for det er hans Bar Mitzvah. I dag synger han fra Torahen. I dag bliver han myndig. I dag viderefører han en årtusinder gammel tradition.

Her oplever man altså igen dette levende sprog som endda også gik delvist igen i de små genstandstekster. Min personlige favorit af disse monter var den som hed ”Parykstrid i Synagogen”. Grafikken i montren viste 2 traditionelle ortodokse jøder som råber og skændes med jøder klædt i datidens moderne beklædning. Fra højtalere kan man høre mandlige stemmer som skiftevis beder og råber ad hinanden. I montren ser man en torahrulle, torahklokker, en torahpeger og ikke mindst en kalot og en hvid paryk. I temateksten lærer man om den jødiske oplysningsbevægelse hvor jødedommen blev splittet i en moderne og en konservativ gren. Striden blev konkretiseret i kampen om hvorvidt den moderne hvide paryk kunne erstatte kalotten.

Dette er et eksempel på noget af det bedre religionsformidling jeg oplevede, fordi der var de rigtige elementer til stede, i den passende mængde. Grafik og lyd til at vække interesse og sætte stemningen, En tematekst skrevet i en levende, spændende og stadig fagligt sprog, og et passende antal udvalgte genstande med uddybende genstandstekster. Man fik et solidt indblik i en religiøs konflikt og dens sociokulturelle ophav og dermed får den historiske kontekst, mens man samtidig lærer om religionens værdier og ritualer. I genstandsteksterne får man ikke bare proveniens, men lærer f.eks. at når man skal læse i en torahrulle skal man bruge en torahpeger, ellers skal man ifølge jødisk tradition begraves nøgen. Altså, er balance mellem formidlingsgrebene vigtigt når religion skal formidles og simplicitet kan være en dyd, specielt når det gælder tekster og genstande.

Kulturalisering af religion

Det næste analysepunkt er et se om det er muligt at spore nogle af Astor og Mayrils 3 typer kulturaliseringsprocesser af religion i nogle af de undersøgte udstillinger. De 3 typer er som tidligere nævn:

- **Kulturaliseret religion som konstitueret kultur**

Typen som sætter de dybe spor i samfundet og skaber religiøs habitus i form af f.eks. højtider eller tankemønstre.

- **Kulturaliseret religion som pragmatisk kultur**

Typen som oftest bliver brugt som et redskab af eks. en aktør eller bevægelse med et motiv. Typen bruges eks. til at anvende religiøse elementer og værdier i politik, nationsdannelse, lovgivning, etc.

- **Kulturaliseret religion som identitet**

Typen som påvirker den individuelle personlige tro. Fællesskabet og traditioner er vigtige faktorer fremfor det religiøse – ”belonging without believing”. Skaber en stor tolerance overfor forskellige alternative religiøse elementer, eks. den ”kulturkristne” dansker.

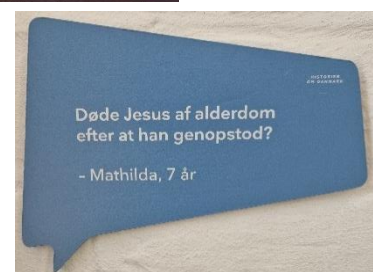
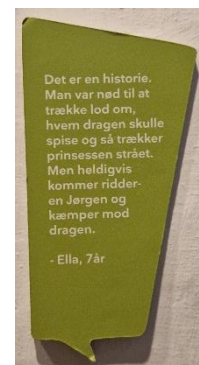
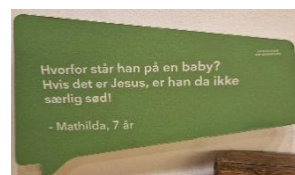
Her skal det siges at dette analysepunkt skulle vise sig at være utroligt udfordrende. For som tidligere nævnt er kulturaliseringsprocesserne af religion på museer mest noget som kommer til udtryk i udarbejdelsen af udstillingerne og de tanker som lægges i dem fra de museumsansatte der står for formidlingen. Den del af processen er selvfølgelig usynlig for mig når jeg påtager mig rollen som museumsgæst og blot en observatør af det færdige produkt. For

i min undersøgelse kunne jeg mærke at jeg flere gange faldt i en fælde hvor jeg troede jeg havde identificeret kulturaliseret religion i en udstilling, men ved nærmere eftertanke var det egentlig bare i den formidlede historie og ikke i selve formidlingen. Et eksempel på dette var en lille udstilling om de dødes dag fra Mexico i nationalmuseets etnografiske samling. Det er uden tvivl

et eksempel på kulturaliseret religion som konstitueret kultur. De dødes dag er den vigtigste højtid i Mexico hvor præcolumbianske ritualer smelter sammen med den katolske Allehelgen og skaber både en ny national højtid men også et helt andet syn på livet efter døden, altså en nyt religiøs habitus. Men dette er selvfølgelig bare et eksempel på kulturaliseret religion i nutidens Mexico og har jo som sådan ikke noget at gøre med formidlingen på nationalmuseet. Opgaven lå altså i at finde disse elementer i formidlingen og ikke i emnerne. Dette var som sagt en vanskelig opgave, hvilket også er årsagen til at dette analysepunkt bevæger sig videre i det senere diskuterende afsnit.

Til at begynde med er det mest fordelagtigt at se på de udstillinger som beskæftiger sig med kristendommen da det er den hjemmehørende religion i Danmark og er dermed med størst sandsynlighed der man vil finde flest eksempler jf. Astor og Mayrls teorier. Ser man på nationalmuseets udstilling om dansk middelalder fylder kristendommen ekstremt meget. Men igen har vi at gøre med en udstilling som mildest talt er utrolig kedelig. Teksterne er grafisk intetsigende, meget lange og tydeligvis også skrevet af en akademiker og ikke en formidler, i et nøgternt og avanceret sprog. Der er ingen fortælling i udstillingen i form af intro- eller tematekster men teksterne knytter sig derimod udelukkende til de mange religiøse genstande som er at finde i hobetal. Med andre ord en typisk udstilling som ikke formår at formidle religion i den form som klæder den bedst. Men der var dog én bemærkelsesværdig ting som skal nævnes. Rundt omkring i udstillingen hang der bittesmå tekster i pangfarver som efter alt at dømme er hængt op efter den originale udstilling. Teksterne er små citater udtalt af børn hvis fornavn og alder står nederst på den lille planche. Citaterne hænger sammen med de genstande de er hængt op ved og er små sjove udtalelser fra

børn som f.eks. *"Døde Jesus af alderdom efter han genopstod"* eller *"Vi ved jo ikke rigtig hvordan Jesus så ud, så de har bare lavet lidt forskellige jesus'er..."*. Citaterne er altså umiddelbart et sjovt element hvor man har iagttaget børn som har gjort sig tanker om genstandene i udstillingen. Men spørgsmålet er hvorfor men har gjort dette til en del af formidlingen? Man kan måske antage at der er andre internt i museet som har anerkendt at middelalderudstillingen måske ikke er den folk flokkes til, da den bare ikke er særlig spændende. Dermed har man måske forsøgt sig med denne lappeløsning som man trods alt må formode ikke har været særlig ressourcekrævende at producere. Det sjove er så i denne sammenhæng af man faktisk kan spore elementer af kulturaliseret religion som identitet i dette formidlingsgreb. For her udstiller man nemlig danske børns egne tanker, forståelser, associationer og fortolkninger med Jesus, gud og kristendommen og gør det til en fast del af udstillingen. For der er op til flere ting i de små tekster som er direkte forkert fakta om emnet, selvfølgelig i kraft af børns begrænsede viden om religionshistorie. Dermed får man altså præsenteret en "alternativ" synsvinkel på kristendommen som i høj grad er formet af en personlig forståelse som kun kan være skabt i det samfund og kultur som børnene er vokset op i. Selvfølgelig kan vi ikke vide noget om intentionerne mht. effekten disse tekster skulle have, men personligt synes jeg de lagde op til at man selv skulle gøre sig tanker om genstandene ligesom børnene gjorde. Så med relativt få kræfter har disse små tekster altså tilføjet et refleksivt element til den noget ensformige udstilling. Det var i hvert fald den effekt det havde på mig og derfor mener jeg man kan argumentere for at dette er eksempel på kulturaliseret religion som identitet. Simpelthen fordi den opfordrer modtageren til at reflektere over sin egen personlige tro.

Et andet museum som har kristendommen som tema i udstillingerne er Roskilde Museum, nærmere betegnet middelalderudstillingen *"På sporet af Roskildes storhedstid"*. Som tidligere nævnt så er der en høj narativitet i udstillingen med kongen og kirken præsenteret som modsætninger, fjender og allierede. Det er altså endnu en middelalderudstilling som på nationalmuseet, men denne er radikal anderledes. Der bliver fortalt en klar lineær historie med et klart budskab, Danmarks vej til storhed hænger unægtelig sammen med kristendommen. Dette udsagn er mit egen, for det står nemlig ikke på nogen tekst. Mit argument er at det er et indtryk man får i kraft af den helhedsoplevelse udstilling giver med alle formidlingsgrebene kombineret. For det første præsenterer teksterne løbende denne bipolære skildring af samfundet ud fra kirken og kongens synspunkt. I den ene ende præsenteres et flot stamtræ over den danske kongeslægt fra Harald Blåtand til Kong Hans. Ligeledes vises i den anden ende stamtræet

tilhørende Hvideslægten som var den indflydelsesrige familie som besad stor gejstlig magt i form af f.eks. biskopper. Man hører om store kongers strider om magt på én tematekst, og ligeledes om en biskops gøren og laden på den næste. Det fortælles hvordan Knud den Store ville udvikle det danske samfund med det mere udviklede kristne England som forbillede, så han sendte engelske biskopper, møntmestre, kirkebyggere og håndværkere Danmark. Det er selvfølgelig historiens gang som bliver fortalt, men alligevel er der et dybere lag i fortælling som resultat af den måde det bliver formidlet på. Der er en klar fornemmelse af at der bliver etableret en sammenhæng mellem Danmarks historie og kristendommen. Noget som understøtter denne sammenhæng yderligere, er de sekundære formidlingsgreb der optager de resterende sanser. Fra højtalere lyder ting som kirkeklokker, munkesang og lignende stemningslyde. Yderligere står der i midten af rummet en visuelt imponerende konstruktion i hvidt lys med et stort kors og med ordene ”Kongen” og ”Kirken” i hver ende. Der er altså med andre ord et klokkeklart narrativ i udstillingen om at kongemagten og kristendommen er lige og er to sider af samme mønt når det gælder den historiske udvikling i middelalderens Danmark. Når det er sagt kan man altså argumentere for at formidlingen i denne udstilling er et eksempel på kulturaliseret religion som konstitueret

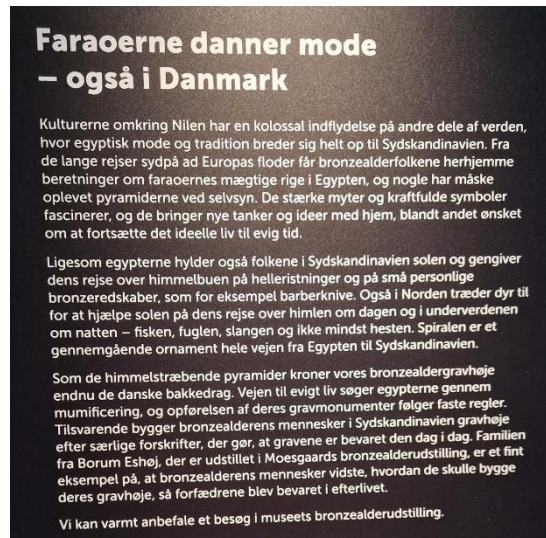

kultur. Fordi den skildrer et narrativ om at kristendommen er en del af de dybe spor i samfundet som er karakteristisk for denne type kulturaliseret religion. Men hvilken effekt har dette så? Selvom udstilling ud fra de fleste parametre er en af de bedre, så er det måske ikke den mest heldige tilgang når religionen skal formidles. Her ser man nemlig et eksempel på det som Marie Vejrup tidligere nævnte omkring at religionen ofte sættes i relation med en samfundsudvikling og ikke får lov at stå alene og derved komme til sin ret som emne. Der bliver altså ikke fortalt så meget om kristendommen som religion men mest om dens institutioner, gejstlige roller og påvirkning af samfundets fysiske opbygning.

Det sidste relativt konkrete eksempel på kulturaliseret religion som skal nævnes, er en tematekst som er i slutningen af udstillingen om Egypten på Moesgaard Museum. Teksten er den allersidste tekst man møder inden man forlader udstillingen. Teksten er hvad jeg personligt vil kalde ”den danske vinkel”. Teksten handler om hvordan Egyptens kultur også har påvirket

Danmark. Teksten som har titlen ”Faraerne danner mode – også i Danmark”, fortæller hvordan skandinaverne måske også har rejst i Egypten og er blevet inspireret af gravmonumenter og pyramider til at bygge bronzealderens gravhøje. Ligeledes åbner den for muligheden for at egypternes solgudedyrkelse kan have inspireret bronzealderens religiøse ideer hvor solen trækkes af dyr hen over himlen på en vogn. Rent historisk er dette måske noget af en overfortolkning da solgudedyrkelse trods alt er

opstået isoleret i utallige af historiens civilisationer og det samme med gravmonumenter. Men hvad der her er interessant at bide mærke i, er det behov udstillingen har for at koble fremstillingen af en eksotisk religion med noget dansk, noget vi kender. Man får næsten fornemmelsen af at der var en bekymring for at emnet blev for eksotisk hvis ikke man lige tilføjede denne danske vinkel. En sammenhæng mellem denne tekst og en af typerne af kulturaliseret religion er ikke helt så nem at fastslå, men man kan alligevel argumentere for at den er væsentlig at have med. Nemlig fordi der er blevet taget et aktivt valg i formidlingen om at koble emnet til det danske samfund og dets historie.

Modernitet

Til at begynde med at se på hvor moderne de undersøgte udstillinger er, kan vi begynde i bunden hvor vi uden tvivl finder Etnografisk samling på Nationalmuseet. Denne udstilling qua sin oprindelse er klart den mindst moderne. Den virker til at være så tæt på de gamle kunstkamre man kan komme uden at være det. På museets hjemmeside oplyses det at den umiddelbare sidste gang den blev opstillet på ny var i 1983, og det bemærker man.¹⁰³ Udstillingen består udelukkende af genstande og tekst uden nogen form for andre formidlingsgreb. Undtagelsen er en lille film som vises fra en projektor på den hvide væg i rummet om buddhisme. Filmen viser støbningen af nogle af samlingens guldvægte i messing, en film som blev produceret af museet i 1970. Ellers så er det blot genstande i montre i ens rum

¹⁰³ natmus.dk, Etnografisk samling. Konsulteret 20-08-2024. <https://natmus.dk/organisation/forskning-samling-og-bevaring/nyere-tid-og-verdens-kulturer/etnografisk-samling/film-om-etnografisk-samlings-historie/>

med trægulve og hvide vægge og lofter og på toppen af monterne ligger et fornuftigt lag museumsstøv. Det eneste som giver en smule variation i udstillingen, er et par mannequiner her og der. Men brugen af mannequiner er dog langt fra et nyt formidlingsgreb og som nu 86-årige Ole Strandgaard siger så stod indianermanden også i etnografisk samling da han var barn.¹⁰⁴ Det er derfor sikkert at sige at netop denne udstilling nok ikke ligger øverst på museets prioriteringsliste. Og dog er der et element som bryder fuldstændig med den ellers gamle formidling. I afdelingen om Grønland var der pludselig et digitalt interaktivt spil hvor man ved at slå på en skindtromme kunne styre spillets gang. Med to projektører vises en shaman som rejste til åndernes verden og fortalte historien om da frugtbarhedsgudinden fangede alle fisk i havet i sit hår så shamanen

måtte tage kampen op mod gudinden. Med skindtrommen styrede man shamanens rejse og kæmpede mod mytiske væsener og guder ved at slå på trommen.

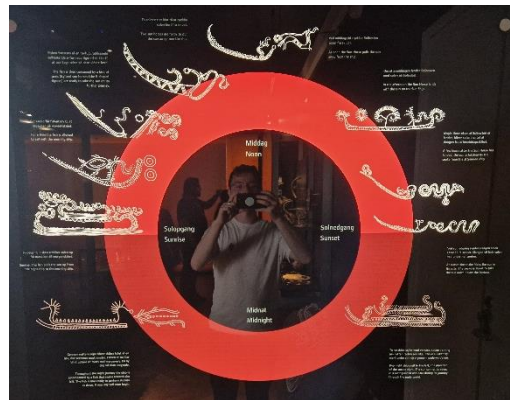
Her har vi så pludselig at gøre med en didaktisk del af udstillingen,¹⁰⁵ hvor man forsøger at lære brugeren om en religiøs grønlandsk myte gennem interaktivitet. Her er der altså blevet brugt ressourcer på at oplyse brugeren om en specifik myte fra en specifik kultur gennem rimelig moderne formidlingsgreb og digitale elementer. Og personligt synes jeg det virker ekstremt godt. Jeg kommer sjældent til at glemme historien om naturens gudinde som stjal havets fisk fordi mediet det blev formidlet gennem var velovervejet, og skabte relationer mellem en aktivitet, noget sjovt og en spændende historie. Jeg kan f.eks.

¹⁰⁴ Strandgaard "Museumsbogen – Praktisk museologi", s. 271

¹⁰⁵ van Mensch "Characteristics of exhibitions", s. 6

også huske at jeg har læst noget om grønlandske religiøse masker, men jeg kan ikke længere huske hvad, fordi de bare stod på en lang tekst som alt det andet. Men med skindtrommen har jeg lært gennem leg at den var en vigtig genstand som shamanerne brugte til deres religiøse ritualer.

I nationalmuseets udstilling om den kristne middelalder var det meget den samme sang når det gjaldt modernitet. Her kunne man endda se at det plastik som teksterne var trykt på, var blevet gullig af tidens tand. De fleste genstande er ligeledes indsamlet i 1800-tallet og det virker altså heller ikke til at det er her museet prioriterer deres ressourcer.¹⁰⁶ Tonen får dog lidt en anden lyd når man ser på udstillingen om Danmarks oldtid. Udstillingen er klart nyere om det ser man allerede ved teksterne hvor flere bevidste valg om grafiske virkemidler er brugt og gør det klart mere appellerende at læse. Her begynder man også at se nogle scenografiske elementer f.eks. ved solvognen hvor man kan trykke på en knap hvorefter lyset i rummet ændres for at simulere en solopgang og en teatralisk film om solvognens rejse gennem verdenerne begynder. Her ser vi altså igen at mere moderne formidlingsteknikker er taget i brug for at fortælle om en religiøs myte og igen fungerer det godt. Man husker historien bedre da flere sanser bliver stimuleret og ens følelser vækkes.¹⁰⁷ Så selvom samlingen af oldtidsfund er en af de ældste i verden med mere end 200 år på bagen,¹⁰⁸ så er det altså ikke afspejlet i formidlingen og vi må derfor gå ud fra at udstillingen om religionen i bronzealderen har været højere prioriteret end de førnævnte.

Hvis vi bevæger os mod Davids samling så er det heller ikke den mest moderne udstilling vi har. Selve samlingen er løbende indsamlet fra 1910 til 80'erne og den nyeste ombygning og indretning af museet fandt sted i 2005-9.¹⁰⁹ Udstillingen var som sagt primært båret af mange

¹⁰⁶ Kristeligt dagblad.dk "nationalmuseet passer godt på kirkeinventar", konsulteret 24-08-2024.

<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/skal-inventaret-i-de-danske-kirker-paa-museum-eller-ej>

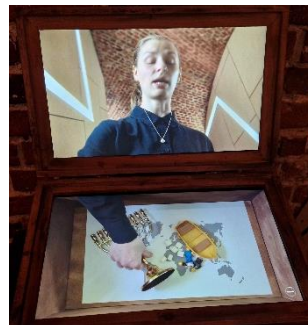
¹⁰⁷ van Mensch "Characteristics of exhibitions", s. 6

¹⁰⁸ Natmus.dk, Oldtid. Konsulteret 25-08-2024. <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/>

¹⁰⁹ Davidmus.dk, museets historie. Konsulteret 26-08-2024. <https://www.davidmus.dk/museets-historie>

genstande og meget tekst. Dog var der et gennemgående digitalt element. I de fleste rum var der en lille montre med mønter og nedenunder en tilsvarende interaktiv skærm hvor man kunne trykke på hver mønt og læse om dem. Men ellers var det meget traditionel museumsformidling uden nogen variation, som også kunne mærkes på koncentrationsevnen gennem museet.

Dansk Jødisk Museum er et af de nyere museer vi har. Grundlagt i 2004, nyindrettet i 2007 og udbygget i 2022.¹¹⁰ Her er altså et museum som er skabt under den famøse VK-regerings kulturpolitik i 00'erne. Der er ingen tvivl om at museet er nyt når man træder ind. Blot arkitekturen bag interiøret er ekstremt visuelt anderledes, da inspirationen kommer af at være under dækket på de skibe som fragtede jøder til Sverige under krigen. Udstillingerne var ligeledes spækket med moderne digitale effekter. Der var baggrundslyd som satte stemning, der var lysbilleder af menneskesilhuetter som bevægede sig rundt på væggene, en kiste man kunne åbne og trykke på genstande og få en videofortælling og endda et lille modelhus med holografiske figurer som bevægede sig rundt inde i huset mens der blev fortalt en historie. Derfor er det også ærgerligt at jødedommen som religion ikke får lov at stå mere isoleret i formidlingen for med alle disse formidlingsgreb og teknikker har museet virkelig et kompetent arsenal til at formidle religion på en yderst hensigtsmæssig måde.

¹¹⁰ Jewmus.dk. Om museet. Konsulteret 27-08-2024. <https://www.jewmus.dk/om-museet>

Til sidst kommer vi til Moesgaard Museum og deres udstilling om Egypten. Det er ingen hemmelighed at i det danske museumslandskab er Moesgaard en stor spiller. Museet er det kulturhistoriske museum som i år står til at modtage næstmest støtte fra kulturministeriet med over 30 millioner kroner.¹¹¹ Museets har yderligere nogle af de mest anerkendte arkæologer og historikere ansat og har også stået for mange af de mest imponerende udstillinger i nyere dansk museologi. Så ressourcer og kompetencer har de nok af og det kan også mærkes i deres produkt. Udstillingen om Egypten er en særudstilling fra i år så den er altså noget af det nyeste vi har fra et af de bedste museer vi har. Som tidligere nævnt så gør udstillingen også i den grad brug af alle moderne formidlingsteknikker og specielt digitale virkemidler. Der var gjort meget brug af animerede film for at vise de mytiske fortællinger om guderne og dødsriget, som alle var fortalt af Lars Mikkelsen, hvilket også giver en indikation af de tilgængelige ressourcer. Desuden er udstillingen bygget op med så imponerende kulisser at det næsten er som om man går igennem lang teaterforestilling. Alle sanser bliver som sagt stimuleret i denne voldsomt teatraliske og flotte udstilling. Under besøget kunne museet allerede løftet sløret for deres næste udstilling som kommer til at handle om menneskehedens første religioner centreret omkring frugtbarhed og naturen for 10.000 år siden, så altså endnu en religiøs udstilling som bliver prioriteret.

Så for at opsummere analysen så har vi altså fundet ud af at der er nogle ting som man skal have in mente når man formidler religion. Ifm. kronologi og struktur er det vigtigt at have en vis form for kronologi. Den skal ikke tage overhånd så det blot bliver en historisk redegørelse med religiøse elementer i baggrunden som det var tilfældet i Den Gamle By og Dansk Jødisk Museum. På den anden side er det heller ikke hensigtsmæssigt hvis religionens forestillingsverdener står fuldstændig alene i formidlingen som vi så på Moesgaard. Her mangler man nemlig den historiske kontekst til hvorfor religionen ser ud som den gør og hvilke

¹¹¹ Kulturministeriet "Museumsreform: en generationsinvestering i vores fælles fortælling", (København, Kulturministeriet), 16-05-2024, s. 12

sociokulturelle strukturer som har formet den gennem tiden. Det blev også konkluderet at det er bedst for strukturen at der er en sund mængde narativitet og fortællende struktur til stede da emnet som skal formidles, kræver et højere abstraktionsniveau qua emnets kompleksitet.

Når vi snakker om genstande stod det også klart at de ikke kan stå alene, hvilket dog er sjældent med de fleste emner på museer. Men heller ikke tilstedeværelsen af genstandstekster kan skabe det fulde billede af en religion. Der er et behov for både intro- og tematekster så museumsgæsten kan opleve de større sammenhænge og fortællinger. Dog skal genstandene ikke afskrives helt da de har et stort potentiale for at åbne de gode fortællinger, som var tilfældet med parykken på Dansk Jødisk Museum. Men hvis der er for mange, kan det være distraherende og fjerne fokus fra fortællingen og give en ”kunstkammer-stemning” som lidt var tendensen på Davids Samling. Et museum som trods alt formåede at formidle Islam på en meget fornuftig måde men den enorme mængde genstande og utrolig lange akademiske tekster af alle typer, gjorde oplevelsen udmattende.

I jagten på Astor og Mayrils kulturaliseringsprocesser af religion blev der identificeret nogle eksempler men der var langt fra en klar gennemgående tendens af nogle af de 3 typer. Dog var der mere brede eksempler på det som Vejrup og Schütze tidligere har identificeret omkring dansk formidling af religion. Nemlig at de sjældent for låv at stå alene men bliver ofte koblet på det danske samfund, kulturen og det vi kender.

I forhold til hvor moderne udstillingerne var varierede også dette meget. Hvis religionen var et finde i samlinger som etnografisk udstilling og Davids samling var de af en ældre skole, højst sandsynligt som et resultat af deres oprindelse. Men andre steder så vi faktisk at det religiøse fik lov at træde rimelig meget i karakter i nyere udstillinger og faktisk blev prioriteret i både nye og kommende udstillinger som på Moesgaard og den nye volveudstilling på Nationalmuseet.

Diskussion

Nu kommer spørgsmålet så endelig, hvad har vi lært af at analysere alle disse undersøgelser af danske udstillinger? Mit første spørgsmål i problemformuleringen lyder, ”*Hvordan musealiseres religioner på danske kulturhistoriske museer?*”. Hvis vi ser tilbage på Marie Schützes kritik af den manglende religionsformidling på museer tilbage fra 2014 så tror jeg ikke vi er helt samme sted i dag. Det er rigtigt at der kunne være flere udstillinger som handlede om religion. Og her skal det også siges at jeg på min museumsrejse også måtte gå forgæves til museer som f.eks. København museum og arbejdermuseet i min søgen efter nogen der mindede om religion. Men som det også stod klart i mit feltarbejde, så var der jo et væld af genstande, enten med direkte religiøse forbindelser eller i hvert fald religiøse konnotationer. Det handlede måske mere om hvordan disse genstande blev formidlet, eller rettere sagt, ikke gjorde. Her er Sanne Hansen enig og skriver at Religiøse genstande får frarøvet de følelser, ritualer, etiske systemer og magtkonstruktioner som skabte dem.¹¹² Men der var dog en del religiøs formidling at opspore i mere eller mindre grad. Så måske er det det simpelthen fordi der siden 2014 er sket et skift på danske museer. For som det her er konkluderet så har mange af de nye og også kommende udstillinger faktisk religiøse elementer såsom egyptenudstillingen, den kommende særudstilling om urmenneskernes religion på Moesgaard, volveudstillingen på Nationalmuseet og Den Gamle Bys nye udstilling. Derudover er Dansk jødisk museum også meget nyt og Vikingemuseum Fyrkat har i år åbnet en helt ny udstilling om bl.a. Harald Blåtands volve og den nordiske mytologi.

Yderligere åbner der i 2025 et nyt enormt museum ved Køge Borgring hvis formidling også kommer til at handle om de nordiske guder.¹¹³ I 2030 planlægger Moesgaard Museum også at bygge et nyt vikingemuseum i hjertet af Aarhus, og hvis den kommer til at overtage den

¹¹² Hansen, *Ideally, religion is part of the cultural heritage*. s. 27

¹¹³ Museerne.dk, Vikingeborgen Borgring. Konsulteret 10-09-2024. <https://www.museerne.dk/vikingeborgen-borgring/vikingeborgen-borgring/>

formidling af det midlertidige lille vikingemuseum som ligger samme sted, så kommer dette også til at formidle den nordiske gudeverden.¹¹⁴

Dermed mener jeg altså at der faktisk er et opsving i mængden af religion på museer i dag, hvis man tager Schützes ord for gode om mængden af religion på museerne i 2014. Men når Schütze siger at der mangler formidling af religion må man jo også diskutere hvad det betyder. For som det er blevet vist her er der jo mange religiøse genstande til stede på museerne, også i de tudsegamle udstillinger. Men måske handler det mere om hvordan disse genstande bliver formidlet. For Schütze er en smule tvetydig i sin udtalelse om religion på museer. Hun siger nemlig også at ”... *man kan tale om et signifikant fravær af religion i repræsentationen af nyere dansk historie på museum.*”¹¹⁵ Her vil jeg give hende ret i at når det gælder nyere historie og specielt samtidshistorie er der ikke meget religion at finde. Og her vil jeg argumentere for at det er et resultat af kulturaliseringen af religion som identitet og ”kulturkristendommen”. Nemlig at religion måske både er et personligt og privat anliggende for danskerne, men også at forståelsen af religion er relativt fra borger til borger i kraft af den personlige tro som er karakteristisk for danskernes religionsforståelse. Og dette er nemlig en væsentlig faktor som påvirker formidlingen ifølge både Schütze og Hansen. Schütze konkluderer af sin undersøgelse at en forudsætning for musealisering af religion er en eksisterende religionsvidenskabelig interesse på museerne.¹¹⁶ Her halter det i og med at f.eks. museumsdirektør i Den Gamle By udtalte at religion ikke var noget de fokuserede på. Og i forbindelse med min egen arbejdsplads har jeg personligt hørt fra ledelsen på Nordjyske Museer at religion aktivt er blevet valgt fra i mange år som et prioriteret emne at beskæftige sig med i hele organisationen. Så vi må konkludere at dette i hvert fald er en medvirkende faktor. Hansen konkluderer i sin afhandling at religion faktisk er et emne som vækker utryghed og kontrovers hos museumsansatte men på trods af dette er der enighed hos dem om at religion uden tvivl er en del af den danske kulturarv.¹¹⁷ Yderligere mener hun også at have bevist at når museumsansatte så faktisk beskæftiger sig med religion i formidlingen så bliver de påvirkede af deres egne følelser og forståelse af religion og dens rolle i samfundet. Og pga. dette bliver kulturaliseringen af religion i Danmark altså afspejlet i museumsudstillingerne. Med andre ord så placerer de museumsansatte de religiøse elementer i en kulturel sammenhæng hvor de dermed ikke skaber

¹¹⁴ Dr.dk, Et nyt vikingemuseum skal fortælle Aarhus' skjulte historie og tiltrække hundredtusindvis af gæster. Konsulteret 10-09-2024. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/et-nyt-vikingemuseum-skal-fortaelle-aarhus-skjulte-historie-og-tiltraekke>

¹¹⁵ Maria Schütze *En Fornemmelse for Migration*. s. 9

¹¹⁶ Ibid. s. 251

¹¹⁷ Hansen, *Ideally, religion is part of the cultural heritage*. s. 166-7

utryghed og kontrovers, fordi det er den rolle de også helst ser religion i når det gælder den virkelige verden. Resultatet bliver derfor at religionen bliver passiv, subtil eller helt usynlig på museerne.¹¹⁸ Hvis man skal lede efter et sted i processen hvor det ”går galt”, er det altså her. Men hvorfor hersker der så denne forståelse af religion som noget usikkert og kontroversielt i samfundet? Ifølge Hansens empiri var en af årsagerne at der var en bekymring om at hvis man formidlede samtidsreligioner for selvstændigt så risikerede man at ekskludere både medlemmer af minoritetsreligioner men også majoritetsreligionen.¹¹⁹ Dette synspunkt er jeg dog uenig i fordi hvis man fravælger at inkludere en minoritetsgruppe af fare for at virke ekskluderende, så ender du med ikke at inkludere nogen overhovedet. Inkluderingen af minoriteter blev yderligere beskrevet som en glidebane af flere af Hansens adspurgte, til hvad, var desværre oppe til fortolkning. Hansen argumenterer selv for at fravalget af religion på museer ikke blot var en passiv underbevidst handling af de museumsansatte, men i stedet en aktiv strategi om at sidestille religion ”because balancing religion as heritage seemed more difficult than other types of heritage such as traditions and cultural diversity”.¹²⁰ Så det virker altså til at problemet kommer fra museerne selv. Simpelthen fordi de aktivt ikke ønsker at beskæftige sig med religion da de mener at det er for besværlig en størrelse. Man kan argumentere for at dette er et tegn på kulturaliseret religion som pragmatisk kultur. Måske består en del af bekymringen hos museerne i at de ikke ønsker at bruge religion som et redskab til at påvirke kulturen og samfundet og dermed have en uheldig effekt på en eventuel samtidig nationsforståelse og/eller opbygning. Som tidligere nævnt så hersker der desværre en tendens i samfundet om at skildre minoritetsreligioner negativt og måske øger dette bekymringen for museer ifm. at berøre emnet med større dedikation. For som Hansen nævner så betragter museerne jo religion som kulturarv men måske er de simpelthen bare bekymrede for den potentielle kontrovers som højst sandsynligt ville følge med. Man behøver ikke en stor fantasi for at forestille sig hvilke politiske talpersoner som ville få enorm skærmtid hvis f.eks. Nationalmuseet åbnede en ny permanentudstilling om Islam.

En medvirkende faktor som kan forklare museernes berøringsangst kan selvfølgelig også være deres forståelse af kulturarv. Som tidligere nævnt beskæftiger museerne sig i høj grad med den professionsbaserede kulturarv diskurs i kraft af deres virke som en forskningsinstitution. Altså tilgangen til kulturarv som noget der har klare rammer og kan defineres ud af nødvendighed

¹¹⁸ Hansen, *Ideally, religion is part of the cultural heritage*. s. 156

¹¹⁹ Ibid. s. 142

¹²⁰ Ibid. s. 143

for at håndtere det som et konkret arbejdsfelt. Og her må man jo bare indrømme at religion passer rigtig dårligt ned i sådan en kasse qua sin abstrakte, mangfoldige og nuancerede natur. Men som det er redegjort for her, og som museerne også er enige i, så er religion altså kulturarv. Men så kommer det naturlige spørgsmål så, er alle religioner kulturarv?

Her er det på tide af vi snakker lidt om statsanerkendelse. For der er jo en stor debat som handler om hvorvidt noget er kulturarv fordi det kommer på museum, eller om det kommer på museum fordi de er kulturarv. Hvis vi bliver lidt ved den professionsbaserede kulturarv diskurs, så er det jo i sidste enden regeringen i form af kulturministeriet og slots- og kulturstyrelsen som ”bestemmer” hvad der er kulturarv. Men problemet, som tidligere undersøgt, er så at styrelsens definition er så vag at det er svært at tolke. Man kan dermed diskutere om årsagen til dette armslængdeprincip fra kulturstyrelsen er et udtryk for at det i høj grad er et definitionsproblem, og derfor hellere vil lade det være op til det enkelte museum. Men som nævnt her er det altså ikke at foretrække når det gælder religion. For hvis man ikke kan tolke ud fra kulturministeriet- og styrelsens egne definitioner hvilke religioner der er kulturarv, så er man jo tvunget til at se på deres handlinger ude i museumslandskabet. Ud af alle museer jeg besøgte, var der kun ét som ikke var statsanerkendt, og det var Davids Samling, og her er spørgsmålet jo så hvorfor? Her skal man selvfølgelig være forsigtig med hvad man tolker omkring hvilke museer der opnår statsanerkendelse for der kan være flere årsager til at museer aktivt vælger ikke at søge en sådan. Men ud fra hvad jeg kan vurdere fra mit besøg, information fra deres hjemmeside, statistik omkring museet, mv. så opfylder museet i høj grad kravene til at opnå statsanerkendelse, mere end mange mindre museer som har opnået det.¹²¹ Men man kan ikke undgå spørgsmålet som ligger og ulmer i baghovedet, har det mon noget at gøre med at museet udelukkende formidler muslimske emner og genstande? Jeg vil undgå at gå videre i denne retning og konkludere noget kontroversielt, men spørgsmålet er bestemt interessant.

Spørgsmålet leder til den sidste del af min problemformulering, omkring hvad der betragtes som religiøs kulturarv og om der er forskel fra religion til religion. Og det er en kompliceret debat, som jeg mener det også er gjort klart her. Men i bund og grund handler det om hvem det er som skal bestemme det. Hvis man godtager for argumentets skyld at det er kulturstyrelsen, så siger man jo implicit at det er regeringen som bestemmer det, og deres redskab er statsanerkendelse. På Dansk Jødisk Museums hjemmeside står således, ”*Museet blev statsanerkendt fra 1. januar 2011, og den danske jødiske kulturarv blev derved en del af*

¹²¹ Slots- og kulturstyrelsen ”Krav anbefalinger til statsanerkendte museer”, (Slots- og kulturstyrelsen, København), juli 2021

Danmarks kulturarv".¹²² Denne sætning er jo meget finurlig fordi her menes åbenbart at der er forskellige slags kulturarv i Danmark som står udenfor "Danmarks kulturarv", og adgangskravet er altså en statsanerkendelse. Her kan man argumentere for at museets forståelse af kulturarv er præget af både den samfundsteoretiske kulturarvsdiskurs hvor alt kultur er kulturarv men også det universalistiske eller snævre kulturforståelse, da der tydeligvis er noget som er bedre eller i hvert fald mere eksklusivt end andet. Man kan selvfølgelig være enig eller uenig i denne tilgang til hvad der er kulturarv, men hvis det er den tilgang museerne opererer ud fra, hvilket det kunne tyde på, så er det den vi må forholde os til. I den forbindelse er mit argument at der er et mønster at spore ifm. en vis favoritisme fra kulturministeriets side. For faktum er at Davids Samling er ikke statsanerkendt og det samme gjaldt også engang for Immigrantmuseet i Farum. Dette museum er i dag statsanerkendt men det er kun i kraft af et fusionssamarbejde med det statsanerkendte Furesø Museer som museet blev en del af i 2007. Immigrantmuseet har i høj grad gennem årene både beskæftiget sig med Danmarks mange kulturelle og religiøse minoriteter som muslimer, sikher og de yazidiske kurdere. Men museet opnåede altså heller ikke statsanerkendelse oprindeligt som f.eks. var tilfældet med Dansk Jødisk Museum. Men hvad kan det være jødedommen blev "godkendt" som kulturarv? Ifølge Schütze erfarede hun at jøderne blev fremstillet på en række museer som et bindeled mellem det danske og de fremmede minoriteter fordi jøderne var "mindre fremmede" end muslimerne mf.¹²³ Her skal det selvfølgelig også siges at jødedommen som tidligere nævnt lidt er en joker i denne sammenhæng, fordi det både er en religion men også en nationalitet, etnicitet og et folk. Et andet eksempel var mit besøg på Roskilde Museum hvor jeg som tidligere nævnt havde forventet at se en spændende udstilling med inventar fra en lokal moske som jeg havde læst museet havde indsamlet. Men da jeg kom frem, var der ikke noget at se om moskeen. Da jeg spurgte en ansat ind til moskeen, kunne hun fortælle at på trods af at moskeen var indsamlet helt tilbage i 2015, så var der simpelthen ikke nogen endnu der havde haft interesse i at inkorporere genstandene i en udstilling. Her ser vi altså et konkret eksempel på at en religiøs udstilling om islam måtte vige på grund af de museumsansattes interesser. Så der tegner sig altså et billede af at nogle religioner er velkomne og nogle er ikke. Og dette må antages at hænge sammen med hvad der betragtes som dansk kulturarv, og er altså ikke nødvendigvis en retvisende repræsentation af hvilke religioner der faktisk er til stede i vores samfund. For

¹²² Jewmus.dk. Om museet. Konsulteret 21-09-2024. <https://www.jewmus.dk/om-museet>

¹²³ Maria Schütze *En Fornemmelse for Migration* s. 250

yderligere at bekræfte denne påstand kan man nemlig også kigge på hvad der så bliver ”godkendt” på de danske museer.

Her vil jeg vende tilbage til den etnografiske samling på Nationalmuseet, til den grønlandske del. Det interaktive digitale spil med trommen og den overraskende gode formidling af grønlandske myter var nemlig et element som gjorde sig bemærket i sin modernitet. På trods af at det var et dejligt friskt pust i en ellers relativ nøgtern del af museet, så gjorde det nemlig at installationen virkede malplaceret. For hvorfor var det lige nøjagtigt at denne del om Grønland havde fået lov at blive hypermoderne og ikke nogen af de andre kulturer i samlingen. Man skyder nok ikke helt forbi hvis man antager at det hænger sammen med en større generel stemning fra regeringens side i nyere tid. En stemning som handler om at gøre op med nogle af de mørkere dele af danmarkshistorien. I 2019 undskyldte statsminister Mette Frederiksen til børnene fra Godhavnshjemmet hvor de under statsligt opsyn var udsat for mishandling fra 40'erne til 70'erne. Misplaceringen af mænd og kvinder på henholdsvis Livø og Sprogø er også kommet mange for øre og sidstnævnte fik i 2022 en film, og der er hvirken i krogene om et museum på Livø. Mange husker nok også da statsministeren for 2 år siden var ude og sige officielt undskyld til de nulevende og pårørende af de grønlandske børn som blev tvangsfjernet i 1950'erne. Ligeledes kom der i 2017 en ny permanentudstilling på Nationalmuseet som hedder ”Stemmer fra kolonierne”, som også formidler Danmarks rolle som kolonimagt i Vestindien, Vestafrika og selvfølgelig Grønland. Ud fra dette perspektiv giver det dermed mere mening at den grønlandske del af etnografisk samling er blevet revurderet sidenhen. Måske har man besluttet at for et statsligt museum i lige nøjagtig Danmark, så var det ikke stuerent at fremstille Grønland på samme gammeldags måde som resten af de ”fremmede” kulturer. Endelig kan den enorme overrepræsentation af prioriteringen af formidlingen af nordisk mytologi også inddrages. Som sagt er vikinger utrolig populære både i vores populærkultur men også i historieformidlingen, også uden for museerne. Både nye vikingeutstillinger og museer springer op over hele landet og den største bekræftelse har unægtelig været UNESCO udnævnelsen af de fem danske ringborge fra vikingetiden sidste år. En anerkendelse som har haft enorm betydning for museerne, kulturministeriet men også for Danmark i en større global kulturel sammenhæng. Vikingetiden er med andre ord blevet sexet kulturhistorie og man kan argumentere for at årsagen er den samme som vikingetidens originale oprindelse som tidsperiode i 1800-tallets nationalromantik. Dengang mente den kulturelle elite at Danmark var omkringsat af fjender og i fare for kulturel kollaps pga. udefrakommende faktorer, lidt ligesom vi ser nogle mene i dag, pga. indvandring, krig og ”wokeisme”. Dermed ikke sagt at

”vikingebælgelsen” er et direkte led i en ny nationsopbygning men måske er der noget om snakken. Man kan ikke benægte at historierne om de hårdhudede nordboer der rejser ud og tæver de sølle kristne og endda erobre land i øst og vest, vækker bare en lille snært af national stolthed. Dermed kan man faktisk argumentere for at vikingehistorie og derigennem den nordiske mytologi, bliver kulturaliseret som pragmatisk kultur, hvor de i den generelle kollektive erindring skaber en form for nationalfølelse.

Ud fra disse eksempler mener jeg altså at man kan argumentere for at regeringens og samfundets kulturelle værdier kan spores i de danske museer i kraft af deres statsanerkendelse og deres udstillinger. Af årsager som blev redegjort for i den første del af afhandlingen, kan man dermed med god samvittighed sige, at der i den grad er religioner som bliver nedprioriteret på museerne, og det er de minoritetsreligioner som er i vores land i dag. Dette hænger unægtelig sammen med danskernes syn på religion som det er blevet bevist, har gennemgået en enorm generel kulturalisering. Dette er også grunden til at religion får relativt mere plads på museerne jo længere væk i tid og rum de befinder sig. En tendens som Hansen også har observeret.¹²⁴ Fordi hvis man formidler religioner som er eksisterende som minoritetsreligioner i samfundet så minder man folk om at de findes og dermed deres trussel for det sekulariserede samfunds sammenhængskraft, i hvert fald hvis man spørger Astor Mayrl, og Anders Fogh Rasmussen. Dette giver også mening hvis man ser på hvilke religioner der så får lov et komme på museum, som f.eks. kristendommen, fordi den udgør majoritetsreligionen, den egyptiske religion fordi den ”uddøde” for tusinde af år siden langt fra Danmark og den nordiske mytologi fordi den også er hjemmehørende.

Jeg vil derfor mene man kan argumentere for at danskerne skal have formidlet fremmede religioner i ”udstrakt arm” netop fordi deres eget forhold til kristendommen er blevet kulturaliseret til ukendelighed. Hvis danskerne f.eks. får formidlet islam i så tæt relation til samfundet, som det eks. var tilfældet med kristendommen på Roskilde Museum, kunne man risikere en kontroversiel eller negativ reaktion. Danskernes forhold til deres egen religion bliver altså afspejlet i formidlingen af andre religioner på de kulturhistoriske museer. Men så kommer det afgørende spørgsmål så, hvad skal der gøres ved det?

¹²⁴ Hansen, *Ideally, religion is part of the cultural heritage*. s. 141

Buddet på en løsning

Jeg vil starte denne anden halvdel af diskussionen med at inddrage hvad jeg personligt synes er noget af det bedste formidling af religion jeg har mødt. Vi skal tilbage til Moesgaard Museum og ned i deres jernalderudstilling hvor det famøse gundestruk kar står. Her har de nemlig en utrolig genial og gennemført installation. Ved siden af karret kan man gå ind i et cirkulært rum hvor der på væggene sidder metalfigurer som er de samme som pryder karrets sider. Figurerne

sidder i en lang kronologisk rækkefølge og langs væggen sidder også høretelefoner som man skal sætte til øret mens man oplever udstillingen. Det unikke er at lydsporet først går i gang når dine fingre fysisk rører ved metalfigurerne og stemmen opfordrer også til at man bevæger sine fingre langs de flotte figurer i takt med der bliver fortalt om dem. Det man bliver fortalt, er en utrolig levende fortælling af en behagelig, stille og næsten mystisk fortællerstemme der med ét sætter en stemning. Stemmen fortæller om de mange mystiske motiver på karret som vi jo ikke ved særlig meget om, og det bærer fortællingen også præg af. Man hører om skovens, naturens og frugtbarhedens guder, man hører om stærke krigerskikkelser som kan være Odin, Thor eller en helt tredje, man hører om de faldne krigeres rejse til underverdenen og man hører om solen, fabeldyr og andre mystiske skabninger. Den gennemgående fortælling sætter vægt på at dette er en verden imellem den nordiske mytologi og hvad end der kom før. Denne installation er altså uhyre dygtig til på relativt lidt plads og kort tid at formidle noget af det essentielle ved religionshistorie. Nemlig udviklingen af historier om gudeverdener og hvordan de hænger sammen på tværs af religioner. Men det som gjorde mest indtryk på mig var måden det blev formidlet. Der var en enorm god indlevelse og sanseindtryk mens man fik en spændende, levende og ikke mindst informativ fortælling. Her tror jeg nemlig nøglen ligger til hvordan man bedst formidler religion. For selvom religion er en kompliceret størrelse at arbejde med i forskningen, så er det mit argument at det kan gøres meget mere simpelt. Det handler mest af alt om at fortælle den gode historie.

Vi må nemlig som historikere ikke glemme at hvis religion skal formidles til folk som ikke er akademikere, er der jo allerede et indbygget element i religioner. Og det er den gode historie. Religion er jo i sin grundform gode, levende og vigtigst af alt underholdende historier hvis formål det er at belære sit publikum om hvordan verden hænger sammen og hvordan man skal opføre sig. Siden mennesker for tusinder af år siden begyndte at søge svar om den verden de levede i, har historierne omkring bålet været historiens, kulturens og religionens smeltedigel. Og det er dette format jeg mener er den bedste måde at formidle religion og det er denne tilgang museerne fremover skal opsøge. Og det er min erfaring at de allerede er ved at ske. Jeg mener at man allerede i dag kan se ude på museerne at en tilgang til museumsformidling handler mere om de gode historier, indlevelse, sanseindtryk, levendegørelse, musik, lys, levende billeder og film, flotte kulørte kulisser, atmosfærer og stemninger. I urtiden måtte folk som hørte de gamle mytiske fortællinger selv forestille sig disse ting med deres fantasi, men i dag har vi midlerne til at virkeliggøre de spændende historier med ny teknologi og teoretisk viden. Et godt eksempel er Egyptenudstillingen på Moesgaard. For selvom jeg ikke personligt var helt tilfreds, må jeg også erkende at jeg kommer fra en akademisk baggrund og sætter fokus på andre ting end den gængse dansker måske gør. Fakta er i hvert fald at både Politikken, Jyllands-Posten og Kristeligt Dagblad alle giver udstillingen 5 stjerner,¹²⁵ og udstillingen har på et par måneder været besøgt af over en kvart million gæster.¹²⁶ Også i kunstens verden ser vi at disse oplevelsesudstillinger bliver lanceret. Lige nu kan man i København opleve den omrejsende udstilling ”Van Gogh, The Immersive Experience”. Her får gæsterne lov at træde ind i malerierne som det bliver beskrevet og flotte kulisser med enorme billeder i bevægelse pryder væggene.

¹²⁵ Moesgaard Museum, anmeldelser af ”Egypten – besat af livet”. Konsulteret 24-09-2024.
<https://www.moesgaardmuseum.dk/udstillinger/egypten-besat-af-livet/egypten-anmeldelseer/>

¹²⁶ Instagram, Moesgaard Museum. Konsulteret 24-09-2024.
https://www.instagram.com/moesgaardmuseum/p/C-rr5Zes72U/?img_index=1

Ligeledes har vi den nye volveudstilling på nationalmuseet som jeg desværre ikke nåede at se, men alligevel ser den ud til at være af samme støbning hvis man ser på billeder derfra. Udstillingen hedder ”vølvens varsel” og handler om den berømte vølvens spådom fra nordisk mytologi som er historien om ragnarok, verdens undergang. På museets hjemmeside står der ligeledes med store bogstaver hen over skærmen ”OPLEV RAGNAROK”.¹²⁷

I en video på hjemmesiden fortæller museumsdirektør Rane Willerslev om tankerne bag udstilling, og dette stemmer utrolig godt overens med denne nye type levende oplevelsesudstilling. Han nævner at nogle gange har man simpelthen brug for fantasi og et element af fiktion for at åbne for religionens fortællinger. Ifølge ham har det været

et bevidst valg at museumsgæsterne skulle på en sanselig rejse i udstillingen for at få dem ind i hovedet på datidens vikinger, for så til sidst i udstillingen at præsentere dem for de autentiske genstande, så man har det rette mindset til at betragte dem. Willerslev kalder udstillingen et eksperiment i at udtrykke sig på en ny måde, hvor man bruger viden fra to kulturinstitutioners verden, nemlig den arkæologiske og historiske forskning og så den kunstneriske scenografiske verden.¹²⁸ Her mener jeg at Willerslev har fat i det essentielle ifm. hvad jeg mener er den bedste måde at formidle religion på. Jeg mener ikke at man skal være bange for at inkorporere et element af fiktion når det gælder de mytiske fortællinger fordi i sidste ende er det jo fiktive historier vi har med at gøre. Det er altså en helt afgørende del af menneskets udvikling mod moderne kultur at disse historier er blevet fortalt på en levende måde. Derfor mener jeg at

¹²⁷ Nationalmuseet, Vølvens varsel. Konsulteret 25-09-2024. <https://www.viking.natmus.dk/>

¹²⁸ Nationalmuseet. Om udstillingen Vølvens varsel. Konsulteret 25-09-2024. <https://www.viking.natmus.dk/om-udstillingen>

museerne ville have godt af at kaste sig ud i denne nye formidlingsform. Fordi religioner originalt er fortællinger, så skal de også fortælles.

Når det så er sagt så skal man selvfølgelig ikke sætte alle genstandene på magasin og aldrig have dem med i udstillingerne igen, men det skal gøres rigtigt. Sådan som religiøse genstande er blevet brugt op til nu, minder mig lidt om skyggerne på væggen i Platons metafor om hulebillederne. Genstandene viser, ligesom skygger på væggen, kun et fragment af den fantastiske fortælling som ligger bag og som Willerslev siger, så er det vigtigt at betragte dem med det korrekte mindset. Vi skal med andre ord kravle op fra hulen og opleve fortællingen med alle vores sanser. Jeg vil mene at påstå ud fra analysen i denne afhandling at det også er blevet påvist at når religionen blev formidlet bedst i de undersøgte eksempler, så var det netop fordi levende sprog, sanseindtryk, refleksion, narativitet, lys, lyd og digitale formidlingsgreb var inkorporeret. Jeg mener desuden heller ikke at denne udstillingstype kommer til at være et problem ifm. de tre typer af kulturaliseret religion. For jeg mener nemlig at vi her faktisk har at gøre med en helt ny type. Derfor vil jeg som afslutning på denne diskussion foreslå en ny fjerde type kulturaliseret religion som tilføjelse til Astor og Mayrls eksisterende tre. Jeg foreslår typen, *kulturaliseret religion som underholdning*.

Kulturaliseret religion som underholdning

Det er på mange måder en type som allerede er etableret i samfundet. Vi ser religion i underholdning over det hele. I filmens verden har vi som tidligere nævnt hele Marvels superhelteunivers med de nordiske guder, som appellerer til både børn og voksne og ikke at forglemme filmene baseret på Dan Browns bøger med Tom Hanks som Robert Langdon. Vi har også film som tager udgangspunkt i direkte historier fra bibelen som *EXODUS* med Christian Bale som Moses fra 2014, *Noa* med Russel Crowe også fra 2014, *The Passion of the Christ* af Mel Gibson fra 2004 og selvfølgelig den populære serie *Vikings* fra 2013. Mit argument er at kulturaliseret religion som underholdning forekommer når religionen bliver brugt i underholdningsindustriens forskellige udtryksformer. Dermed får man formidlet religiøse fortællinger som ikke clasher med det sekulariserede samfund, netop fordi religionen gives en fiktiv dimension. Det er altså mit argument at ved denne kulturaliseringstype kommer religionen mest helskinnet igennem. For her kan det religiøse få lov at stå uberørt i sin originale form og ikke blive udhulet af befolkningens kulturelle behov om at tilpasses i samfundet. Det er nemlig min overbevisning at grunden til at muslimske udstillinger ikke rigtig findes og de

kristne er ældgamle eller kulturaliseret til ukendelighed, er at de ikke må komme for tæt på os og dermed minde os om at de findes i vores samfund og kan påvirke os. Derfor passer det fiktive aspekt perfekt til religionsformidling. For når vi som mennesker vil underholdes, er det ofte med en forventning om at vi møder noget fremmed og bliver taget med ind i en ny fantastisk verden som nemlig ikke ligner vores egen. Derfor kan de religiøse myter komme til sin ret i populærkulturen, fordi de kan ride med på samme bølge som *Ringenes herre*, *Game of Thrones*, *Harry Potter*, *Star Wars* og hvad det 21. århundrede ellers har produceret af nye fantastiske fortællinger. Med kulturaliseret religion som underholdning kan man dermed også inkludere minoritetsreligioner risikofrit fordi de bliver ”forklædt” som fiktion, men den befolkningsgruppe hvis religion og kultur portrætteres, føler sig stadig hørt og bliver dermed demokratiseret langt mere end tilfældet er i dagens Danmark.

Dermed er min anbefaling til museer at når religion skal formidles så skal man som minimum være bevidst om de kulturaliseringsprocesser religionen ofte udsættes for, men ellers kan man bruge denne nye fjerde type uden konsekvens for det religiøse indhold eller effekten på modtageren, tværtimod. Det er mit indtryk at mange af de store museer allerede er begyndt at få øjnene op for at der er en fremtid i oplevelsesøkonomi når det gælder tilbud til museumsgæster. Og her mener jeg at religionsudstillinger er en perfekt katalysator for disse, da narrativet og den gode fortælling allerede er klar til brug. Jeg mener altså at hvis vi ikke kan undgå at religion i vores samfund bliver kulturaliseret, kan vi lige så godt gøre det på den mest fornuftige måde.

Yderligere tror jeg at det kun kommer museerne til gode i det kulturpolitiske landskab vi befinder os i. Museerne har i en lang årrække fået øget kravene både for opretholdelsen af deres ansvarsområder jf. museumsloven, men også om at fokusere mere på at øge egenindtjeningen og mindre på statslig støtte. I år kom der yderligere strammere krav fra kulturministeriet om at for at beholde sin statsanerkendelse skal museerne have minimum 10.000 gæster om året og helst så mange børn og unge som muligt. Yderligere oprettede ministeriet et nyt museumsnavn som bl.a. løbende skal vurdere hvorvidt museerne lever op til kravene eller om en statsanerkendelse eventuelt skal trækkes tilbage. Et sådan navn har ikke eksisteret før og det er heller ikke sket endnu at et dansk museum har mistet sin statsanerkendelse.¹²⁹ Det tyder derfor på at museerne har en fremtid i møde med flere forventninger og krav, og måske mindre hjælp fra statens side hvis ikke de får folk ind ad døren. Derfor vil det altså være et

¹²⁹ Dr.dk. Krav om 10.000 besøgende kan presse museer på landet. Konsulteret 26-09-2024.
<https://www.dr.dk/nyheder/indland/krav-om-10000-besoegende-kan-presse-museer-paa-landet>

hensigtsmæssigt valg hvis der kommer et større fokus på disse oplevelsesudstillinger som passende kunne formidle religion på en bedre måde end det bliver gjort i dag. Så er spørgsmålet jo så om museet skal ofre faglig integritet i kraft af denne eventuelle overgang til en mere oplevelsesøkonomisk tilgang, men dette er en hel anden afhandling.

Konklusion

I Danmark er vi kristne. Sådan vil mange nok sige når de konfronteres med spørgsmålet om danskernes religion. Men vil alle sige det? Svaret er nej, og heri ligger problemet. For det er nemlig sjældent at alle bliver spurgt. Jeg mener at vi i Danmark har en skævvridning når det gælder repræsentationen af vores lands diverse religiøse demografi. Og den repræsentation der i denne afhandling er fokuseret på, er den vi finder på de danske kulturhistoriske museer. For ikke nok med at vi ikke finder mange forskellige religioner i museumsudstillinger, vi ser knap nok religion overhovedet. Og når vi så gør, er det halvhjertet og svært at få øje på. Museerne har i dag et altafgørende ansvar, og det er at sikre dansk kulturarv. Men hvad betyder det? Kulturarv er måske tæt på umuligt at definere, men måske er det hele magien ved begrebet. For hvis det ikke er defineret af en højere instans, så er det derfor op til dem som beskæftiger sig med det, i dette tilfælde, museerne, at definere. Men desværre har denne afhandling konkluderet at museerne simpelthen har sovet i timen og har negligeret et af deres vigtigste funktioner i samfundet. Nemlig at demokratisere befolkningen. På grund af egen interesse, berøringsangst for de farlige parallelsamfund som er til fare for vores nations sammenhængskraft og frygt for at formidle religiøse emner, fordi de dømmes indhyllet i kontrovers, har kløfter mellem minoriteter fået lov at løbe løbsk. Dog er det ikke udelukkende de museumsansattes skyld. For deres eneste forbrydelse er i sidste ende at de er et produkt af deres samfund. Et samfund som har haft privilegiet af at bestå af en hegemonisk etnicitet, med kun én dominerende religion gennem hele sin historie. For når sådan et samfund i vores moderne verden oplever sekularisering, så opstår der nemlig det som kaldes kulturalisering af religionen. Denne proces udhuler religioner for hvad de historisk er og fylder dem med moderne relativistiske kultur i det tomrum som er efterladt. Og hvis samfundet er sekulariseret nok som det danske, kan man risikere at borgerne slet ikke vil have noget at gøre med den originale religion at gøre mere, men kun den nye smarte version. Måske opfatter man endda religion som en fare for det nye moderne samfund og dermed mistænker nye udefrakommende med fremmede religioner som en trussel. Derfor kan der opstå en berøringsangst for alt religiøst

og det kan desværre påvirke alt fra lovgivning, medier, undervisning og i dette tilfælde, museumsformidling. Men heldigvis er det første skridt mod at løse et problem, at anerkende dets eksistens. Jeg håber dermed at denne afhandling kan gøre flere museer bevidste om kulturaliseret religion i samfundet og i vores kulturinstitutioner. Jeg håber dermed også at min teori om at formidle religion ud fra ideen om kulturaliseret religion som underholdning, kan inspirere og fremskynde en udvikling som heldigvis, efter min mening, allerede er godt undervejs. For vi må og skal have religion på museer og dermed nedbryde det tabu som er at snakke om religion med vores nye medborgere. I Danmark har vi 300.000 muslimer som lever side om side med os, men hvor mange danskere kan nævne bare fem ting om islam som ikke handler om grisekød og burkaer? Muserne skal demokratisere befolkningen, og det skal gøres med vores fælles kulturarv. Og en stor del af vores fælles kulturarv er religiøs, ikke kun kristen. Museerne har til ansvar at fortælle om de fantastiske historier som er overlevet tusinder af år gennem hundredvis af civilisationer. Min anbefaling er et paradigmeskift hvor man tilbyder religiøse oplevelser som formilder en levende og magisk fortælling i et underholdende sprog, hvor alle sanseindtryk, følelser, refleksion og fantasien bliver stimuleret. For som historien har vist kommer det bedste budskab frem i fortællingerne når det levende sprog bruges.

Litteraturliste

Hjemmesider:

- Folketinget, Grundlovens paragraf 4.
Konsulteret 11-04-24
<https://www.ft.dk/da/dokumenter/bestil-publikationer/publikationer/mingrundlov/min-grundlov/kapitel-1/paragraf-4>
- Retsinformation, Museumsloven.
Konsulteret 24-03-2024.
<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2014/358>
- By-, land- og kirkeministeriet, liste over anerkendte trossamfund. Konsulteret 26-03-2024. <https://www.blkm.dk/andre-trossamfund/trossamfundsregistret/liste-over-alerkendte-trossamfund-og-tilknyttede-menigheder>
- Brian Mikkelsen, Tale ved De Konservatives landsmøde 2005 – 25.09.2005 – www.kum.dk
- Slots- og kulturstyrelsen. 2. Hvad er kulturarv. konsulteret 30-03-2024
<https://slks.dk/omraader/kulturarv/bevaring-svaerdige-bygninger-og-miljoer/lokalplaner-og-kulturarv-en-guide/2-hvad-er-kulturarv>
- Kulturministeriet. Kulturarv. Konsulteret 31-03-2024
<https://kum.dk/ministeriet/lovgivning/kulturarv>
- Retsinformation. søgning: kulturministeriet, kulturarv. Konsulteret 31-3-2024
<https://www.retsinformation.dk/documents?o=40&ps=100&r=11&t=kulturarv>
- Unesco.org – *History of UNESCO*, Konsulteret 21-05-2024
<https://www.unesco.org/en/history>
- Unesco.org – *World Heritage*, konsulteret 21-05-2024
<https://www.unesco.org/en/world-heritage?hub=365>
- Danmarks Statistik. folkekirkemedlemstal 2019K1. Konsulteret 10-05-2024
<https://www.statistikbanken.dk/km1>
- Kristeligt Dagblad. Danskernes tro i 2019. Konsulteret 10-05-2024
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/danskernes-tro-anno-2019-spoergsmaal-og-svar>
- Religion.dk, *Hvad er en kulturkristen?* Konsulteret 21-05-2024
<https://www.religion.dk/viden/hvad-er-en-kulturkristen>
- Center for SamtidsReligion” konsulteret 03-04-2024 <https://samtidsreligion.au.dk/>
- Religion – Levende kulturarv. Konsulteret 03-04-2024
<https://samtidsreligion.au.dk/religion-levende-kulturarv>
- Den Danske Ordbog – *musealisere*. Konsulteret 22-05-2024
<https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=musealisere>
- Den Store Danske – *museologi*. Konsulteret 22-05-2024
<https://denstoredanske.lex.dk/museologi>
- Kristeligt Dagblad *Den Gamle By har en "hjemløs" præst og en underjordisk kirke: "Herinde taler folk om tro"*. Konsulteret 26-05-2024 <https://www.kristeligt-dagblad.dk/den-gamle-by-har-en-hjemlos-prest-og-en-underjordisk-kirke-herinde-taler-folk-om-tro>

- dagblad.dk/kirke-tro/vi-har-da-en-kirke-den-er-bare-under-jorden
- Kristeligt Dagblad *Kritik: Museer fejler i formidling af religion*. Konsulteret 26-05-2024 <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/kritik-museer-fejler-i-deres-formidling-af-religion>
- Jewmus.dk, om museet. Konsulteret 04-08-2024, <https://www.jewmus.dk/om-museet>
- natmus.dk, Etnografisk samling. Konsulteret 20-08-2024. <https://natmus.dk/organisation/forskning-samling-og-bevaring/nyere-tid-og-verdens-kulturer/etnografisk-samling/film-om-etnografisk-samlings-historie/>
- Kristeligtdagblad.dk ”nationalmuseet passer godt på kirkeinventar”, konsulteret 24-08-2024. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/skal-inventaret-i-de-danske-kirker-paa-museum-eller-ej>
- Natmus.dk, Oldtid. Konsulteret 25-08-2024. <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/>
- Davidmus.dk, museets historie. Konsulteret 26-08-2024. <https://www.davidmus.dk/museets-historie>
- Museerne.dk, Vikingeborgen Borgring. Konsulteret 10-09-2024. <https://www.museerne.dk/vikingeborgen-borgring/vikingeborgen-borgring/>
- Dr.dk, Et nyt vikingemuseum skal fortælle Aarhus' skjulte historie og tiltrække hundredtusindvis af gæster. Konsulteret 10-09-2024. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/et-nyt-vikingemuseum-skal-fortaelle-aarhus-skjulte-historie-og-tiltraekke>
- Moesgaard Museum, anmeldelser af ”Egypten – besat af livet”. Konsulteret

24-09-2024.

- <https://www.moesgaardmuseum.dk/udstillinger/egypten-besat-af-livet/egypten-anmeldelseer/>
- Instagram, Moesgaard Museum. Konsulteret 24-09-2024. https://www.instagram.com/moesgaardmuseum/p/C-rr5Zes72U/?img_index=1
- Nationalmuseet, Vølvens varsel. Konsulteret 25-09-2024. <https://www.viking.natmus.dk/>
- Nationalmuseet. Om udstillingen Vølvens varsel. Konsulteret 25-09-2024. <https://www.viking.natmus.dk/om-udstillingen>
- Dr.dk. Krav om 10.000 besøgende kan presse museer på landet. Konsulteret 26-09-2024. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/krav-om-10000-besoegende-kan-presse-museer-paa-landet>

Forskning:

- Bernard Eric Jensen *Kulturarv – et identitetspolitisk konfliktfelt* (Gads Forlag, 2008)
- Stuart Hall *The Centrality of Culture*. I K. Thompson (red.), *Media and the Cultural Regulation*, Milton Keynes, (1997)
- Johan Fjord Jensen *Det dobbelte kulturbegreb – den dobbelte bevidsthed i Kulturformidling. Grundbog i kulturens former og institutioner*, Hans Reitzels Forlag, 2013
- Avi Astor og Damon Mayrl, ”Culturalized Religion: A Synthetic Review and Agenda for Research,” *Journal for Scientific Study of Religion* 59 (2020)

- Robert N. Bellah *Civil religion in America*, 1967 Daedalus
- Richard Jenkins *Being Danish – Paradoxes of Identity in Everyday Life*, 2012, Museum Tusculanum Press.
- Casper Hvenegaard Rasmussen *Formidlingsstrategier – En grundbog om kulturinstitutionernes formidling*, Samfundslitteratur, 2020
- Marie Vejrup Nielsen og Laura Marie Schütze (red.), *Religion & Museer – Dansk kulturhistorie med nye øjne*, Center for SamtidsReligion, 2022
- Sanne Andersen Hansen, *Ideally, religion is part of the cultural heritage – Perceptions of religion as heritage in cultural history museums in Denmark*, Aarhus University. 2022
- Brent Plate *Religion in Museums – Global and Multidisciplinary Perspectives*, Bloomsbury, 2017
- Laura Maria Schütze *En Fornemmelse for Migration – Sted, materialitet og religion i udstillinger på Immigrantmuseet og Københavns Museum*, Københavns Universitet, 2014
- Ole Strandgaard "Museumsbogen – Praktisk museologi" (Forlaget Hikuin, 2010)
- Peter van Mensch, "Characteristics of exhibitions", *Museum Aktuell* 2003 (92): 3980-3985. (2003)
- Ida Bennicke, (2017). *Ordene om tingene. I: Å forstå, skape og vurdere natur- og kulturhistoriske utstillinger.* (red. Huseby, H.B & Pia Cederholm). Museumsforlaget. Trondheim
- Kulturministeriet "Museumsreform: en generationsinvestering i vores fælles fortælling", (København, Kulturministeriet), 16-05-2024